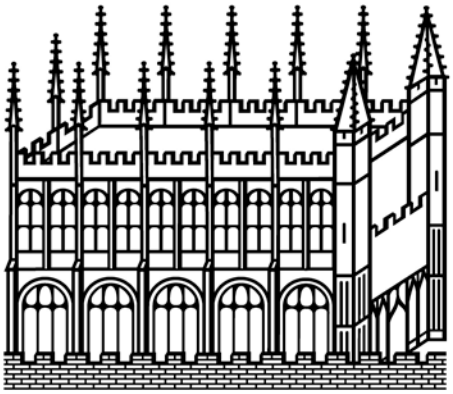

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

[redacted]

[redacted]

بموجب کل جدید لذیذ بچشم و سر و امن و اکردہ دست باشتر ای آنچنین
رعنای کشادہ اند بائع اگر استغنای دلی پروائی در فروختنش کند
بجاست و باشتیاق دیدن او دل دانشمندان از دست رود بسیار سزاست
کہ ہرگاہ بصد تمنا و ہزاران التجا رضوان از تہ دل مشتری این کتاب بہ رنگ
بہشت ہشتمین شداد و در جوابست گردیده دیگران شگفتہ طبع را بخریداری
آنچنین موصوفہ دست کشادن چگونہ نزیبد در ماہ مارچ سنہ ۱۸۷۳ عیسوی
مطابق شہر محرم سنہ ۱۲۹۰ ہجری جلال فاخرہ طبع پوشیدہ و قطعہ تاریخ

از لکمن مطبوعہ پا بجلوہ ظہور گذاشتہ قطعہ تاریخ

خسرو چو تخم قصہ بہرام گور کشت — گردید نور ازین ہمہ فیض و عیوب و زشت
رنگین فسانہ بود بصد گونہ پر بہار — غالب از بخت شد دہ ہشتم بہشت بہشت
سرسبز خواہیم چو این سال طبع را — رضوان شگفتہ گفت بگو کین شجر بہشت

قطعہ تاریخ طبع از نتائج افکار نظم و نثر کمال منشی بہگوان داس صاحب عاقل سلمہ ۱۲۹۰ھ

چون بہشت بہشت گشت مطبوع — باز زینت و زیب از سر نو
بہر تاریخ سال طبعش — گفتم عاقل کتاب خسرو ۱۲۸۹ھ

ایضاً

ہشت بہشت چو طبع نمود — منشی یکتا نیک سرشت
عاقل گفت بے تاریخ — طبع نکو شد بہشت بہشت ۱۸۷۳ع

تمت

نثار بارگاہ یکتائی کہ طیور محامد محامدان را در فضای فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِیَ
الْمَاْوٰی مجال طیران نیست وعقول طائران اولی اجنحہ فضل وکمال را
در حوالی نواحی سراپردہ وَکَانَتْ لَهُمْ جَنّٰتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا
وصف او نشانی نہ پس از حمد یکتائی کہ از دو حرف کُن درین پنجی سرای
سست بنیان حضرت انسان را بچار ارکان مرکب ساختہ بخطاب اسْكُنْ
اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ پرداختہ وبعطای پنج حواس درین شش جہت
زیر ہفت آسمان نواختہ خیمہ تن او را با وتاد استخوان وطناب عروق
بنوع ممتازی از ہر جنس فضل نمودہ بکمال مہربانی افراختہ وتحیہ بہیہ وہدیہ
سنیہ بروح پر فتوح طوطی شیرین مقالی سبع مثانی ثمرہ روح پرور باغ
امانی طاؤس بوستان ایمان شاہین آشیان عرفان اعنی محمد مصطفےٰ باد کہ
درین ہنگام فرحت التزام فرخی انضمام مثنوی لطافت نوی ہشت بہشت
امیر خسرو کہ یکی از برگزیدہ این حدیقہ کن فکان وزبدہ بہار چار آخشیجان
گل سرسبد نظم پیرایی بلبل نغمہ سنج نثر آرائے بودہ ودرین درہ فاخرہ
افسانہ بہرام گور را کہ بحکم فیض توام جناب منشی نول کشور بقالب
طبع رسیدہ ودر رغز نظم معہ حل مطالب عمدہ کہ عبارت از تحشیہ است آراستہ
شدہ ومہما امکن بتصحیح تمام وصحت مالا کلام پیراستہ وبحسن اہتمام وسعی
بصد نظام رایحہ ریاحین راحت فائحہ گلہای فرحت ضمیمہ السجیات کونین
سید امجد حسین بانسلاکن طبع قابل ومقبول طبعہا در آمدہ وچنان رایحہ لطافت بر ایشان
کہ نسیم سحری ہچو بوی گل شمام ہر ادنی واعلی را معطر ومعنبر گردانید لہذا از ہر طرف خریداران

ورین جا دو بیانی آن مہین فرزند فطرتست آین ابو الابای فطنت آن
بحکم کل جدید لذیذ است این در کیفیت خویش سرجوش نمیدانم آتش
ناب پارسیست کہ دکان شعلہ گری میکشاید این تیغ زبان در از ہندوستانست
کہ از معنی لفظ را میزداید آن مانند نظر در ہفت لای چشم تمکن گزیدہ این پردۂ
سخن از روی کار ہشت صفات کشید آن ہفت ست این ہشت ست
بفاش گفتن بیم ہفت ہشت ست درین مقام منم و فکر ترک محال کوشیست
چرا کہ لطف نطق زدن در عالم خموشی نظر بران این عبارت کلپتره را
انگاره گذاشتم و دست دعای خیر جان و مال صاحب مطبع برداشتم
یا ارحم الراحمین زیادہ ازین پایہ بکنا دیا غیاث المستغیثین بسیر صاحب دولت

واقبال بخشاد قطعۂ تاریخ

فضل خدائی و المنن گشته چو بحر موجزن — رشک بہار صد چمن مشت بہشت چاپه
فکرت سال این سخن بست بطبع من وطن — گفت خرد جناب من مشت بہشت چاپه

۱۸۷۳ع

تقریظ مثنوی در نظم سر سری مؤلفۂ امیر خسرو دہلوی کہ در نظم و نثر
قصب السبق برتری از جملۂ متقدمین و متاخرین برده از قلم مریم شکم
نقاد جواہر شعر و شاعری و قاد کوہر نظم گستری و نثر شعاری مقبول
بارگاہ لم یزلی مصحح ہذا المثنوی مولوی سید محمد صادق علی سلمہ اللہ العلی متخلص بہ لبیب

حمدی کہ آہ سحری چون کند آہنگ — بر طارم افلاک زند نوبت شاہی

اصحاب عقل و نظر پرداختن شعارش تزئید مراتب ممارجت با او باصد مرتبہ
بیشتر از بیشتر و تشئید مناصب ممارست با شعر خوش کردہ خاطر انور از مینجا
کہ مزرع اشاعت علوم بابیاری این سر چشمہ داران سرسبزی پذیرفت
و گل خوشرنگ و بوی تحقیق در عین موسم خزان بشگفت بمانا علم حیات تازہ
یافت و عالم وقعت بی اندازہ حوصلہ او بی نیاز از مدحتگری ہمت او مستغنی
از ثناگستری درین معرکہ بحد نازش شایستگے بکشادہ پیشانی در صرف زر
کمر بست و طلسم نمائش تشخص برادران ہم پیشہ چالش سگال دستاد شکست
از سال نخستین تا سال حال لاینقطع و علی الاتصال کتب کمیاب بلکہ نایاب
چون قلب در قالب و قالب طبع می درآیند و بسان الف ماہ از مہ از مطبع
بیرون می برآیند آن قسم کتب کہ مردم از دہ نام یک شنیدند و بوی آن
در خواب و خیال ہم نشنیدند بتعداد ہفتاد ہزار روپیہ کما بیش موجود مہیا
بر جای خویش اگرچہ این ذخیرہ برای خود کارنامہ بیستی ہمت بلند نامان
روزگار ست مگر ہنوز ہمان شوق انطباع کتب جدید و عمدہ بر روی
کار ست فی المثل درین ایام مثنوی ہشت بہشت امیر الشعرا امیر خسرو
دہلوی کسوت طبع در برآراست و از ہفت پیکر نظامی در جلوہ
رونمائی نزاکت و لطافت معنوی خواست سبحان اللہ و واہ واہ دوحاکی
یک فسانہ دو تیر یک نشانہ دو شمشیر یک میانست و دو جسم یک جانست
منکہ کم را کم و بیش را بیش ندانم چگونہ سخن امتیاز کم و بیش بر زبان رانم
اگر آنست یا اینست پاک از چنان و چنین ست دران خوش الحانیست

روح جسم اقبال سرو جویبار بہروزی تازگی مضمون فیروزی نقش نگین
نامداری معنی حرف کامکاری قرۂ باصرۂ دولت جوہر تیغ صولت عنوان
مکتوب محاضرات خاتمۂ کتاب محاورات مصباح کاشانۂ نہمت مفتاح خزانۂ
ہمت سباح دامای غم خواری سیاح صحرای مددگاری چشمہ وچراغ دودۂ بینائی
گوہر آبدار بحر آشنائی افتخار اعصار اقتدار روزگار لآل کان خوشخوئی
لالۂ باغ شگفتہ روئی قدردان اصحاب سخن فیضرسان ارباب فن منزلت سنج
اہل کمال محیی مراسم جود ونوال قوت بازوی دستگیری شمع انجمن امیری گوشوارۂ
گوش حق نیوشی نوازش راسرمایۂ نازکوشی طرۂ دستار اعتبار تاجران نامی
گرامی اعصار منشی نولکشور مالک مطبع اودہ اخبار دام امجدہ دولتہ وزادہ
صولتہ کہ دوست خیر ودشمن شرست فاقد عیب وناقد ہنرست گیتی خدیو
خوش بیانیست وجہان سالار شیرین زبانی طنطنۂ کرمش اکناف عالم فراگرفتہ
وغلغلۂ بذلش آنسوی لامکان رفتہ دام خلق خلقی درراہ تمامی خلق گسترده
وازشمامۂ شیمۂ کریمہ ہرشام رامعطر گردہ نہال قدش چاربالغ ہستی رانہال
ساختہ وباریدن شمہ بخشہ وخام بوقت دیگر نینداختہ این سخن کہ گفتم بیحرف
استقصاست واین دُر کہ سفتم آسودہ از استحصاست پایش بیخ سخاودستش
شاخ کرمست ولش تخم جود وچشمکش گل ہمم قلم یک قلم از دست بوسیش
صاحب آوازہ ودہن دوات ازبس سرور چون دف درخمیازہ نطق از
مدحیش شیرین کام کلام از ذکرش ملک الکلام ترقی علم مدنظرست وفکر
تہذیب شام وسحر توقیر کمال ارباب علم وہنر ساختن کارش وبتوفیر فضل

مہرش بی حد قہرش لاتعد طوطی ناطقہ بزمزمہ سرائی ثنایش نفس در گلو سیختہ
و باز اندیشہ در ہوای کنہ بیچونیش بال ریختہ جل شانہ و عم احسانہ سرور عالم
فخر آدم نبی معظم رسول مکرم احمد مجتبی محمد مصطفے صلی اللہ علیہ وسلم حبیب
خدا ہست و اشرف انبیاست ظہور ذاتش کبری نتیجۂ کائنات و افضل واسطۂ
ایجاد موجودات و ممکنات خدای عز و جل بتشریف شریف لولاک لما خلقت
الافلاک نواخت و بخطاب رحمۃ للعالمین و خاتم النبیین در انبیای مرسل و
غیر مرسل نامور ساخت بندۂ ناچیز چہ جان دارد کہ نعت منعوت خدا بر نگارد
اگر ناتراش بتراشش شاباش خامہ نراشد غیر ازین چہ باشد کہ گویند لاف میپاشد
اگر دیباچۂ صحیفۂ خلقت خوانم میسزد و اگر خاتمۂ کتاب رسالت دانم می ارزد
و در منقبت آل ذی شان ناطقہ لال معظم اند و مکرم اند مظہر اند و منور اند خلفای
راشدین و اصحاب مکرمین سلام اللہ علیہم اجمعین از رگ غیرت عرق ریزاند
و نقش اسلام بر کرسی نشاندند تا کار دین نظام گرفت و حال شریعت قوام
چنانچہ تا امروز نظم ملت بیضای نبوی از خلل مصئونست و نسق دین غرای
مصطفوی از فساد مامون اما بعد خستوی و ہستوی اعرج بیلنے
محمد انوار حسین تسلیم تخلص سہسوانی کہ در ہر معرکہ ترس خوردہ ترس از دست
انداخت و مانند رنگ چہرۂ خویش بگریختن در ساخت درین بزم چون لام
الف ابجد در ہمسلکان استعداد جاگرم کردن نمی دارد و بحکم المامور معذور
در عین انحلال و انخلال عناصر حرفی چند می نگارد کہ آقای نامدار من
آب رنگ کار من مہر آسمان فتوت گوہر عمان مروت یوسف مہر جمال

زبان سادہ و سلیس و صاف و نفیس بلاغت آثار فصاحت بار ست کہ
ہزار تکلف بر لطف و خوبیش نثار ہم بنظر سہولت و عام تعلیم حضرت امیر السلیم
تحشی ساختند در حل معانی و لغات ترکی و پارسی پرداختند او تعالی
بانی خیر و مبادی نیک نہادی اعنی مہر سپہر بخت یاری سپہر مہر رفعت و
کامکاری رنگ و بوی گلزار دانش آبروی بہار بینش فروغ کمال
فراغ نوال دولت و اقبال پیشکار جناب منشی نول کشور صاحب مالک
مطبع او دہ اخبار را دائما سلامت دارا د و چون نام نیک شان زندہ جاوید
بماناد آمین ثم آمین ✣

تقریظ بر یختۂ کلک گوہر سلک رشحۂ قدسی و کلک یم شب منشی محمد انوار حسین سلیم سہسوانی

حمد حکیمی را زیباست کہ خالق جمیع اشیاست مبرا از تہمت ایجاز انباز ست
و از فکر با یحتاج بی نیاز ست ابداع را پیرایۂ تبلیغ پوشانید و اختراع را بایجاز باشارت
تسویغ نشانید ماہتاب نقطۂ دائرۂ حلمش آفتاب دامن عین علمش و در باغ
چراغ گل بر کرد و گل را از اشک بلبل تر کرد رومی عروس شمع را شوئید
و نالہ در دل پروانہ روئید زمین را جلباب آب ساختن نشان صنعت اوست
خیمۂ بی چوب آسمان گستردن شمۂ کرشمۂ قدرت اوست خم نیلی را از طلای
مہر و سیم ماہ ملمع ساختہ و در جک فلک را از در کوکب دری مرصع ساختہ
چہ دوزخ چہ بہشت چہ کعبہ چہ کنشت آفریدۂ اوست و حرف ہستی و نیستی
ہر موجود و معدوم کشیدۂ اوست نہ پروای طاعت دارد و نہ ابتغای اطاعت

بیچارگی بخلاف آن سعی می نمایم و از بندگی بزمین نیاز جبین نیاز می سایم
بو کہ ہمیدون پوزش تپش رنگ پذیرائی پذیرد و شکستگیش باقبال اعتذار
مومیائی چہ اگر تو انستمی نکاستمی و نگارستمی این غلط نیست حاشا ثم حاشا
نہفتہ مباد کہ درین ایام بہار انضمام کتاب مستطاب خلد سرشت المسمی بہ
ہشت بہشت کہ در لطافت اسم با مسمّی ست رباعی

بشنو از من خجستہ افسانۂ آن	سرمایۂ سحر و کانست بیعانۂ آن
در کشور نظم ہست سلطان خسرو	صد گونہ ببین شکوہ شاہانۂ آن

مطبوع شدہ است درین مثمن روضہ مصنف قدس سرہ کہ عبارت از حضرت امیر خسرو
دہلویست داد نظم داده و پیش آفاقیان خوان نعمت بہشت ارمغان نہاده است
و چمستان دستانسرائی باصناف و آلاف نکتہ سنجی و معنی پروری و دلربائی
تخلبندی ساختہ بصلای عام پرداختہ در بیان دلکش کلکش گلشن گلشن
طلسمی پیدا کردہ است کہ سخنوران را بر نگ بلبل بر رنگ و بہارش شیدا کردہ است ز تصیبی کہ
کسے در حیات بہشت یابد و بہشت بہشت یابد بہ ما این نسخۂ نادرہ مشتمل بر حکایات عجیبہ و غریبہ
کہ از دور نہاد زمانہ شورست در ذکر حسن معاشرت و سامان تعیش و خوش
عشرت بہرام گورست اما از دیدن و شنیدن این افسانۂ فرزانگی نشانہ
عقل و کیاست و فہم و فراست یکی از ہزار در افزائش میشود و از دیاد
دانش در ترقی انوار بینش میشود ہر آینہ طالب را آئینۂ ایست پیراز
اسرار عبرت و عشق و محبت و نکات معرفت و حقیقت و پند و موعظت
چنین پسندیدہ کتاب در قصص پارسی دیدہ نشد بل شنیدہ نشد

تقریظ نتیجۂ فکر استاد نبیل شاعر جلیل فاضل لودعی عالم یلمعی آفتاب گوهر دانش مولوی غلام محمد خان صاحب متخلص بہ تپش دیر اودہ اخبار سلمہ اللہ تعالیٰ

شاہنشہی و قدرت او می بینم — ہر چیز کہ می بینم از و می بینم
نیرنگ زمانہ بین کہ بافعت و شان — چرخ گردندہ را فرو می بینم

تقدیم نسیم انفاس سپاس و نخست ستائش و نیائش حضرت خداوندی را لازم کہ بیک جنبش موج اہتزازش صد غنچۂ انقباض کشائش پذیر و از بہار افکار از تروتازگی و رنگینی و شگفتگی طبع گلزار ہمیشہ بہار بہروش آرائش پذیرست و در ہر رنگ رنگ لطافتش جلوہ نما و در ہر ادا ادای دلربایش دلربا چہ بہشت و چہ ہشت بہشت ہمہ نمونۂ صنعت و قدرت اوست و نشو و نمای چمن گیتی شگفت ندرت او سبحان اللہ تماشای گلہای رنگارنگ نازک خیالان و رقم نو آئینان طلسم بیان کہ در زمزمۂ لحن عنادل و نواہای بلبل کلک بمنقار گفتار نہالست از نہال طرازی و آبیاری رحمت جاوید ایزد سبحانست اللہ اللہ از سر اسیمگی و فروماندگی من نہ آنچنان تاب گفتار و نیروی کردار ماندہ است کہ در بیان کسی بکوشم و سخن راندہ و کیفیت دہ چون خوش گپان پارسی بپارسی خروشم مہیات اگر نگارم منفعل و اگر نگارم منفعلم زیرا کہ از ہجوم کار خود بکارہای دیگر بیکارم و در فقدان فرصت ناچارم بسان درشتلن کہ بہمنشینی مردان باشد حال منست و خموشی قال منست بر نسبت آنکہ چیزے گفت خواجہ تعمیل کنند و در دُر سفتن گفتن را فروغ دہند و بیچارہ ہنر کہ از

چونکہ شرحی نداشتم موجود — نیک و بد ہر چہ بود از من بود
منکہ بی بہرہ آمدم بہ ہنر — چشم دارم بہ لطفِ اہلِ نظر
کہ درین نسخہ سراپا نغز — نظر آید اگر زمن پا نغز
بر سرِ لطف و التفات آیند — لفظ و معنے درست فرمایند
جا و بیجا ملامتم نکنند — ہدفِ ناوکِ ستم نکنند
بدعاہای خیر یاد آرند — شیوۂ مردمے نہ بگذارند
ختم شد چون کتابِ ہشت بہشت — طبع تاریخ طبع خواست نوشت
مصرعِ نو بخاطر آمد یاد — عالمے پُر نواز خسرو باد
وقت آنست کز دلِ بی کین — من دعا گویم و ملک آمین ۱۲۹۰ھ
ای خدا بہرِ احمدِ صادق — بہرِ آیاتِ مصحفِ ناطق
بہرِ حیدرؓ رہِ برای اولادش — بہ طفیلِ کمال وارشادش
آنکہ فرمود حکمِ طبعِ کتاب — داد رونق بصد طریقِ صواب رہنمائی ۱۲
سببِ شہرت و اشاعت شد — باعثِ نامِ تا قیامت شد
عالم از علم بہرہ ور گردید — مخزنِ مایۂ ہنر گردید
دلش از عیش رشکِ گلشن دار — روئے دشمن سیہ چو سوسن دار
اخترش را بلند افزون کن — بختِ حاسد چو بید وارون کن

لطفِ تو ہمدم و قرینش باد
ہر دو عالم تہِ نگینش باد

تمت

حسنِ یوسف بصورتش خوابی — برقِ تابان ز منظرش تابی
مہر دیدارش ارزو ورکند — ہمچو مہتاب کسبِ نور کند
اندرین روزِ انبساط نشان — داد فرمانش با منِ حیران
کای ستودہ بہر زبان و سخن — شاعرِ نکتہ دان و نادرہ فن
فکر ہمسایۂ ملک از تو — پست مثلِ زمین فلک از تو
اینک از خامۂ عبیر سرشت — مشک بیزی بجو بہشت بہشت
بخطِ صاف و دلکش و دلگیر — بر سمن کن بمشک تر تحریر
جا بجا حلِ معنے دشخوار — ہم ز طبعِ فہیمِ خویش نگار
چون سیرِ سیرِ آن بدل افتاد — عذرِ بیجا یکے برفت از یاد
کمرِ سعے بر میان بستم — راز بکشادم و زبان بستم
با منش جلد سہ عنایت کرد — وز کم و بیش آن حکایت کرد
اولینش ورق ورق دیدم — کا ختلافاتِ نسخہ بر چیدم
لوحش اللہ عجب کتابی ہست — جملہ مجموعہ انتخابی ہست
ہر یک افسانہ ز و فسون خوانی — داستان و داستانِ حیرانی
شوخیِ لفظ و چستیِ مضمون — ہمہ آشوبِ دل تمام افسون
گر کم از کم ثنائے آن گویم — نسخۂ کیمیائے جان گویم
قصہ کوتاہ بعدِ نظارہ — دل بدان بستہ شد بیکبارہ
بکتابت روان قلم کردم — جا بجا حاشیہ رقم کردم
لغت و اصطلاحِ ہر تقریر — از غیاث و بہار شد تحریر

خاصه ترآن جهانِ علم و عمل — فخرِ دارین احمدِ مرسل
مشرقِ آفتابِ محبوبی — نورِ ماهِ سپهرِ مطلوبی
شمعِ محرابِ مسجدِ اقصیٰ — نورِ بخشِ دلِ شبِ اسریٰ
ذاتِ پاکش ز حضرتِ رحمان — آیتِ رحمت آمده بجهان
همه ساعت سرِ سپهر کبود — با ادب سوی درگهش بسجود
مهر با جلوهٔ سحر گاهش — دست پرورِدِ ذرهٔ راهش
سبب ست اعتبارِ عالم را — فخر زو خاندانِ آدم را
رحمِ رحمان بجسم و جانش باد — نیز بر آل و دوستانش باد
بعد ازین عرضه میدهد تسلیم — بحضورِ سخنورانِ سلیم
که درین مطبعِ همایون فال — مجمعِ علم و مرجعِ اقبال
صد هزاران کتابِ دل افروز — طبع گردید و می شود هر روز
این زمان نیست نسخهٔ دلکش — که برو نیست سکهٔ طبعش
روز و شب صورتِ فروغِ هلال — در ترقیست علم و فضل و کمال
پیشِ من این طلسمِ حیرت کار — مرده را زنده میکند بنگار
بهرِ احیای نامِ اهلِ صفا — دمِ عیسائیست و آبِ بقا
آنکه نامش نزول کشور بود — پیلِ پیشش چو پای مور بود
از تمکن که هر زمان باشد — سایه اش بر زمین گران باشد
کفِ جودش چو ابرِ گوهر بار — روز و شب دُر فشان بین و بسیار
پیشِ رایش که پستِ افتاد — عقلِ بقراط سخت سست افتاد

گر شه بماند زو شه نه اش جائے — نی خسنی نیست هیچ دریائے
جز همه بین از و نیاساید — عیب جو راز عیب کم ناید
صد هزار آفرین بران دل پاک — که برون بود زین چمن خاشاک
انچه او دید بس نهایت دید — خس و خاری ز گلشنی برچید
انچه ماند از نظر بپرده نهان — هم نهان و اردش خدای جهان
یارب او چون بگنج نامه من — برو بیرون خطای نامه من

نامه او که حرز جانش باد
در قیامت خط امانش باد

تمت

خاتمة الطبع از کاتب الحروف امیر الله تسلیم شاگرد جناب میرزا محمد صغیر علیخان نسیم

ای بهار گل حدوث و قدم — آب و رنگ رخ وجود و عدم
هشت جنت ز گلشنت بوئے — هفت دریا ز قلزمت جوئے
گر بلندی ز تست و گر پستے — هست از هستیت همه هستے
ماسوا پشیت از جبین سایان — بی نیازی جزت کراشایان
ذرهٔ و اختر و زمین و فلک — جن و انسان و وحش و حور و ملک
بر جنابت سر نیاز همه — کرمت هست چاره ساز همه
همه دانے بعلم و دانائے — بیهتائے چنانکه یکتائے
انبیا را بصدق استادی — بهر تعلیم دین فرستادی

۱۷ قلمکه بهاخن آن از ان این است تا ان آن همه عیب است باز فضل جالی اگر مقام جمع باز نامه هست حضرت شیخ که باز نامه حضرت خاتمان نبیا ۱۲ بیچ دریای خسی خس و خاشاک نباشد ۱۲ تو را انچه باید از نظر آه

۱۸ تو را کسی لنقصان احسانا ای اگر پوشیده ماند و نظر نیاید حق تعالی هم او را پوشیده دارد و در قیامت ازو نیاز نماید ۱۲

در ریاضی بیک صریر قلم
عقلیش از قیاس عقل برون
در مبسوط در یکی مشتش
او چو ابر از کرم بفرق جهان
نور دل چون بعالم افگنده
من بدو عرضه کرده نامهٔ خویش
دید هر نکته را رقم برقم
نظر تیز کرد موی شکاف
گرچه چون دوستان پسندیده
دیدهٔ خصم عیب کوش بود
دید چون دشمنان درین دفتر
چون همه عیب دید دشمن وار
کلک او تیر راست را کج داشت
چون شد آهو همه نشانهٔ تیر
این دقایق که شد ز مغزش پوست
هر چه در دهر نقش دانائیست
شمع من یافته ضیا از وی
هر چه او گفت من نهادم گوش
وانچه بنمود و من نجستم پی

باز کردست گوش جذر اصم
تقلیش از مقام نقل افزون
صد اشارات در هر انگشتش
ریزگان را چو صد کشاده دهان
سایه بر کار من هم افگنده
او باصلاح راند خامهٔ خویش
رنج بر خود نهاد و منت هم
نی بعمیا نظاره بگذاف
لیکن از چشم دشمنی دیده
دیدهٔ دوست عیب پوش بود
تا همان عیش آمده بنظر
شسته چون دوستان آینه دار
که درین روضه آهوی نگذاشت
چه غمست از سگان آهو گیر
مو بمو شعر بیز کرده اوست
دل او را بدان نظر توانائیست
مس من گشته کیمیا از وی
بر کشیدم مگس ز شربت نوش
عیب آن هر منست نی بر وی

چون فرو شد در وکمال اندیش — از کمالش فرو شد و اندر خویش

بوحنیفه سراج امت بود — نور افزای دین و ملت بود

مجتهد در خلاف نکته کشی — مالک فقه کوفی و قرشی

بسکه در علم راست تدبیرست — راستی هم شهاب و هم تیرست

راستی ساکن اندرو بصواب — راست همچون الف میان شهاب

چون از و موج زد کلام احد — نقدا البحر قبل ان تنفد

روشن اندر دل چو مصباحش — کشف کشاف و فتح مفتاحش

رقم غنچه بینش بر کافور — از برون سود خان درون سو نور

او شهاب و دل و تنش دو اختر — نیّرین مشارق الانوار

در تمامی فنون و فضل تمام — غیرت بحر و بر چو خضر همام

گاه تحریر گر به بیت عتیق — یافت اشعار تازیان تعلیق

شعر او را که مطلع نورست — جای تعلیق بیت معمورست

موج بحرست در عطارد تش — تیر چرخست بی خطا قلمش

گر تشابه یقین او اعلی ست — در تناسخ درست بو اعلی ست

چرخ چون راست کرد گفتارش — بست عزة اللهی بهر تارش

گر کند سوی آن عمامه نظر — مشتری را فتد عمامه زسر

حکمتش داد از بس افزونی — ملک بقراطی و فلاطونی

در الهی فنش نه در حد اکس — حد او هم اله داند و بس

راز مولود و غیض جزو و کل — در طبیعی شناخته بتمام

خاصه گردانش و دل همه کس | هم بدین نکته ختم کردم و بس

در شکرگزاری حق تعالی فرماید

شکر حق را که از خزانهٔ غیب | ریخت چندان جواهرم در جیب
که ازان نقد قیمتی بسه سال | کردم این پنج گنج مالامال
در هر گنج کش فرو بستم | کیمیائی دگر در و بستم
داند آن کس که سنجد این گفتار | کیمیای مرا بزر و عیار
نیست اندیشه گر بداند یشی | رگ پنج راز ندریشی
علل هر چه دیدم از تمییز | چیده ام معنوی و لفظی نیز
راست کردم هر انچه روشن گشت | وز خطا نگذشت دل روشن
وان خطا کاندر و گمان نرسد | دل ز پوشیدگی بدان نرسد
یک یک این پنج نامهٔ شایان | سرمه کردم بچشم بینایان
هر کسی را چنانکه روی نمود | در بدونیک گفتگوی نمود
هر چه بیننده راست یا خم دید | بجواب سخن فرا هم دید
انچه در گفتن از دلم کج خاست | راست گو چون نمود کردم راست
زین همه ناقدان نکته شناس | هر کسی زد دمی بوهم و قیاس
لیک آن کاندرین خزانهٔ پر | مهرهٔ قلب و در کرد ز دُر
نیست الا که آن جهان علوم | کشف شد هر چه در جهان معلوم
آسمان عالم زمانش خواند | در علامه جهانش خواند

۵۱ تو درست آمد ای ترش آمدی ای ان سخن ناشنیده ترش آمدی تا ندیده تمام کردی کار پیش تو ترش آید و پس خوش آید و در بعضی نسخ پیش تو ترش آید و پس خوش آید و در بعضی نسخ پیش آید ترش آید و پس خوش آید و در بعضی نسخ پیش آید ترش آید و پس خوش آید و در بعضی نسخ پیش آید

زیور زر که گم شد اندر خاک — کس چه داند زر ست یا خاشاک
گوهری کان بدرج روی نهفت — جوهری قیمتش چه داند گفت
کاش کین بکر روی پوشیده — ماند از چار سوی پوشیده
تا نماند این بروزگار دراز — ناقصان را بخنده دندان باز
شورشیان سمن بباید خواب — شان غیبت گری من بعذاب
گفته اند آن چنانکه باید گفت — از پس پرده بد نشاید گفت
آنکه در ما بد بگفت سنگی — آخر او نیز مژده خواست گهی
هر که گفت از جفا چو بی هنران — بشنو و بعد مردن از دگران
گنبد پر صدای عالم ساز — هر چه گوئی همانت گوید باز
چون بد و نیک را جزا اینست — گفته ناگفته را سزا اینست
خنک آنکس که تخم نیکی کاشت — تا بر خویش راهمان برداشت
گرچه این گلشن مزور کار — هست در بوستان عقبی خار
لیک گر عفو کردگار بود — خار من جمله لاله زار بود
دارم امید رحمت جاوید — چون تو آن گشتن از درش نومید
چون امیدم بکف سپر دعنان — رستم از حربه درک فگنان
چون کند رحمتش مدارائی — چیست حرف سیه بدریائی
هر چه کردار من ز پیش و پس ست — عذر خواهم همان امید بس ست
یارب این نوعروس زیبا را — که برد آب نقش و سیما را
جلوه وه بچشم دانایان — که دل و دیده را بود شایان

ق

هست در زیر کاخ غیر روزه — آدمی میهمان ده روزه
نیکبخت آن کسی که در انجام — زنده جاودانه گشت بنام
آنکه مقصود آدمی زاد است — نام نیکست و ان دگر باد است
وانچه زان نام مرد ماند دیر — سخن ست و نه خانه فی شمشیر
گر کسی را بود جواهر و گنج — بیش زاندازه جواهر سنج
یا زند بر بساط سلطانی — ملک را سکه سلیمانی
یا برآرد بگاه سر فگنی — سر بر و بین تنی و تهمتنی
چون فرو رفت قالبش در خاک — نام او گرد و از ورقها پاک
چند گاهی چو در میان افتاد — هیچکس را از و نیامد یاد
مگر از نامه سخن سازی — که بماند بعالم آوازی
این ورق کز نشاط دارد بهر — یادگاریست از من اندر دهر
چند بایست سینه سوزی کرد — که شد این در آب حیوان خورد
پختگان را اگر نماید خام — هست پخته بکام من ناکام
هر کسی را بکار خویش هشست — کس نگوید که دوغ من ترشست
زنگی ار چه سیاه فام بود — نزد مادر مه تمام بود
گر قبولی ز غیب یارش گشت — سکه تا حشر استوارش گشت
چون شد این نامه در زمانه عزیز — نام من زو عزیز گردد نیز
ور فتد او ز میل دلها دور — خود بماند ز چشمها مستور
پیش بد گوی کو پسم باشد — پرده پوشی همان بسم باشد

قوله
آدمی میهمان ده روزه
نیکبخت آن کسی که در انجام
زنده جاودانه گشت بنام
یعنی بزرگی تن نیکست و ان دگر باد است
دوم استعمال شعرا ست
های هوز نیم آمده
قوله
گنجینه گنج را در آورد
ای اگر قبول حق از غیب
معکاری فرماید
تا حشر سکه آن استوار گشت
قوله
ای اگر احیاناً خلعت قبول
رحمت نشود
دلهای بدگمان
بتحقیق از چشمها پوشیده
قوله
بدگوی آه ای عیب بین
پیش او بیان کن
مستور شدن این کتاب
همان برای پرده پوشی

همه بتیش نگاه عرض و شمار — سیصد و پنج آمد و سه هزار ۲۳۵۰۳
چون من این خانه ساختم غم نیست — گر بنا را بنای محکم نیست
سال هجرت یکی و هفصد بود — کین بنا بر دو سر بچرخ کبود
زین همه نامه همایون ساز — هر خطی زندگانیست دراز
این نمونه که نقش بر کارست — از طراز کهن نمودارست
هر چه در گنج پیش پنهانست — همعیارش درون این کانست
آن زر ار چه سره است معیارش — نیست جز ده دهی من کارش
پوستی گر ز مغز شیرین نیست — بهر آن مغز پوست به زین نیست
گر چه آید ز انگبین کاری — سرکه را هم بود خریداری
گر چه گوهر به قیمت ست عزیز — قیمتی هست کهربا را نیز
در بساط ملک بود شایان — گوش ماهی بر آسمان سایان
این رقم کاندر و صفائی هست — گر چه زر نیست زرنمائی هست
نکند گر نشاط زیرک تیز — ابلهان را بود فریب انگیز
گر همه کس گزیده باشد و اهل — کس چو من نیز باشد آخر سهل
آنکه باشد چو من تهی مایه — بو که ریزد بر این رقم سایه
خوش بود گلفروش بستان — خارکش را هوای خارستان
مرغ صحرا که سنگ خور باشد — سنگش از دُر عزیزتر باشد
نوبتی کز دهل نیاید تنگ — در و سر خیزدش ز نغمه چنگ
چون شتابنده را گهست و بیگاه — رفتنی شد ازین تماشاگاه

۱ آی بنائی هستی غار ۱۲
۲ هفت مخفف ۱۲
۳ هفت پیکر ۱۲ آن کتاب تواریخ ۱۲
۴ مراد هفت پیکر ۱۲
۵ ای صفت پیکر ۱۲
۶ برابر ۱۲
۷ لائق ۱۲ سزاوار ۱۲ حقیر کمتر ۱۲
۸ یعنی شاید و کاشکے تواند ۱۲
۹ مراد دنیا ۱۲

قوله هفت پیکر نام کتاب نظامی است
قوله هشت بهشت نام کتاب امیر خسرو
قوله هفت پیکر نام کتاب نظامی

بایدت خانهٔ حیات درست | از حضر باید آب حیوان جست
خواهی از خاک بر سپهر خرام | خاک شو زیر پای شیخ نظام

در تمام شدن عمارت هشت بهشت و سیراب گشتن مناهل لطائف و برآمدن نهالهای نامی و رسیدن میوه های جانی و مرغان بی نوا را آواز دادن و ببار عام صلا گفتن و از شاخ امرود خام شکستن و دوستان جانی را بفاکهه کثیرة لامقطوعة ولا ممنوعة سرا پا برخوردار کام ارزانی داشتن و صلا در داد این خلد نعیم دعوت کردن

چون شد آراسته بنقش و نگار | روی این کارگاه جادوکار
کرد در دیدهٔ مشتری جا تیم | آسمان بوسه داد بر پایم
دید رضوان ز هشت خلد برین | هشت خلد برین بروی زمین
از نسیمش که مغز پرور گشت | مغز روحانیان معطر گشت
شربتش ذوق سلسبیلی داد | خامه اش پرچم جبرئیلی داد
زین مروق رحیق نوش گوار | عقل هم مست گشت و هم هشیار
زین مصفا زجاجهٔ مینا | که رود جان ببوی او در خواب
از ارم ساغریست پر ز نسیم | بل ارم خانه ایست پر ز نعیم
از مه نو بنزهت و رونق | مثلها فی البلاد لم یخلق
خانهٔ خاک او عبیر سرشت | خانهای دگر در و چو بهشت

قولہ بنرخشاں الخ نام دو معدن لعل نام چشمہ ایست در بدخشاں و بعضی بجیم زنند و خوشاب و مشاب ای شیرینی سخن این کتاب رضوان یاد میکنند گانرا ذوق چشمهٔ بهشت داد و خامه که از دو این کتاب تحریر شد اعجاز پیمبر جریر علیہ السلام ظاہر کرد ۱۲

قولہ لولو از مہ نو آه مہ نو مراد از ابتدای افتتاح ای از روزی که ماه اول طلوع کرد تا بدست ۱۲

قولہ مغز روحانیان معطر گشت روحانیان مراد همین کتاب ۱۲

قولہ شربتش ذوق سلسبیلی داد سلسبیل نام چشمه ایست در بهشت ۱۲

قولہ زین مروق رحیق نوش گوار رحیق شراب صاف ۱۲

قولہ زین مصفا زجاجهٔ مینا زجاجه شیشه ۱۲

قولہ از ارم ساغریست پر ز نسیم ارم نام بهشت ۱۲

قولہ از مه نو بنزهت و رونق مه نو مراد همین کتاب ۱۲

قولہ خانهٔ خاک او عبیر سرشت عبیر بوی خوش که از خاکستر بوی ۱۲

چون رسد سیلش ز محیط کبود — مرد و بالاش زیر خاک چه سود

روزگار اندرون این چه بست — جان طلب مسکین چراغ بدست

چه برد دزد تا که شمع نمرد — طرفه دزدی که شمع روشن برد

گرچه مرگ از جفاستیزه گرست — بیوفائی عمر زان بتر بست

گل سپین سرخ بر سر اچه گور — آن گل سرخ را نگر ته گور

لاله تر که رنگ خون دارد — خون ز روهای لاله گون دارد

یا رخ از خون آدمی شست است — یا خود از خون آدمی رست است

ورق گل بگور خانان را — پند نامه است کاروانان را

آن بنا کن درین کهن بنیاد — کز تو خلقی کند به نیکی یاد

تن چو خواهد گذاشت چه که داشت — نیکبخت آنکه نام نیک گذاشت

کز پس مرگ نام نیک بزند — زان یکی بد که مرد و غم نخورند

آنکه نامرد هست و دنی تمیز — مرده باشد بزندگانی نیز

بانگ و شوری که میزنند بر سر — لعنت ست آنکه می کنند بر او

پس چنان باش کز تنت گیرند — آفرینها کنند بر خاکت

دوستان کز پی تو در شورند — با تو همراه تا لب گورند

هست تا خاک همره تو بسی — نیست در خاک همره تو کسی

پس ورا یار کن که جان بخشد — هر دمت عمر جاودان بخشد

وانکه زینگونه شد مسیح نفس — در صف اهل در دیابی و بس

خسروا پای نیکمردان گیر — با مسیحا نشین و پیش نمیر

گر به غربال کسی آب بیزد بر خاک — بر نیاید نشان مردم پاک
بیختندش بجد و جهد بسی — ز و نیامد برون نشان کسی
چندی از خاک ره به بیزد کس — بهر آن خاک خاک باید و بس
خاک بهرام بیختند تمام — بهره زان خاک جز دنی بهرام
ای حاصل بیختن خاک بهرام ۱۲
بازگشتند مردمان زان غار — دیده پر آب و سینه پر ز غبار
رفت گوهر ز مشت و خاک به مشت — زان عجب ماند در دهن انگشت
ای خاک در مشت ماند ۱۲
چند روزی بغم خورد و شیدند — جامهای کبود پوشیدند
ای ماتمی ۱۲
آخر الامر دل ز گم هوشی — داد شان داور فراموشی
بین در این چه که بهر ما کنند — زین فراموش گشتگان خندند
چرخ گورست و نیلگون سگ بی — دانی آخر که نیست بی سببی
کس نگیتی کجا خبر یابد — مشت قلاب را که در یابد
عمر آبست و شخص مردم دام — گشته در دام رخنهای مسلم
ای مار روح ۱۲
رو چو رفت آب هر کجا خواهی — دور نبود ز مردن ما هی
کهنه گور یست گور بانان را — گور خانه است گور خانا فرا
این مقبر نسر واقع بسیر وین — نقش دار ۱۲
اندرین گنبد آنکه محرم گشت — بر سر گور گنبد یست بلند
ای بر سر گور جهانیان ۱۲
آنکه او خود گلیست مقداری — غلغلی کرد چند روز و گذشت
ای مقدار اندکی ۱۲
زندگان را بود در و دیوار — خانه سنگین کند چرا باری
ای زندگانرا در و دیوار ساختن لایق نیست ۱۲
قلعه طینت ار چه چیست افتاد — مردگان را چه کار با این کار
ای قلعه خلقت انسان ۱۲
زود ویران شود چو سست افتاد — زود و دیران شود چو سست افتاد

دلاوری

ف

ف

آفتابی که گشت خاک نشین — آدمی کے بر آرد تش ز زمین
آنکه از چه خیال ماه کشید — ماه سیماب را ز چاه کشید
آن نه چه بود بلک غاری بود — تا بن چاه میل واری بود
چون تنور نوا ز سیه تا نے — چون کهن دوز خی زبی آنے
در چپ و راست غارهای کهن — قعر هر غار ناپدید از بن
اسپ دیدند پر ز کوب و شکن — کوفته باد چرخ در هاون
برگرفتند از زمینش چنان — استخوان ریزه بود و ارنبان
باز جستند سو بسوی بسے — از سوارش نشان نداد کسے
زان شگافندگان بگرد مغاک — کاو و کاوی در او فتاد بخاک
هر کسے آهنے گرفته بدست — جگر گل درون درون میخست
پاره کردند تا بیک فرسنگ — رخنهای فراخ در چه تنگ
سیر متین بقعر آب رسید — چشمهٔ آب زو نگشت پدید
زاتش سینها دران زاری — چشم سیماب گشت پنداری
در چو سیماب ریخت دیدهٔ تر — کیمیا را کسی نداد خبر
اینچنین کنجها بسی ست بخاک — که تواند کشید نقش ز مغاک
آن که این از دهاک بدمش — که تواند کشید از شکمش
آمدن آنکه آمدست بر از — رفتنی را کسی نیارد باز
خورد خونهای خلق خاک بسی — که یکے خون از و نخواهت کسی
ساقی آن می که در زمینش بریخت — چون کشد باز چون بخاک آمیخت

ای شکل ۱۲
ای گرد همان غار ۱۲
ای زمین ۱۲
ای دیده ۱۲
مژگان ۱۲
گذام ۱۲

دیو نقشی که دل کند شیدا — گاه پیدا و گاه ناپیدا
نه بداو جانور نه سبزه و برگ — دیو جان بود بل فرشته مرگ
گور و پرویش میشتافت دلیر — شه بدنبال همیدوید چو شیر
زاشقرش خوی دران شتاب چکان — آتشی میدوید و آب چکان
شه عنان را بدور رها کرده — باد را زود دوال پا کرده
هر خدنگی که سوی گور کشاد — گور کبود زرد و خدنگ افتاد
تیر کز مود ست جستی صاف — مونگشتی ازان شکار شگاف
شه بران کوه میزد و شش بشکوه — در نمی شد در و چو مور در کوه
زان خطا ها سوار قادر دست — جست میزد چو تیر شصت شست
ناگه از پیش چاهی آمد تنگ — در فتادن ندانست گور درنگ
توسن شاه نیز در پی گور — رفت در چاه گور را گور
آنکه ده میل ران دو بینش نور — سره کردی زمین قلب ز دور
از قضا کور شد که پیش نیامد — چاه را پیش پای خویش ندید
هشت در چرخ کحلی این همه کار — بهر بینائی اولی الابصار
گور پویان که سوی چاه آمد — گور بود انکه سوی شاه آمد
آن کش از چاه گور شور افتاد — عاقبت هم بچاه گور افتاد
برچهی شد چو گرد رفته سپاه — مه فرو رفته بود در بن چاه
دلگوها بسته شد بحبل امید — بر نیامد فرو شده خورشید
گرچه در گور کس بزور نرفت — کیست آن کو بچاه گور نرفت

تیر آهو کشش زدی به نفیر — نغمهٔ هندوانِ آهو گیر
زان نی تیر میز داز هر سوی — جسته گله گور و جستهٔ آهوی
اندران جسته و گله پیوست — اشقرش پای کوفت دشت بدشت
از خدنگ وی ار چه از هر جای — آهوان میشدند کوته پای
لیکن او جز نظر بگور نبداشت — گور پیشش به پویه زور نداشت
تا درین جنبشی ز هر زوری — خاست از پیش آهوش گوری
طرفه گوری دو دیده چون سر زاغ — راست چون در سران گور چراغ
سخت پی چون کمان محکم ساز — خانه کوتاه و گوشهای دراز
یال آزاد از عنان تازی — گردنش فارغ از رسن بازی
پهلوش زیر چرم گلناری — چون کمان زیر توز بلغاری
از خدنگش خراش در سینه — زده با کوه و دشت سر سینه
شکم از خط سبزه برده برات — از برون سبز و از درونش نبات
خط پیشش درست نسخهٔ باد — راست با باد باز خوانده سواد
در کفلگاه گرد و روشن او — گرد گشته لطافت تن او
بسته از خیزران و صندل طاق — صندلی ران و خیزرانی ساق
جان شیرین به پنجهای دمش — کحل گوران بخفتهای سمش
کلک پایش چو خانهٔ چالاک — نصف صفرش رقم بتختهٔ خاک
تیز گامی چو آسمان کهن — بیقرار از زبان کرده سخن
بسکه هم پیچ خیال بود بچشم — می نمود و نمی نمود بچشم

شاه ز افسانه ماه منظورش — داد کافور چون تقنطورش
همچو کافور ماه زهره تاب — گشت با او یکی ورفت بخواب
بعد ازان زنده بود تا بهرام — همبرین گونه داشت عشرت کام
هر شب از گنبدی گذر میکرد — عیش در گنبد دگر میکرد
چند گه زیر هفت گنبد نور — نشد از عیش هفت گنبد دور
عاقبت هفت گنبد گردون — کرد از هفت گنبدش بیرون
نام او چون ز گور نسبت یافت — هم بگنبد سرای گور شتافت

داستان وفات بهرام و آهنگ او سوی گور و در پی گور در چاه فرو رفتن و در بوستان بهشت رسیدن

قصه پرداز شاه گنبد باز — داد در هفت گنبد این آواز
گرچه بهرام چندی با دل شاد — راند گنبد بگنبد اسپ مراد
عاقبت گنبد سپهر بزور — شد کشانش بسوی گنبد گور
داد گنبد کنان و گور زنان — گور پازا بگور دشت عنان
جست چندان بگور دشت صحرا راه — که در افکند گورش اندر چاه
روزی از بسکه دل بگورش بود — سوی پهلوی گورشور بود
با مدادان بگاه گشت سوار — راند بیرون بجست و جوی شکار
باد پارا بهر طرف در گشت — می دوانید همچو باد بدشت
گردی آهو که گرده راندی تند — پای آهو زره بریدن کند

آبخنان زود بتاز یانه تنبش — که چو گل پاره پاره شد سمنش
همبخر بنده که یارش بود — ساخت جفتش که سازوارش بود
تا در آخور که خوردهٔ پاک کند — یاد آن دولتش هلاک کند
خوردنش چون بخانه جو باشد — هر زمانیش مرگ نو باشد
وانکه پشتش خراش قاقم داشت — دل بدنبال ساربان گم داشت
کوفت بر خار پای تا بسرش — تا بهر مو شکست نیشترش
نیل کز نوک خار بر تن بود — راست چون نقشهای سوزن بود
پس بخواری ز خود کرانش داد — هم در آغوش ساربانش داد
تا که بر کردش اشتران آبشتاک — یادش آید ز بوی عنبر و مشک
وان صنم کز دل آن بسنا مانش — لوث شهوت نداشت دامانش
برگزیدش باجتهاد تمام — بانوبانوان نهادش نام
بست عهدی که تا بود عهدش — ماه دیگر نتابد از مهدش
بسکه آن پاکدامن پر نور — داشت جامه سفید چون کافور
شبه موافق شده بدان کارش — گشت کافور مشک تاتارش
پس ازان چون بیاض نامهٔ شان — بود کافور فام جامهٔ شان
جامه کافور گون به بهت بساز — که بخیر الثیاب یافت طراز
پاک رنگست رنگ کافوری — نامه ها را بیاض مغفوری
چون شود مشک آدمی کافور — موی او را خدای خواند نور
روز روشن که سر بسر نورست — همه نورش برنگ کافورست

ای بهمان خادم خود ۱۲ — ای اهل اولوا ۱۲
ای لائق اولوا ۱۲ — ای ابدان اولوا ۱۲
ای مطبل ۱۲
ای بعینه ۱۲
ای پیر ساربان کردنا ۱۲ — ای دور کرد ۱۲
ای بسنا ۱۲
ای بزرگی ۱۲
ای معشوقه ۱۲ — همان ۱۲ — زمانه ۱۲
ای تا بوی یار ۱۲
ای در ۱۲ — مقوله اهبر ۱۲ — سمان ۱۲
ای در ۱۲
ای جامه ۱۲
ای جامه ۱۲

ق

۱ ای آن اولوا ۱۲
۲ ای لائق اولوا ۱۲
۳ ای ابدان اولوا ۱۲
۴ ای بعینه ۱۲
۵ ای پیر ساربان کردنا ۱۲
۶ ای دور کرد ۱۲
۷ ای بسنا ۱۲
۸ ای بزرگی ۱۲
۹ ای معشوقه ۱۲
۱۰ همان ۱۲
۱۱ زمانه ۱۲
۱۲ ای تا بوی یار ۱۲
۱۳ ای در ۱۲
۱۴ مقوله اهبر ۱۲
۱۵ سمان ۱۲
۱۶ ای در ۱۲
۱۷ ای جامه ۱۲
۱۸ ای جامه ۱۲

۱ ای آن اولوا ۱۲
۲ ای لائق اولوا ۱۲
۳ ای ابدان اولوا ۱۲
۴ ای بعینه ۱۲
۵ ای پیر ساربان کردنا ۱۲
۶ ای دور کرد ۱۲
۷ ای بسنا ۱۲
۸ ای بزرگی ۱۲
۹ ای معشوقه ۱۲
۱۰ همان ۱۲
۱۱ زمانه ۱۲
۱۲ ای تا بوی یار ۱۲
۱۳ ای در ۱۲
۱۴ مقوله اهبر ۱۲
۱۵ سمان ۱۲
۱۶ ای در ۱۲
۱۷ ای جامه ۱۲
۱۸ ای جامه ۱۲

زان نهفته خدای خوانی او — بیشتر گشت بدگمانی او

بر دو ظن کان نیارش اندر پوست — از برای فریب ناکی اوست

آزمون کرد گاه و بیگاهش — خار غیرت ندید در راهش

داشت در سینه نیک خوئی او — دم نزد با وی از نکوئی او

راز مون بتان چو دل پرداخت — هر یکی را چنانکه بود شناخت

بست دل تا کند بره خویش — هر یکی را سزای کرده خویش

گفت با خادمی که کرد خرام — آور یدا ز برون سبوی خام

رفت پنهان بباغ زود از دو — خام بنهاد و پخته را بر بود

چون بهنگام خویش سرو جوان — بر لب رود شد چو آب روان

از ته سرو بن سبو بر داشت — راست در زیر سرو دیگر داشت

آشنا کرد و راه پیش گرفت — ره سوی آشنائی خویش گرفت

راست کاندر میان رود رسید — از دگر عالمش درود رسید

در گداز افتاد مرکب خام — بوکیل اجل سپرد بجام

در ته آب رفت لعبت سیم — چون بدریای ژرف دُرّ یتیم

اختر از طالعش سیاهی یافت — ماه منزل بسرج ماهی یافت

او شد و کیست کو چو او نشود — بر فلک نیک و بد فرو نشود

هر که از پرده کرخ نمود چو برق — ز آشنائی این سبو شد غرق

شاه چون دل ز یک صنم پرداخت — چاره لعبتان دیگر ساخت

آنکه از برگ گل رسیدش کوب — بس بیازرد چون نبات از چوب

---

۵۱ قوله آزمون کرد الخ ای شاه وقت پیر وقت جوان آزمود لیکن خاری که در دل غلبه غیرت اندر راه آن زن نیافت ۱۲

۵۳ قوله دو ۱۲ در سینه آه ای صد آه آن زن صد دل پادشاه منقش گشت و بسبب نکوئی او با وی سپرد ۱۲

۵۳ قوله بست دل آه ای در دل خود مقرر کرد که نشان فاخشه او را موافق فعل هر یک پوشیده مرتاد ۱۲

۵۴ قوله گفت باخادم آه ای یک کنیز که پادشاه حکم فرمود آن کنیز رفته حسب الامر شاه از برون یک سبوی خام آورد و پوشیده در باغ جلد تر رفته سبوی پخته را زیر سرو سخت با تو اول نهاده بود آن را برداشت و بجای آن سبوی خام نهاد ۱۲

۵۵ قوله او شد و الخ ای آن زن عزم رود کرد و آن که نمیرد و از نیک و بد هر چه کند جزای آن از فلک نیابد ۱۲

آن پری نیز چون دیو بر ست — با سلیمان خویشتن پیوست
صوفی صبح خیز شرق زدو — چون پدیدار شد چو پارهٔ نور
شه روان شد که تا شود بقیاس — چار مین را شود عیار شناس
رفت در برج چار مین خسرو — مجلس آرای گشت چون جمشید
چون دران برج روشنائی دید — همه شب پای پارسائی دید
هم نشد خوش که در دل نگران — تازه بودش جراحت دگران
نازنین بر قرار خدمت خویش — ایستاده چو بندگان در پیش
می نمود از طریق دلداری — هم حریفی و هم پرستاری
بود در وقت تازه چون گل سوری — تا شد شیشهٔ جهان کافوری
شب چو خرشید شد بگوشه نهان — وز شعف ماند گوشهای جهان
شاه بر نسبت دگر شبها — مهر حکمت نهاد بر لبها
ساخت خود را چنانکه دانی مست — در رخ دوست دیده بر هم بست
چون بدو رغبتی نداشت چنان — طبع را سوی او نداد عنان
تا دو شب رفته نیمه کم و بیش — وان صنم دید خواب منعم خویش
خاست از خواب شد بگوشهٔ برج — گشت مستور چون در اندر درج
دور کرد انچه زیب و زر پوشید — جامهای سفید در پوشید
بتضرع نهاد رو بخدای — وز پی طاعت ایستاد بپای
چون ذلیلان بعجز مینالید — دیده بر روی خاک میمالید
شه که بود از کمین بد نبالش — دید چون در سلامت حالش

ق شمع
ق

شاه کشور بکار آب نشست — در دل دشمن آبگینه شکست
خوش کسی کاندرین گره بی آب — آب خوش خورد زین کهن دولاب
کاب ندهد بکس یکی کوزه — شیشه آبگون فیروزه
بود تا شب بمجلس آرائی — با ستاره چشم بغمائی
آرزو در کنار و می در جام — به ازین دولتی کجا و کدام
ریخت چون ابر سیمگال ریحان بوی — چشمه آفتاب را ببوئی
بازشه پیش ماه زرق فروش — خویش را مست ساخت چون شب دوش
سر ببالین نهاد بیخود وار — چشم پوشیده و دلش بیدار
چون ز شب نیمه تمام گذشت — مردمان را نگ خرام گذشت
صنم از خواب جست و رفت فرود — جامه بیرون کشید بر کبرود
پیش ازان رفته بود گاه فراغ — کرد پنهان سبوئی اندر باغ
بستد و زیر کرد و راند بر آب — چون گلی کو کند مراغه در آب
چون یک آماج رفت ز انجا دور — ملک از غیرتش نماند صبور
جامه بیرون کشید نیم دریی — شد بدنبال در نظاره وی
چون گذار ارسید بعشرت گاه — کرد جان را بکام دل تسلیم
هندوی چون سگان آهو گیر — در کمین بود بهر آن نخجیر
چون تمنای خویش در بر یافت — آبخنان ماه بی قصب در یافت
در وی آویخت چون مگس در قند — داد مه را به اژدها پیوند
چون بدید آن نظاره خسرو عصر — با دل خسته باز رفت بقصر

۵۱ قوله شنشه آه ای آسمان کی ماند شنشه آه ای دفیروزه رنگ ست کسی را یک کوزه آب نمیدهد یعنی کسی را نه آنقدر وفا و خوش نیست و بر دل نمیماند بگل فلک چنین ست پس هر کسی را فرسنگ ال خوش نیست
۵۲ قوله بود تا شب آه تا نیم شب صفت معشوق برای ایغا مقابل حسن خود کسی چنین را نظری نیاورد و بنظام شهر کم دهان آنجا خوبرو نباشد ای پادشاه با معشوقه تا نیم شب نظائی از صبح تا شام در مجلس آرای و شرابخواری باشد
۵۳ قوله پیش ازان آه ای آن معشوقه پیشتر ازین رفتن وقت فرصت یافته یک سبو در باغ گلبرگ کناره رو پنهان کرده بجای نامزد بر بستر خواب آرمیده بود
۵۴ قوله بستد و زیر آه ای آن سبو را بجا گرفت و زیر سینه خود نهاد و برآب برفت و آن

شاه پیش عروس شاه پرست — به تکلف نمود خود را مست
بخبر وار سر بباش برد — ای عمداً ساختگی بدر دیده قفل خواب سپرد
چون گذشت از شب سیاه دو پاس — ای دیده بهم بست نازنین را بدل نماند هراس
خاست از پهلوی ملک بشتاب — سوی منظر دوید چون مهتاب
گشته در دست فتنه نفس زبون — در بیرون کشاد رفت درون
سار بانی دران سرای شتر — بود در ره جوی آن طویله دُر
آنچنان صیدی آمده بنشاط — از پلاس شتر فگنده بساط
چون صنم در رسید جست نه جای — زلف بگرفت و او فگند زپای
پس تنش ورش در آورید بزیر — بر سر خارهای چون شمشیر
پشت کز قامتی فگارش بود — تکیه بر دو رباش خارش بود
شاه آن آفتاب را در حال — رفت پویان چو سایه در دنبال
چون تن نازکش بدید چنان — گشت مو بر تنش ز غصه سنان
غیرتش گرچه بود پرده شگاف — نیز نشگافت پرده را بگذاف
سر کشید از وفای همسر خویش — رفت و در کرد سر ببستر خویش
همسرش کز برش جدائی یافت — آمد او نیز چون رهائی یافت
صبحدم کین عروس نازنین چهر — آشنا در شد از محیط سپهر
شاه زان بت ره رهائی جست — با بت دیگر آشنائی جست
شد سوی برج آب راه گرای — کرد چون مه ببرج آبی جای
با نو آبدار روشن روی — ریخت در ساغر آب آتش خوی

بر در نردبان چو رفت فراز | دید قفلش نهاده و در باز
بر گرفت از سران خود شمشیر | وز سر نردبان بر فت بزیر
خویشتن را ای از بالین[۱۲] نهفته داشت برون | وز پس در نظر فگند درون
دید خربنده[۱۲] ای خادم خسرو[۱۲] زنگیی سرمست | از سر خشم تا زیانه بدست
بر تنی کز بگاش رسید آزار | میزد آن تا زیانه زار ای زار[۱۲] ای پیر[۱۲] راچون مار
بانگ بر زد بر آهو از شیری | که چرا ماندهٔ بدین دیری
او همی گفت[۱۲] نرم نرم که شاه | تا نخسپد چگونه گیرم راه
شه چو بشنید ماجرای عروس | سرخ گشت از غضب چو چشم خروس
آمد اندر دل خرد بنیاد | خندهٔ لعبت طلسمش یاد
خواست کز کنج در برون تازد | هر دو را سر بدامن اندازد
لیک اندیشه کرد با دل خویش | کین دو را سر در افگنم در پیش
لعبتان دگر شوند آگاه | پس باسرارشان نیابم راه
باز پیش گشت[۱۲] همبران تدبیر | رفت و در خواب شد بروی مریر
یافت چون با نواز حریف خلاص | آمد او هم درون بستر خاص
چون رها شد ز دیو ظلمت جور | گشت زان حور عالمی پر نور
شاه منزل ببرج دیگر کرد | ماه آن برج را منور کرد
باده میخورد با شکر لب خویش | راز را مهر بسته بر لب خویش
منتظر تا بشب کی آید روز | که شود بر مراد خود فیروز
رفت خورشید چون بهوج خاک | مه برآمد به تختهٔ افلاک

۵۱ قولہ بیتی آہ ای برتر کہ از گل ۱۲ روز اول آثار رسیدہ بود بران تن تازگی سایر خربکمال غضب پیچم تازیانہ میزد ۱۲
۵۲ قولہ باز پس گشت آہ ای برای اینکہ بہمن طور راز دیگران معلوم نسازد و از افعال مشتوان فکر کرد و باز گشت و بستر خواب آمدہ بگفت ۱۲
۵۳ قولہ راز را آہ ای راز را دادہ ۱۲ ہرچہ این گوہ کہ بدل داشت بیان سخن کرد و بار ۱۲ بہمان معشوقہ اول و خوبندہ بکسی سخن گفت ۱۲
۵۴ قولہ منتظر تا بشب آہ ای منتظر و دگر روز کی شب خود ۱۲

تا فروزنده شد جهان را ماه — بود پائین پرست خدمت شاه
صبح چون بر گرفت جام شراب — زنگی شب ز جرعه گشت خراب
شد بفرمان شاه سرو جوان — سوی برج ستاره ایوان روان
گشت زان چار ماه حور سرشت — کوشک چار سو چو هشت بهشت
پس افروخت شه ز شادی مغز — داد با خویشتن قراری نغز
که بود بعد ازان بهر گاهی — هفته میهمان بهر ماهی
با سه همخوابه رغبتش خوش بود — دلش از چارمین منوش بود
گفت هست این سپهر دُر ز درج گران — ناز پرورد تخت تاجوران
چار مین تخت را نه در خور داشت — کز گدایان رنج پرورد داشت
هر کرا پرورش بناز بود — ناز نین و کرشمه ساز بود
وانکه او را کسی نداشت عزیز — چاپلوسی کند بسان کنیز
دلش آسود بر چنان غلطے — بر خطا راستی کشید خطے
با سه با نو سه هفته بود ی شاد — از چهارم گهی نکرد ے یاد
یک شب از جام باده مست و خراب — خفته بود اندرون خانهٔ خواب
در کنار آن بهار دیده فروز — کز گل آزرده شد نخستین روز
چون برآمد ز خواب یافت تهی — بستر خواب را ز سرو سهی
سر برآورد دیدش از چپ و راست — چون ندیدش مر خوابگه برخاست
سوی هر منظر و رواق دوید — رفت و آنرا که بیش جست ندید
بهر عمارت که رفت بر سر او — دید قفل نهاده بر در او

ق

گشت بازار زره فسون خوانے — با پری چهره در سلیمانے
چون نمود از طریق عیش دمے — خنده ولاغ با چنان صنمے
صنم لاله رخ دگر باره — بر سر حوض شد به نظاره
بادنا که بسوی کشتی تاخت — وان همه بستان در آب انداخت
چون نگه کرد غرق گشتن شان — وآن ز سر آب برگذشتن شان
لرزه در شخص نازنین افتاد — کز چنان لرزه بر زمین افتاد
باز در خنده شد طلسم چنان — که ملک را ندست رفت عنان
لیک چون بوی دل بکاری داشت — وان نه گفت از بدل غباری داشت
زد بروی بت رمیده گلاب — تا دو چشمش گشاده گشت ز خواب
پس نقل و شراب جان افروز — بود با او بخوشدلی تا روز
آخر آن ماهروی روز نشین — خواست کش منزلی شود تعیین
گشت فرمان کش آورندش فرود — در رواقی که بود بر سر رود
ماه چون زد بر آسمان خرگاه — گشت شب پرده دار آن جم گاه
شاه در خرگه نشاط نشست — ماه چارم میان خدمت بست
با هزاران هزار زیور و زیب — شد روان تا بر در شاه شکیب
دید چون سند جهانداران — خاک بوسید چون پرستاران
بر زمین کرد پای خدمت سخت — تا بخواندش برفت بر سر تخت
سر براه فگندگی میداشت — جان به تسلیم بندگی میداشت
بود در پایه رضا طلبے — نه چو دیگر بتان به بوالعجبے

---

۵۱ قوله چون شنود قوله ای دل از راه عیش خنده مباش
۵۲ قوله بادنا که بسوی کشتی تاخت ناگاه باد تند بر کشتی افتاد و کشتی را مع بستان غرق کرد
۵۳ قوله چون نگه کرد غرق گشتن شان آن معشوقه چون غرق شدن بستان دیده لرزه بر تن او افتاد و بخندی برسید که بیهوش شد
۵۴ قوله آخر آن ماهروی ای این معشوقه سوی که در روز بزم خلائق فروز بود خواست که برای او خانه اقامت مقرر شود
۵۵ قوله بود در پایه رضا طلبے ای این معشوقه تمام محض رضاجوی بادشاه بود و مثل دیگران بحسن خود مغرور و بوالعجب گو نبود

باز در خنده شد خیال حکیم — دل شه گشت ازان خیال دو نیم
با صنم هیچ ازان خیال نگفت — کام دل راند و تا بروز نخفت
قند از شب چو مه فگند زدوش — گشت سلطان صبح قاقم پوش
قاقم اندام را اشارت کرد — تا شود سوی پرده راه نورد
جایگاهش بمنظری فرمود — که رهش سوی سار بانان بود
اتفاقش چنان فتاد آنروز — که بود هم برو ز بزم افروز
سومی ماه را بخدمت خواند — پیش خود با هزار ناز نشاند
گلشنی بود زیر منظر خاص — بلبلان گرد هر گلی رقاص
حوض اندر میانه بسته ز خشت — هشت در هشت همچو جوی بهشت
ماهیان در میانش بازی گر — هر یکی را بگوش حلقه ز ر
کشتیی ساخته ز پاره عود — چون مه نو در آسمان کبود
لعبتی چند کرده در وی ساز — چون بدریا مسافران جهاز
گشت بختی بهار سوسن بوی — در تماشای باغ و سبزه و جوی
چون ز گلشن بحوض گلشن دید — چشم ماهی فراخ و روشن دید
در زمان سر گلشن و باستین بنهفت — پس نماز و کرشمه باشه گفت
کین همه ماهیان در آتش ریز — که نگه می کنند در من تیز
من که از چشم ماده پرجزرم — آنکه نر شد چرا کند نظرم
این سخن باز کان خیال شنید — خنده بر دشت کان محال شنید
ملک آن خنده را غلط نشمرد — لیکنش هم ز خنده بیرون برد

گشت چون لعبت فلک خندان — کرد پنهان عروس شب دندان
آفتاب شبانه را آفتاب — جلد برجی که سوی آخر بود
وانچه نزلی عروس را شاید — شد مهیا چنانکه می باید
پس بفرمود تا وکیل سرای — شد بسر رو دگر سریر آرای
خود چو شاهان برهنمونی بخت — بعروس دگر نشست به تخت
دید مردم کشی بناز و خوشی — بوسه بازی نمود و زلف کشی
ناگهانش کشید در آغوش — پشتش از شقه کرد قاقم پوش
بار قاقم چو شه نهاد برو — خار خاری در او فتاد برو
زیر دامان شقه شد بی صبر — جست ازان ته چو برق از ته ابر
گفت افگار گشت پشت مرا — موی قاقم خلید و کشت مرا
باز شد پیکر هنر خندان — شاه را شد خیال صد چندان
تازه کرد از طریق دمسازی — با غلط باز خود غلط بازی
گفت احسنت شاد باش آن تن — که بود موی قاقمش سوزن
چون تنت را لطافت افزون است — رو در آئینه بین که تا چون است
در صنم در گرفت شیوه شاه — آینه بر گرفت و کرد نگاه
شاه رو بر د سوی پهلویش — تا در آئینه بنگرد سویش
چون صنم عکس شه در آینه دید — پادشاه دگر معاینه دید
روی جنفت کین کدام کس است — کش بدیدار چون منی هوس است
در چنین روی کین نه کم نیست — جز تو عکس تو نیز محرم نیست

۵۱ قوله ای آن تخت گرای لائق عروسان ... ای آن تخت گرای لائق عروسان باشد در آنجا بجای پادشاه موجود شد ۱۲
۵۲ قوله پس بفرمود آه ای پادشاه حکم داد و خواص سرا را مخصوص آورد تا آرایش دهند بخت شد ۱۲
۵۳ قوله ناگهانش آه ای پادشاه آن معشوقه را در آغوش کشید و حالت کشیدنش قاقم گرانبها بود پاره قاقم بر پشت معشوقه انداخت گویا که پشت او قاقم پوش گردید ۱۲
۵۴ قوله گشت شاه را آه ای شاه با تعجب صد چند از اول شدن شد ۱۲
۵۵ قوله روی جنفت آه ای روی خود بینی گفت کین کدام کس بیگانه است که در آینه نظری آید و تا دیدار من پیدا دارد ۱۲
۵۶ قوله در چنین آه ای در روی چنین کس که شاه گرفت سوای تو عکس تو هم بیگانه است ۱۲

هر یکی را به لطف بالا خواند — پهلوی خویش بر سریر نشاند
کرد بختی به لعبه و بازی — با فسون خواندگان فسونسازی
پس یکی زان چهار لعبت چین — از پی خوابگاه کرد گزین
دیگران خاستند با صد ناز — در شبستان خود شدند فراز
شه چو گل را ز خار خالی یافت — وانچه صد سال جست حالی یافت
با شکر خنده شد بشیرینی — در گل افشانی و شکرچینی
گاه بر سیب ساده سود انگشت — گه در آورد نارتر در مشت
ناگهان در میان لاله و لاغ — که گل و میوه میبرد بوی باغ
داشت بختی بکف گل خوشبوی — سرو گل روی را ببرد بروی
ناز نین شد ز ناز کی بیهوش — شاه کان دید بر کشید خروش
زان عمل گز خرد نبود شرش نور — خنده زد صورت طلسم و رود
شاه بختی به خویش باز آمد — باز ش اندیشه فراز آمد
چون ازین بیخودی صنم برخاست — نظری می فگند از چپ و راست
چشم ناگه فتاد بر زبرش — آمد آن نقش فتنه در نظرش
دید رو ئینه پیکری بر سر — راست کرده بکیمیای هنر
زیر مقنع فروهنفت جمال — گفت نامحرمست این تمثال
آن نوآئین خیال قهقه زن — باز در خنده باز کرد دهن
باز شه از دل خیال اندود — در عجب ماند کین چه خواهد بود
بود تا روز با صنم به نشاط — راز دل را فرو نوشته بساط

یک طرف باغ زیر سایهٔ شاخ — رود آبی روان بزرگ و فراخ
نردبانی ز کاخ برده فرود — که رود شاه در کرانهٔ رود
کرد از جانب دگر گذرے — باز کرده بباغگاه درے
نردبانے بزیر برده که شاه — سوی آخور شود گه و بیگاه
سوی زان علف سرای شتر — اندرون و برون ز بخت پر
نردبانے دگر گشیده بزیر — تا رسد بر شتر نوازش شیر
چار مے سوی کارخانهٔ مے — ساقیان چو مهر و مه در پے
راست کردند بر گ خانه تمام — چار بت را درون چار مقام
شب چو پیرایهٔ عروسان بست — راه فریاد بر خروسان بست
خاست از بارگه ملک بشتاب — رفت سوی نگارخانهٔ خواب
داد فرمان بساط بوسان را — کاورند نو عروسان را
آمدند آن شکر لبان زرگوش — چون نوش گیسو عنبرین کشیده بدوش
مقنع ناز بر کشیده بفرق — فرق تا پا میان گوهر غرق
همه در به سرین و موی میان — از خرامش میان شان بریان
در و یاقوت شان نهفته کسی — لیک یاقوت شان نهفته کسی
زلف شان مشک بر سمن بیزان — زیر هر موی صد دل آویزان
نرگس مست شان بفتنه و فن — پارسا سوز دلبک توبه شکن
هر یکے شوخی و ستمگارے — خانه ویران کنی و خونخوارے
شه چو دید آن چهار چشمهٔ نور — گشت هوش و صبوری از وی دور

قولیک طرف
آه ای طرف رود از کاخ
تردبان بود کیا و شاه ازان
تردبان بطرف رود رود ۱۲
قولیک طرف باغ
یک طرف باغ زیر سایهٔ شاخ
رود آبی روان بزرگ و فراخ
صفت آبجو ۱۲
آبجو ۱۲
که رود شاه در کرانهٔ رود
نردبانی ز کاخ برده فرود
یکیا ۱۲
کرد از جانب دگر گذرے
باز کرده بباغگاه درے
طرف تا ۱۲
نردبانے بزیر برده که شاه
سوی آخور شود گه و بیگاه
ای بطرف سوم ۱۲
سوی زان علف سرای شتر
اندرون و برون ز بخت پر
خویش ستوران ۱۲
نردبانے دگر گشیده بزیر
تا رسد بر شتر نوازش شیر
مراد بادشاه ۱۲
چار مے سوی کارخانهٔ مے
ساقیان چو مهر و مه در پے
راست کردند بر گ خانه تمام
چار بت را درون چار مقام
شب چو پیرایهٔ عروسان بست
راه فریاد بر خروسان بست
خانگی ۱۲
خاست از بارگه ملک بشتاب
رفت سوی نگارخانهٔ خواب
مرغان
ای بخلوتسرای خواب ۱۲
داد فرمان بساط بوسان را
کاورند نو عروسان را
بفرمود ۱۲
آمدند آن شکر لبان زرگوش
چون نوش گیسو عنبرین کشیده بدوش
دو دوش ۱۲
مقنع ناز بر کشیده بفرق
فرق تا پا میان گوهر غرق
چادر بافته ۱۲
همه در به سرین و موی میان
از خرامش میان شان بریان
ای گلرآنها
در و یاقوت شان نهفته کسی
لیک یاقوت شان نهفته کسی
زلف شان مشک بر سمن بیزان
زیر هر موی صد دل آویزان
خود ۱۲
نرگس مست شان بفتنه و فن
پارسا سوز دلبک توبه شکن
ای هر یکے ازان عشوه گران ۱۲
هر یکے شوخی و ستمگارے
خانه ویران کنی و خونخوارے
ای هر یکے ازان عشوه گران ۱۲
شه چو دید آن چهار چشمهٔ نور
گشت هوش و صبوری از وی دور

کرد شاه آن فسانه را در دل — شد بدنبال العبستان چگل
باز میجست در ولایت و شهر — خبر از مردمان او داشت بهر
تا که دارد ز خسروان جهان — روی پوشی ببرد های نهان
چون نشان یافت ز آن نشانه که خواست — واگهی راست گشتش از چپ و راست
نامزد کرد کاردانان را — هوشمندان و مهربانان را
هر یکی را بسوی تاجوری — کار داد از سلک نسبتش گهری
باز رو جامه و جواهر و طیب — واگهی زان نمط که فرمان بود
می نوشتند روز و شب راهی — سوی هر شهریاری و شاهی
در پس پرده راز می جستند — جستهٔ شاه باز می جستند
تا روان شد بکارخانهٔ بخت — چار دختر ز چار صاحب تخت
باز گشتند خوشدل و خندان — کام حاصل امید صد چندان
در رسیدند و پیش شاه شدند — بزمین بوس بارگاه شدند
تازه کردند شرط مهد بوس — پیش بردند مهد چار عروس
شاه زان خدمت پسندیده — بار منت نهاد بر دیده
هر یکی را بزر توانگر کرد — پایه شان را انچه بود برتر کرد
پس فرستاد با نغمه و ناز — بانوان را در آن پرده راز
شاه را بود کوشکی چو بهشت — کنگرش بر آسمان زده خشت
راست کرده به نسبت و پیمان — چار جانب عمارتی چوگان

چون ز هر کار و بار پرد ختی — چشم بر وی گماشتی نخستی

باز گفتی حکایتی ز محال — در زمان خنده کردی آن بمثال

خوی آن پادشاه بود چنان — کز عروسان کشیده داشت عنان

خوانده بد در کتاب دانایان — که ندارد فریبشان پایان

خوی شان خالی از جفا نبود — در دل سخت شان وفا نبود

هیچ آئینه در مقابل شوی — دل آهن بوند و روشن روی

روزی از میل زن شده بنفیر — ماجرا باز گفت پیش وزیر

پاسخش داد مرد کارشناس — که خطا نه خطا بود بی پاس

مرد جائی که هوشیار بود — بازنش فتنه را چه کار بود

عسس کوی تا بود بیدار — کف دزدان کجا رسد بحصار

چون ببازار خواجه مست افتاد — زشت باشد ز گیسو بر فریاد

تو جوانی که طبع پیرت نیست — از نشاط حرم گزیرت نیست

هر که زن نبودش خلف نبود — در همه وقت بی صدف نبود

شاه کز نسل بیطا باشد — ملک بیوارثی خطا باشد

به که جوئی بارزو راهی — در شبستان درآوری ماهی

بر یکی نیز بس مکن زنهار — کز یکی کشت سهل خیزد بار

پادشاهی تو کم مشو ز خروس — که جدا نبود از نه چار عروس

جفت خود کن کسی که باید کرد — آزمون کن چنانکه شاید کرد

آنکه نیکیست خاص کن بر خویش — دیگران را برون کن از خویش

الف در علت آوردن ظرف ظرفیت قافیه صرف کردند ۱۲

نقب

بعضی هنوز جوان آنی از خواص شمرده شده خود را بدکردن کنی ۱۲

---

۱ قولہ یاد کنی آہ ای یاد شاہ پیش آن صورت سخنہای محال کہ تو ای مجنون از کسان عجائبات آن تصور خندہ کردی ۱۲

۲ قولہ آئینہ آہ ای باشد آئینہ کہ ظاہر ہی و باطن سخت ست چنین زنان بسیار دیدہ شدہ ۱۲

۳ قولہ روزی آہ ای روزی بلا کمال یا عشق و قولہ شان تنگ شود برقعہ و حال دل خود را تغیر بیان کرد ۱۲

۴ قولہ کہ خطا نہ آہ ای زن تی نگاہبانی داشتن خطا ست جائیکہ محافظت کامل ممکن ست زن داشتن چرا ست ۱۲

۵ قولہ عسس آہ ای ابیات بطریق تمثیل اند عسس کہ حتی تحکم شہر و مراد از شوہر ہر مرد زن ای ہر گاہ شوہر زن نگاہبان بسیار ہست فاسق بزن نہ یابد ۱۲

۶ قولہ چون آہ ای اگر شوہر پاس زن خود نکند و فاق باشد البتہ عصمت زن

چه بود تحفه مور بیجان را — که کند پیشکش سلیمان را
لیک بر بندگان بجود اشارت — کرم شاه پرده پوش خطاست
نقد کم سکه را عیار دهم — کاسدی را رواج کار دهم
از بزرگی و دانش آگاهی — این شنیدم که پیش ازین گاهی

افسانه گفتن لعبت کافوری شقیقه تور مزاج و آتش بهرام را آب کافور اشتعال دادن

مراد از کافوری بهمان نازنین سیمبر

درختن بود فیلسوفی چست — رازهای ستاره کرده درست
خامه بر تخته فلک رانده — وین همه تختها فرو خوانده
وقتهای شناخته به نهفت — که در آرد جماد را در گفت
راست کردی برهمنون حکیم — صورتی ز اهن و مس و زر و سیم
که نمودی نمونه های جهان — کردی آگه ز رازهای نهان
ساختی مرغ کامدی بهوا — بر پریدی چو جانور بهوا
تیزی خاطرش که موی شگافت — وقتی از وقت آسمان دریافت
ساخت از روی مس یکی تمثال — که بخندد بچیزهای محال
چون شد آراسته نمونه چست — آزمایش بکرد و یافت درست
پیش فرمانده دیارش برد — هنرش گفت و بعد ازانش سپرد
کرد شه نیز ازمون هنر — وان هنر یک یک آمدش بنظر
داد سازنده را خزانه بسی — کان خزینه ندیده بود کسی
پس بفرمود کان صنم بشتاب — برکشیدند پیش صفه خواب

چون زلب ریخت سرو صندل سود — شربت صندلی گوارش بود
شاه سینه بسینه کردش جفت — صندل آلود سینه را و بخفت

معطر کردن بهرام روز آدینه بهشت هشتم را و در گنبد کافوری با بزم آرای خوارزمی لباس خیسة الثیاب الابیض پوشیدن

روز آدینه کز خزانهٔ نور — سر بر ون زد شمامهٔ کافور
کرد بهرام با هزار امید — جامه کافور وام چون ناهید
لب پر از خنده چون گل سوری — شد بگنبد سرای کافوری
بلطافت نگار خوارزمی — کرد ترتیب رونق بزمی
خدمت خاص کمر ببست — همچو هندوی آفتاب پرست
از لب خویش و خدمت جام — گاه می داد و گه گوارش مے
شاه با آن بهار دیده فروز — باده میخورد تا بآخر روز
شب چو خورشید بست پرده کار — شد فلک پر ز صد هزار نگار
رونق عشق نے مدارا کرد — رغبت هر شب آشکارا کرد
گفت با آفتاب سیمران — تا سگالد فسانه چون دگران
ناز نین چشمهای خواب آلود — در کف پای شاه عالم سود
گفت کای خسرو زمین و زمان — زیر فرمان تو همین و همان
تا سپهر بلند بر پایست — نور خورشید عالم آرایست
در جهان مملکت فزائی کن — پادشه باش و پادشائی کن

قولہ چون زلب الخ آہ سرد ایجام از معشوقہ بہرام و صندل سود در صفت آن ای بالمال کنندہ صندل با عطار خوشبوی جسم خود و شیرینی کہ ماننده صندل خوشبو بود بریخت ای فسانہ گفتہ تمام کرد بہرام را گوارا شد ہی حفظ کردیدہ ۱۲

قولہ شاہ آہ ای بہرام سینہ او را کہ صندلی بود بسینہ دیر پیوست و سینہ او را از صندل خوب کرد ۱۲

قولہ لب پر از الخ آہ ای مثل گل سوری خندان و شادان بگنبد سرای کافوری رفت ۱۲

قولہ ہمچو ہندوی الخ آہ ای ہندو بچہ آفتاب پرست ۱۲

ای از آستانی رونق بزم ۱۲

ای خوشبو ۱۲

مراد آسمان ۱۲

مراد ہم ۱۲

ای از آستانی رونق بزم ۱۲

ای از آستانی رونق بزم ۱۲

ای از آستانی رونق بز

چون دو دل را ز بهترین بختی — ق — داده شد داد آرزو سختی
ماجرائی که بود در دل رام — اندک اندک فرو دخواند تمام
آن زمادر و بال دیدن خویش — وان به تهمت سفر گزیدن خویش
قصهٔ کحل و چشم بندی خواب — بازی دیو و آدمی بنقاب
آن بشهر اندر آمدن مستور — حمله کردن بسیلی دستور
وان بداغ سرین گداختنش — پس بدان داغ بنده ساختنش
سرگذشتی که داشت خود همه گفت — شه ز شادی چو برگ گل بشگفت
آن دو نوفتنه را بکین کهن — ای بارم حواله کرده — هم بدو داد کانچه دانی کن
رام زانجا که بود با آزرم — ای خواهر ای وزیر دانا نوراد — بود سر در فگنده دامن شرم
دادشان توشهٔ فراخور خویش — پس برون گردشان ز کشور خویش
دختر خواجه را نشانده بعهد — برد و آمد برون ز عهدهٔ عهد
شاه نیز ش چو دید کار آگاه — بولی عهد خویش داد کلاه
رام بنشست بر سریر بلند — کار ها را بنای تازه فکند
بود صندل چو سرّ اسرارش — صندلی شد نمونهٔ کارش
تخت والا ز چوب صندل ساخت — کرسیش نیز صندلی پرداخت
داشت زان پس همه بصلح و بجنگ — علم و چتر و جامه صندل رنگ
رنگ صندل لطیف تر باشد — اثرش دفع درد سر باشد
زآب صندل بتان که رخ شویند — زان طراوت برنگ رو جویند
رنگ خوبان خوشست صندل فام — خوش بود سرو صندلی اندام

ق

چون نگه کرد شه چه بیند باز — حرمش یا وزیر خفته بناز
از نوای ترانه زنان — هر دو بر خاستند ناز کنان
چون گشادند چشم بسته ز خواب — شاه دیدند و بزمگاه شراب
محرمان سر بخود فرو بردند — مجرمان خود ز طیرگی مردند
شاه در خشم شد ز مادر پیر — گفت ای زرق ساز و پر تزویر
گر تو در پرده بازیی سازی — لعبت از پرده های من بازی
بر تو گر آشکار شد کاری — در نهان باز گو مرا باری
آن کنم بر سرت بپرده راز — کت بگرید سپهر لعبت باز
همچنان گر کذاف خودرائی — این چنینم کشی بر سوائی
رو کنون تا ز کار سازی خویش — باز مانی ز خواب بازی خویش
این سخن گفت و کرد اشارت تیغ — تیغ زن تیز در رسید چو میغ
چون چنان دید رام برقع بند — برگرفت از قمر نقاب پرند
شه چو چشم اندران جمال انداخت — صندل آلوده بود رخ نشناخت
قدری آب جست رخ را شست — تا پدر روشناختش بدرست
نعره زد چو سوخته جگران — گریه افتاد نیز در دگران
رام هم خواست با دو دیده تر — رفت غلطان بزیر پای پدر
پدرش گرم در کنار گرفت — فرقش از دیده در نثار گرفت
آنکه هجران شان ز هم بگسست — هر دو خون گرم بود در پیوست
تا بدیری بهم در افتادند — بوسه بر دست و پای میدادند

ملک آن حرامه بفتح و تشدید دوم آب او از کننده و صاحب سیاه رنج و شکنجه کردن سیاسان بمعنی آواز خفیه یعنی کسی که آواز کرده اند و بمن بلیت امیر خسرو ستاده آورده خلاصه متکلم آن تخت را که هر دو ان خفته بود بر داشته پیش ملک آورد و رام فی الفور نعره برداشت و شور کرد حواله ظرفیت یا ترکان که وقت بیرون بازی و نقره و شور میکنند تا بازی را مردمان خالی شده ملاحظه کنند ۱۲
۵۲ تولد از نوای تر آه قافیه زنان و کنان ازین قبیل ظالمی و عالمی که سعدی علیه الرحمه فرموده هست با اعتبار اختلاف مع الف و نون در برزو لفظا ۱۲
۵۳ تولد آن کم آه های سرد از خلوت آن ستمزاده یعنی که سپهر حالت خراب تو بگرید ۱۲
۵۴ قوله پدرش آه ای قتاده اشک پدر بوقت دیدار گرفتن کبر سر رام فت ۱۲ شاه بر در در نثار کرد و سر او را در نثار گرفت یا فاعل فرق یعنی فرق یا شاه ۱۲

رفت چون باد باده کش میبود — در حرم با حرام خوش میبود
رام گفتا که چند کوشیدم — انچه پوشیدنست پوشیدم
لیک چون خواجهٔ مخالف شوم — کز شهوت شدست نا معلوم
گشت لابد فریضه بر جانم — کان کنم بر سرش که بتوانم
چشم میداشت هم بدین تدبیر — تا برآماج کے رسانم تیر
تا یکے روز بود هم در پے — خواجه با غمگسار و شه با مے
شحنه در کوی می شمرد خراج — دزد میکرد قلعه را تاراج
فرصتی یافت رام فرصت خواه — برقع افگند و شد بخدمت شاه
پیش زان خود ببازی دستور — شاه را گشته بود خاص حضور
بار ها بر شدی بخدمت خاص — گه نوازن شدی و گه رقاص
گاه کردی بغمزه عربدهٔ — گه نمودی بپرده شعبدهٔ
چون دران روز هم بهروزی — کرد هر گونه مجلس افروزی
گفت شاها به بین که من بفسون — بازئی میکنم ز پرده برون
زاستواری که داشتند برو — دیده هر کس گماشتند برو
در فسون شد عجوز شعبده باز — داد افسون خواب را پرواز
تا بخلوتسرای عیش و سرور — با نوشه بخفت با دستور
پیش اشارت بسوی دیو نمود — که بران خفتگان دو دیده چو دود
خواب شان خود ربوده بود چو بخت — دیو هم در ربود شان با تخت
پیش به پیش ملک برابر داشت — رام زانجا حرارهٔ برداشت

Stamp: Maulana Azad Library, Aligarh Muslim University

مرد روزی طلب از شادی مال — رفت در پیش پادشه در حال
چنگ در زد بدامن دستور — گفت کز ما مشو چنین مستور
چون غلام منی و حلقه بگوش — خواجه بشناس و خواجگی مفروش
قیمت خود بدانم رد کن — خواجه را نیز بنده خود کن
کاروران شاه داد پرست — بپژوهش زدند در وی دست
کانچه ملکیتش رواد ارے — ملک تو باشد ار گواد ارے
مرد حاضر جواب گفت که من — شیر خواره خریدمش بیمن
پرسشش کرد شه چو فرزندان — تا شش نوروز عمر شد خندان
چون جوان گشت خویش را نشناخت — باد غا پیشکان دغا میباخت
کار این کز فراخ مزدی بود — حقه بازی و مهر دزدی بود
چون بهر جا گرفتمش خفته — کردمش داغ جفته بر جفته
گر فتد بر گوا حوالهٔ من — داغ او بس بود قباله من
خلق زان خار خار بی آزرم — سر نگون ماند چون بنفشه ز شرم
خواجه چون دید کش ببرده راز — نامه بازست و حرفها غماز
بنده گشتش مر راه دانائے — معترف شد ز بیم رسوائے
در میان آمدند مردی چند — کاردانان و مصلحت پیوند
صلح کردند با توسط حال — قیمت خواجه را بمبلغ و مال
خواجه خواجه هم بدان رضا داد — گشت زانجا روان بخوشنودی
چند گه رفت باز خواجه خویش — کام دل را بسر فگند هوس

جگرم گشت دیو را توشه — چون توان زیست بی جگر گوشه
دیده بیمردم این چه بینائیست — خانه بی پرده این چه رسوائیست
مردمی کن که من بچشم نیاز — مردم چشم خویش بینم باز
مادر پیر گفت دل خوش دار — خاطر خویش نامشوش دار
امشب از جستجوی مادر خویش — باز بینی جمال دخت خویش
خواجه از استواری کار خویش — خاطر آسوده شد ز گفتار خویش
وین خبر نی که فتنه می زاید — مادر ان دخترش همی گاید
شب چو شد جام مه شراب آلود — چشم خورشید گشت خواب آلود
رام در خواب کرد چشم عروس — خانه بردش بگاه بانگ خروس
مردم دیده را چو دید پدر — جای کردش درون دیده تر
چندگه چون شد از گزند آزاد — باز نوکرد فتنه را بنیاد
رام گفتا که رنج من چو از وست — کینش از دیگران کشم نه نکوست
بعد ازین کار او ز سر گیرم — پرده از روی کار برگیرم
جست دعوی گری مخالف خوی — زیرک و سخت خشم و حجت جوی
داد بیرون بخشم و کینه خویش — داغ دستور و سوز سینه خویش
گفت زین داغهای دود انگیز — خواجه را داغ بندگی نزدود
شعله چون بر زند ز خامه او — داغ او بس خط غلامه او
داغ او از سرین چو برخوانی — داغدارت بود به پیشانی
گر بکوشش نهی ازین ره گام — هر چه او دارد آن تست تمام

دل شان چون فراغ یافت بکام — رام را گفت سرو سیم اندام
کای گرامی جوان زیبا روی — این چه جائیست و کیستی تو بگوی
منکه تا سفته بود گوهر من — زخمه کردی بلولوی تر من
وین زمان چون پرده کردی دور — باز در پرده چون شوم مستور
صبحدم چون پرده جویندم — گر نه بینند پس چه گویندم
مردن آدمی بناکامی — بهتر از زیستن به بدنامی
رام گفتش که دل مدار غمین — که منم شهریار روی زمین
دارم اندیشه بکار جهان — کانچنین گشته ام ببرده نهان
چون برافتد نقاب امیدم — هم تو روشن کنی که خورشیدم
لیک سوگند میخورم بخدای — آنکه هستی ز امر اوست بپای
که چو خیم بچار بالش خویش — جز تو هرگز نخوانم بنجویم پیش
وان وثیقت عروس تن ساخوی — کرد اندیشه را ز دل یکسوی
همه شب بانشاط و شادی بود — با قبادی و کیقبادی بود
صبح رخ چون ز پرده بیرون کرد — پرده چرخ را براز خون کرد
رام بگذاشت ماه را در برج — خود برون شد چو در و لعل ز درج
صندل آلود دیبه در پوشید — در زمان پیش خواجه شد بشتاب
خواجه باز از درون نه رنگ آن — نعره زد چو سوخته جگران
که بجان آمدم ز غم خواری — مردم ار مردنم روا داری
خانه با نقب گنج نو دو نخست — وین زمان گنج میرود بدرست

قوله دارم اندیشه
آه ای در کار باد شاهی
جهان اندیشه میدارم
برای مصلحت در پرده
نهان شده ۱۰ ام ۱۲
قوله چون برافتد
آه ای برای کاری که
خود را پوشیده ساخته ام
هرگاه که آن امید من
برآید تو خود مرا خواهی شناخت
که من شهریارم ۱۲
قوله همه شبانه
قباد اول نام بادشاهی
از شاهان عجم ایچنام او
از رام و کیقبادی عبارت
از خسرو عشرت بادشاهی ۱۲
قوله خانه آه ای
اول دیوه دزد
برای دزدی مستعد
اطال الله عمره که جنایت
از دیر مست گنجور ۱۲

غمزه را تیغ کافری داده — ناز را شغل دلبری داده
زلفش افگند عالمی در تاب — نرگس مست در کشمهٔ خواب
خانه ویران کن هزاران دل — گبر زنار بند سبحهٔ گل
چون برآمد ز خواب چشم گشاد — سو بسو از کرشمه چشم نهاد
دید جائی که هیچ گاه ندید — ره بجائی که هیچ راه ندید
غرقه برده سیر بگنگرهٔ ماه — کرده ره سوی آسمان سیاه
رام را دید و خانهٔ معمور — آفتابی ببرج خانهٔ حور
زان تحیر هراس جانش بود — بود بیخویش و جای آرامش بود
دید چون میزبان شعبدهٔ باز — میهمان راز بیخودی بگداز
نرم نرمش بلا کنوازی گفت — کای شده جفت من بی جفت
منکه پیش تو دیو کردارم — آدمی ام نه آدمی خوارم
دل هراسان مکن ز دیو دمم — آدمی راز آدمی چه هراس
میهمان شو دمی بخانهٔ من — تا شوی آگه از فسانهٔ من
نازنین کان شکر زبانی دید — شهر بتی ز آب زندگانی دید
حیرت جان و تن شدش ز ضمیر — حسرت دل شدش گریبان گیر
گشت بر روی رام عاشق زار — دلش از دست رفت و دست از کار
رام نیز از نکوئی دل دوست — با نکوروی دوست شد در پوست
چون دو دل را یکی شد اندیشه — جوش بر زد تن هوس پیشه
رام کاول شد آن صنم را جفت — گوهر سفته با گهر دیگر سفت

ای آگاه از نهاد هستی و نیست
ای آن حاجی از دیدهٔ آگاه
ای آفتاب از روزن خرد آمده
ای آن جان بود و جان بود
ای آن جان بود و جان بود
ای آن جان بود و جان بود

۵۱ قول باز پرسیدن آن خواجه مر او را و زیر زبان را از حقیقت حال گذشتهای او

باز پرسید خواجه راز آن راز — برنیامد رمیده را آواز
بفرمودش کشاده کرد نفس — گفت کاندیشه نیستت زین پس
۵۲ قول کار دیو و دد است آدمی و مردم نوعی از

کار دیوست دیو مردم نیز — چون گمانند کین بمانند نیز
بندم آن دیو را چنان بفسون — که نیاید دگر بخانه درون
۵۳ قول کار و شغل خواجه تا وقت شادی او

خواجه دلشاد شد ز شادی او — کاگهی داشت ز استادی او
چند گه بود زان گزند آزاد — بخوشی داد خوشدلی میداد
۵۴ قول حق نعمت نهادن ملکان با نوعی از

چون دلش گشت زان بلا ایمن — تازه شد باز آرزوی قدیم
خواست از نعمت ملک توشه — حق نعمت نهاد در گوشه
۵۵ قول رام و وزیر و جوانان ناجوانمرد

رام چون دید کو نهان گروست — وز جوانان ناجوانمرد دست
۵۶ قول خیره تر شدن از آنچه بود و نخست

در سر اپردهٔ ملک بدریست — خیره تر شد از انچه بود نخست
۵۷ قول خواجه مهمان و خانه خالی بود

در شبی کو به بد سگالی بود — خواجه مهمان و خانه خالی بود
۵۸ قول رفتن هم بر فر از پیشینه

رفت هم بر فر از پیشینه — همچو گرگی به صید میشینه
۵۹ قول بودن در مقامی که دختر و ستور

در مقامی که دختر و ستور — بود در خوابگاه خود مستور
۶۰ قول برگرفتن و به پشت دیو نهادن

برگرفت و به پشت دیو نهاد — چون گلی کش ز جا ربایدباد
۶۱ قول خواندن بوش فسون خواب را پیش

خوانده بوش فسون خواب از پیش — کو برون شد خبر نداشت ز خویش
۶۲ قول بودن بر رفته منظری زرخام

در نهان خانه که بودی رام — بود بر رفته منظری زرخام
۶۳ قول نه بدی مرغ رخ رام برو

نه بدی مرغ رخ رام برو — دیو بودی و دیو رام برو
۶۴ قول دخت و ستور را بدانجا بردن

دخت و ستور را بدانجا برد — زهره را برج جوزا ببرد
۶۵ قول خوبرو همچو صد هزار نگار

دختری نازنین چو گل به بهار — خوبرو همچو صد هزار نگار

هر که آن روی چون پری میدید — چون پری دیدگان همی لرزید
همدم درون تر شدند با همه سیم — سخت بستند دستهای چو سیم
فرده بردند سوی خواجه شتاب — خواجه نیز او فتاد در تگ و تاب
خواست تا سر برون کند ز رواق — کز قفایش ببام رفت طراق
همچو دزدان گریز کرد ز پیش — وز قفا گشت و زد گرون خویش
گفت تا خونش بر زمین ریزند — خاک با خون او در آمیزند
در دویدند خونیان بستیز — از پی خون کشیده خنجر تیز
چون چنان دید دلاور سر جوان — رقیه خواب در دمید چنان
آنکه چون ابلهان کشند بر آشفتند — ابلهی بین که در زمان خفتند
رام بکشاد بند خویش ز دست — همه بندگان خود بربست
هر که آمد به بند کردن او — بند او شد دوال گردن او
وانگهی دست را باستره برد — سبلت و ریش جمله پاک سترد
زان ظرافت که موی در مو داشت — موئی از جا بکی فرو نگذاشت
چون سزا کرد شان ظریفانه — به طریقی گریخت در خانه
آسمان چون ستر د طرهٔ تار — خنده بکشود صبح سیم عذار
شد دگر باره رام بر قع پوش — رفت در پرسش حکایت و رکش
چون در آمد به پیشگاه وزیر — دید یک خانه پر ز امرد و پیر
همه را دود در فتیخ مانده — ریش گم گشته و نرخ مانده
پرده هر یکی چو غنچه عبار — خود چو گل زیر پرده میخندید

تا نرفته است کار ما از دست — چاره کن که رفت کار از دست

خواجه را بار خون بجوش آمد — جانش از فتنه در خروش آمد

گفت با خود که یارب این چه بلاست — میهمان نی و خانه پر ز صداست

بسکه عاجز شد اندران تدبیر — خواست باز گیری ز ما پذیر

پا بخش داد رام بر بر نقاب — کان خیالست میرسد در خواب

گرچه ناشش بد بیوفتاد دست — لیک دانم که آدمی زاد است

دیده را بر یو سرمه کرده است — کز نظرهای خلق در پرده است

گفته باید که تا ببام زمین — پیش هر حجره کمین کمین

میهمان چون درون درآمد زود — میزبان پیش در برارد دود

دود چون سرمه را بشوید پاک — سرمه‌اش را نقاب گردد چاک

ور ازین چاره هم غریو کنیم — دیو باشد فسون دیو کنیم

لیک باید که خواجه ناید پیش — تا نه بیند دگر قفا را ریش

من هم امشب بکنج خانه درون — دفع این فتنه را کنم بفسون

این سخن گفت و رفت در خانه — گشت پنهان بکنج کاشانه

شب چو پر دود شد سپهر کبود — دیده تر گشت ماه را زان دود

رام در چشم کرد سرمه راز — اهرمن را فکند در پرواز

رمت در کاخ دخمه دستور — گنج پیدا و نقب زن مستور

دود بر کرد ماه آتش روی — شد کمینها کشاده سوی بوی

سرمه چون شسته شد ز دیده رام — گشت پیدا رخ چو ماه تمام

قد نازفته است آه‌های ناوقتیکه مادر اگل نخانده است علاج این زیرا که کار از دست رفته است یعنی مشکل شده است

قد گفت آه‌ای وزیر در دل خود گفت که یا رب این چه بلاست که بغیر مهمان خانه پر آواره است البته جائی که مهمانان جمع میشوند دزد و غوغا غیر پا می‌شود ایجا بالعکس ست

قد آه دستور ست که هرگاه آدمی از چاره عاجز می‌آید مشورت می‌کند لهذا میگوید که وقتیکه از این حیله علاج عاجز آیم دگری باید پس بدین سرمه دفع دیو کنیم

ای سرمه را از نظر مردمان پنهان کرد

بس نبود انکه شد قفا لیش لعل — جفته را هم در آتش آمد نعل
خواجه بنشست با هزار خوشی — از قفا رو نمی و وز سر بین جفتی
گنجی اندر کنار رام فگند — چند که یافت ایمنی ز گزند
رام را مادر زبانی خواند — بهتر از مادران جانی خواند
محرم پرده نهانش کرد — کار فرمای خانمانش کرد
خانه پر ز صد هزار پری — هر یکی چون ستاره سحری
او بغارت شد اندران بستان — مگسی در میان شکرستان
چون جهان گون شدی هر شام — سرمه خود بچشم کردی رام
بر نشستی بدیو دیوانه — آمدی سوی آن پری خانه
هر کرا خاص کرده بودی روز — شب شدی بر مراد خود فیروز
آنکه بروی گذشتی این بازی — بسته گشتی لبش ز غمازی
نتوانست این حکایت گفت — که دُرش را در و گهر سفت
کردی اندیشه ز هر بانی — که خیالیست این و یا خوابی
دزد گر کیسه فر گیرد — خواجه چون ننگرد کر گیرد
جا بجا کار نامه شب دوشش — لب بلب میرسید و گوش بگوشش
تا چو شد پاره پرنیان همه — سخن افتاد در میان همه
پیش کر حیلهای بسیر و پای — فتنه زاید اندرون سرای
دختران تن به تیغ در دادند — خواجه خانه را خبر دادند
کافتی شد درین سرا پیدا — تیر پیداوشست ناپیدا

همه حاضر شوند پیش سریر — تا بژوهش کنند راز وزیر
این خبر گشت در ولایت فاش — گفتگوئی فتاد در اوباش
هر کجا بود دیو بندی چست — کرد دیباجه های فتنه درست
آمد و کرد کاردانی خویش — داد بیرون دمی نهانی خویش
هیچ ممکن نشد دران خانه — دیو بیرون شود ز ویرانه
چون بکارش زبون شدند همه — به خجالت برون شدند همه
بهر گردون وزیر را چاره — دیو گردون زنش بنظاره
دید چون کاردانی همه خام — آمد و گفت قصه را با رام
رام چون دید حال خواجه چنان — کرد بر خود لباس پیر زنان
صندل آلود روی و برقع بست — وز شناسندگان صورت رست
فرصتی جست و رفت پیش وزیر — گفت بشنو حدیث مادر پیر
من هم از دانش اینقدر دانم — کز تو این فتنه را بگردانم
لیکن انگه بود امید فراغ — که توان کرد بر سرین تو داغ
گفت با او بعاجزی دستور — انچه خواهی کن ار بود دستور
رام گفت انچه زان شوی بگران — من نگویم تو دانی و دگران
کرد دستور خانه را خالی — پیش او چارپای شد چالی
رام چون زاد استادی فن خویش — دید زان گونه حال دشمن خویش
بر سرین داغها نهاد ش گرم — ز یر لب می نمود خنده نرم
سوخت چون خواجه را به طنازی — دیو را باز داشت زان بازی

قوله همه حاضر شوند الخ ای شوند آمدی ساحر دال کاردان و دوینده و اهل تشخیص همه حاضر شوند ۱۲ قوله گفتگوئی الخ گفتگوئی آه او باش مردم خلیفه و هم آمیخته و فرومایه و ناکس او در عرف عام مردمان بیکاره گویند و اوباج مواجب را گویند ۱۲ قوله کرد دیباجه الخ دیباجه آه این مصرع در صفت دیو مند واقع شده ای با آنها که الخصال و مصحح شده بود آنها آمدند کاردانی دوم نهانی یعنی فسون و ترزیق که دیو با او شیده و اشته آشکارا کردند ۱۲ قوله هیچ ممکن الخ هیچ آه ای از هیچ ساحون ۱۲ کرد دیو لاران فانیه من آنند ۱۲ قوله بهر گردون الخ آه ای افسون کنندگان چاره گردن وزیر میکردند و در تو نهانی میدید ۱۲ قوله وز شناسندگان الخ یعنی آنانکه شناسنده صورت رام بودند از شناخت آنها غافل شدند که کسی او را نشناخت ۱۲ قوله ای از ساحری الخ ای ساحری آه و زیر بفرزند گرامی خود گفت الخ ۱۲ قوله شوی بگران الخ شوی آه ای تفاوتن ۱۲

رام در چشم کرد سر به سیو — شد بدیوان بمعنای دیو
کرد اشارت بدیو تا بر خاست — دست خود کرد بهر سیلی راست
زد قفائی بخواجهٔ دیوان — که بلرزید زان طراق ایوان
کارداران ز جای بر جستند — سر آن حال را همی جستند
همدرین گفتگوی بد هر کس — کاهرمن باز در رسید ز پس
زد چنان سیلیی دگرناگاه — کز سر خواجه برفتاد کلاه
کلّه گرد خورده را زان گرد — تا ستاند قفای دیگر خورد
حیرتی در نهاد خلق افتاد — دوست آزرده گشت و دشمن شاد
مردمان از خجالت دستور — دور گشتند یک بیک ز حضور
این ز سودای سیلیش خندان — وان ز گریشیت دست بر دندان
خواجه حبست از خجالت سیلی — با رخ زرد و گردن نیلی
رفت در خانه همچو تنگدلان — رنج زد مردم نهفته چون خجلان
چون قفا کرد بهر بالین ساز — دیوش اندر قفا برآمد باز
بازش از ضربت قفا خوردن — در طراق طراق شد گردن
تا شب و روز بی امید خلاص — سیلی چند شد وظیفهٔ خاص
راز پنهان بکوی و راه رسید — قصه در گوش پادشاه رسید
شه عجب ماند کین چه شاید بود — کاتشی نبود و برآید دود
دست نی و قفا شود سوراخ — دیو هم نبود اینچنین گستاخ
حاد فرمان که هر کجا که کس ست — کش به نیرنگ نامها هوس ست

مرد جوینده راه پیش گرفت — ره سوی آرزوی خویش گرفت

جان[۵۱] نریخ ارچه می بیازردش — دل گریبان گرفت می بردش

گام میزد به شهر ویرانه — تا رسید اندران صنمخانه

چون بهر پیکری فگند نظر — دید عفریت پیکری منکر

نظر از وی بهم برگاشت برو — تا بیک سال چشم داشت برو

چون بجنبید آن نمونه چست — گرمش از موم برگشید درست

چون[۵۲] برون آمد از درون سرای — دید آهرمنی ستاده بپای

گشت لرزنده چون درونهٔ رام — کرد پرسش که کیستی و کدام

گفت[۵۳] من آنم ار کنی معلوم — که ز سنگی نشاندهٔ بر موم

راز[۵۴] من گر ترا نه معلوم است — کوه سنگی ز دست من موم است

هر چه دشوارتر همیدانی — حکم کن تا کنم بآسانی

هر چه کم گنجد اندر اندیشه — نزد من هست کمترین پیشه

حاضرم با چنان توانائی — که کنم پیشت آنچه فرمائی

رام گفت این زمان همی خواهم — که به شهر پدر برو راهم

دیو گفتش که چشم برهم پوش — چون بپوشید بر نشاند بدوش

گفت بگشای چون گشاد نظر — دید خود را درون شهر پدر

شب[۵۵] نهان شد به گنج پیر زنی — زآلی ورستمی و اهرمنی

چون سیاهی شد از سفیدی دور — روز بگشاد روز نامهٔ نور

شد بدیوان وزیر کار آگاه — کامران گشته بر ممالک شاه

---

۵۱ قولہ جان آدمی الخ زیرا کہ اگرچہ دل رام سالہا آسودہ بود اما خست لیکن دلش بغصہ گرفتہ و زیر گریبانش را گرفتہ آن طرف می برد ۱۲

۵۲ قولہ چون الخ ای رام از آن صنم خانہ نمونہ پیکر بموم گرفتہ از آنجا بیرون آمد و دید کہ یک دیو بر در دکان نشستہ ۱۲

۵۳ قولہ گفت من آنم الخ آن دیو گفت کہ من آنم کہ صورت من بر موم نشاندہ ۱۲

۵۴ قولہ راز من الخ دیو گفت کہ حال من اگر ترا معلوم نیست بشنو من آنم کہ ہمکارہای دشوار و لاحاصل نزد من آسان ۱۲

۵۵ قولہ زآلی الخ زال و رستم و اہرمن پیر زن بودند عبارت از شہزادہ و رام کہ نشانہ از دیو و زال نام گرفتہ و رستم نام دیو و اہرمن نام پیر زن گشتہ ۱۲

دومی گفت من زراه صواب ق دانم افسون چشم بندی خواب
زان فسون هر کرا بجا پانم برنخیزد دگر بفرمانم
گر بیاموزی آن فسون خوانی آن کنی بر عدو که بتوانی
رام گفتش که هر چه گوید مرد گفتهٔ خود تمام باید کرد
کار دان رقعه همچنان برخواند رقیه افسون رام که در افتاد و رام وخفته بماند
چون شد آن خواب خوابش از دماغ برد پیش دانا درست کرد فسون
سومی گفت کانچه من دارم ق برتو ناید اگرچه بسپارم
لیک بسمایمت نشانهٔ کار تو خود آنجا برو بیاو بیار
در حد مصر خانه ایست زسنگ کرده در وی نگارش از نیرنگ طلسم
نقش هر جانور که گیری نام نقش در وی ازتیشه کرده اند تمام
جادوی کاول او رقم دادش ق در زمانی نهاد بنیادش
که شگفتی زرازهای جهان کرد در زیر هر خیال نهان
هر که خواهد که از کفایت و رای گردد آن پرده را طلسم کشای نقش طلسم
چشم بر پیکری نهد یکسال تا بجنبیدن آید آن تمثال
نقش سنگین چو جلوه در گیرد پیکرش را نمونه برگیرد
چون نشاند نمونهٔ در موم راز آن خانه خود شود معلوم
گرت آن سکه همنفس باشد در همه کارهات بس باشد
رام زان ماجرا که دانا گفت آنچنان شد که تا برو زنخفت
صبحدم چون زگنبد سنگ جلوه گر گشت پیکر ارژنگ

اوبران گفت هیچ در نفزود — در جهان سر دوروان شد زود
کوه میسود دشت میبالید — در گه و دشت زار مینالید
قطع شد چون حوالی شاهش — سه مهندس شدند همراهش
همرهانی باتفاق ضمیر — در هم آمیخته چو شکر و شیر
یکدگر گشته همدم جانی — هم بآباد و هم بویرانی
هر یکی گنج خانه همتی — هیچکس را نه زان هنر خبری
تا یکی روز با فراغ تمام — خلوتی بود شان بعقل و بجام
باده در سینها بکاوش بود — راز با باده در تراوش بود
رام نیز از جراحت دل ریش — می ترا دید حال مشکل خویش
دوستان کان حدیث بشنیدند — یاری دوست مصلحت دیدند
گفت یک شخص کانچه من دانم — سرمه درد و چشم افشانم
که چو خلقی بهم نشینندت — همه را نبینی و نه بینندت
سرمه چون در حجاب دادت جای — هر کجا هست بیحجاب در آی
باید اندیش خود تباهی کن — هر چه خواهی بهر که خواهی کن
چشمیان سرمه چون سیه داری — گریه و دود در انگهداری
رام گفتش که ای پسندیده — بده آن سرمه گفت کز دیده
مرد بینا کشاد حقه نود — سرمه در چشم کرد و شد مستور
سرمه راست و باز پیدا شد — هر که دید آن نظاره شیدا شد
رام را سرمه دان پیش نهاد — منتش برد و چشم خویش نهاد

منکه چون بندگانِ دولت خواه — پرورش یافتم ز نعمت شاه
نمکت چون نگیرد م گردن — که بدل دارم این جگر خوردن
که جگر گوشهٔ تو برخوانت — دست برده سوی نمکدانت
انچه در گوشم آمده کم و بیش — من نبودم دگر تو دانی پیش
زان نفس کاندران چراغ افتاد — دودش از سینه در دماغ افتاد
درحرم شد برخ زده چین را — دید پژمرده سرو و سیمین را
خونی از هر مژه روان میریخت — آب نرگس ز چشم بیمار میریخت
مو پریشان و زو خراشیده — سمن از برگ گل تر اشیده
گفت با نو فسون بد آموز — انچه تعلیم کرده بود بسنجست
کرد باور چو البهان ضمیر — کز دل آن غصه را برون سازد
گفت گر تیغ بر سرم زنیام — بقصاص پسر شوم بدنام
وگر این غم فرو خورم در دل — در گداز آردم چو نم در گل
چون دلش تنگ شد غصهٔ خویش — هم بدستور گفت قصهٔ خویش
خواجه کان سوزناکی از وی بود — بدمیدن زیاده کردش دود
تا رضا داد شاه آزاده — که مسافر شود ملک زاده
سوی او با هزار مخموری — رفت دستور بر دو دستوری
کرد روشن جوان روشن رای — که کجا گشت فتنه بال کشای

نعمت

ثمن

گشته در پرده مادر دگرش — جلوه گر در عماری پدرش
روزی از محرمی چو فرزندان — رفت در پرده پدر خندان
دیده با نوی شه بپرده راز — در کنار و زیر خنده بناز
دود خشم از سرش بگردون رفت — دیده نادیده کرد و بیرون رفت
آن خیانتگران پنهان خند — چون بدیدند زخمه در پیوند
از می خورده در خمار شدند — چاره را رهنمون کار شدند
گفت با بانوی ملک دستور — که پسر عاقلست و شاه غیور
تا نگردد دست چاشت شام کنیم — کار او پیش او تمام کنیم
چون شه آید مژده اش کن ابرو را — پس بناخن خراش ده رو را
چهره پر خون کن و دو دیده پر آب — گو جهانرا نگر که گشت خراب
پس بزن بر سر چنگ — تا سمان چون فرو نبارد سنگ
آن جگر گوشه را چنان نخار — که شه از خون خود شود بیزار
چون فسون خوانده را فسون آموخت — شمع را کشت و شعله را افروخت
رفت زانجا بسوی مسند خاص — مخلص شاه گشت بهر خلاص
همچو ابروی خود سر افگنده — ابروان را گره در افگنده
شاه گفت ای بکد خدای منش — رونق انگیز پادشاهی من
در چنین دولت و فراخی زیست — این همه تنگدلی از پی چیست
جبهه را سود بر زمین دستور — گفت کای جبهه تو مطلع نور
تا جهانست بر جهان سر باش — کارفرمای هفت کشور باش

جلوه گر شد بت عراقی زاد — بوسه بر دست و پای خسرو داد
شاه بر روی آن بهشتی ذات — نوش میکرد سلسبیل حیات
چون هوا در نوشت چادر نیل — سرمه گون شد زمانه بیل بیل
داد بیرون برمز جادو بند — که پری روی جاذوی پیوند
شب بافسانه کند کوتاه — خواند افسون چشم بندی شاه
به تواضع نگار سیمین ساق — باز من جفت کرد تا بر و طاق
گفت شاها فلک سریر تو باد — دشمن آماج تیر تو باد
همه عمرت ز عید دلکش تر — روزت از روز و شب ز شب خوشتر
آنچه در گوش چون تو ئی سنجد — چون منی را بهوش کی گنجد
لیکه چون ابر پاره پاره بارانی — پیش دریا کم دُر افشانی
رتخت نیسان بسی چو دُر یتیم — گفت وقتی بروزگار قدیم

پیچیدن بهرام از دهاوش در قلمت چون در خت صندل و افسانه گفتن آن شجره معطره بهم

بود فرماندهی بملک یمن — کار فرمای خسروان زمن
راستکاری چو سرو بستانی — راست گوئی چو صبح نورانی
پسری داشت هوشمند و جوان — دل چو دریا و کف چو آب روان
مردم چشم پادشاهی او — ملک روشن بروشنائی او
در هنرهای روزگار تمام — رام آور روزگار و نامش رام
مادرش رفته بود در پرده — پرده بر دیگرے رها کرده

بیخود از خویش و ز فسانهٔ خویش
شهر بر شد بخانهٔ خویش

پدرش رفته بود و مادر نیز
در پی او گذاشته همه چیز

چند گاهی بپرده بود نهان
وز همه گفتگوی بسته دهان

بعد ده سال در خروش آمد
راز او خلق را بگوش آمد

کسوتش زان پس از کلّه تا کفش
بود پیوسته پرنیان بنفش

هست رنگ بنفشه نادر و خوش
دیده را نغز و سینه را دلکش

سرکش زیبا که رو بود چو مهش
در حریر بنفشه کن نگهش

باغ کو نقش کم ز دیبا نیست
بی خیال بنفشه زیبا نیست

غنچهٔ برق با شرار در فش
بین که چون خوشبو در آبر بنفش

چون نگار بنفشه زلف طراز
گفت این داستان عشرت و ناز

شه چنان در برآویزش تنگ
که گلاش بنفشه کرد بر رنگ

رفت زان سرو سیم زلف نقاب
در میان گل و بنفشه بخواب

صندلی نهادن بهرام روز پنجشنبه در بهشت هفتم و گنبد صندلی و نخل صندل اندام عرب را چون صندل تر بسته مالیدن و جامه صندلی و ام پوشیدن

پنجشنبه که صبح صندل سای
صندلی لوح چرخ را سر و پای

روز سعد و زمانه فرخ بود
نسبتش هم بمشتری مسعود

کرد بهرام بانشاط تمام
مشتری وار جامه صندل فام

ساخت در برج صندلی خانه
بست پیمان می بپیمانه

گشته[۱] زراندوه سینه سودائی — دیده باز دیوانه شد ز تنهائی

از نسبی[۲] اشک غم که ریخت ازو — دیو گرما به میگریخت ازو

از تحیر[۳] چنان شکست تنش — که سخن بسته گشت در دهنش

خاست زان جایگه چو مدهوشان — گشت میکرد سو بسو چو شان

زیر[۴] هر گنبدی دوان میرفت — زین برون آمد و دران میرفت

همه شب تا جهان منور گشت — بود گنبد به گنبد اندر گشت

گنبد[۵] آسمان چو شد بیدود — گشت روشن جهان ز راندود

مرد[۶] پی گم ز روشنائی نور — در گرما به را بدید ز دور

رفت چون پیش در همان در بود — که نخستین به فتنه رهبر بود

بند گانش که در گه و بیگاه — بهر او بوده اند چشم براه

چون بدیدند روی منعم خویش — در دویدند خواجه را در پیش

هر یک از بندگان باز آدے — گریه می کرد لیکن از شادے

بنده وارش بپا در افتادند — بوسه بر دست و پاش میدادند

او ز بس بیخودی و بیهوشے — بر لب افگند مهر خاموشے

پای تا سر برهنه بود تنش — پیش بر دند از آن پسر هنش

نه شنید آن و زار زار گریست — واگهی نے که گریه از پی چیست

سوی[۸] ماوای خویش بر دندش — هر نمط جامه پیش بر دندش

زان همه جامهای رنگارنگ — کرد در جامه بنفش آهنگ

جامه پوشید و برگ رفتن ساخت — رخت بر بست و خانمان پرداخت

دلش از عاشقی نماند صبور — زد چو پروانه خویش را بر نور
ترک جادو گر فریب انگیز — گفت آبی بزن بر آتش تیز
گرد میدان بارگه بر بست — تن شاهانه را بباید شست
تا نگردد چو گیتی بیکبار — نازک اندام من ز گرد فگار
که مرا نام مردم دیده است — گرد بر دیده ناپسندیده است
شاه گفتا که کی شود هیهات — تشنه را صابری ز آب حیات
سیمبر گفت کز پی دل شاه — من بگرما به میروم همراه
باشم آنجا برهنه روی برو — هر دو با هم شویم موی بموی
در زمان خاست شاه زین شادی — داد تن را ز کسوت آزادی
ناز نین را گرفت ساعد نرم — عزم گرما به کرد گرم گرم
ناز نین جامه را چو بیرون کرد — هوش بیننده را دگرگون کرد
رو بر و هر دو چون شدند بناز — هر دو جعد افگن و دوالک باز
خواست شه تا در و در آویزد — آب و آتش بهم در آمیزد
صنمش گفت صحن حلوا پیش — جز چشیدن نماند دیگر بیش
بار اول ز بوسه بستان داد — پس تو دانی و گنج دان مراد
شه دهن بر دو سوی چشمه نوش — بوسه داد و ز ذوق شد بیهوش
چون بخود زنده شد ز خالی — دید عفریت خانه خالی
ماند منزل تهی و ماه شده — زیر و بالا همه سیاه شده
دست اندر دهان خندان ماند — باز و حسرتش بدندان ماند

رفت و تن شست در گلاب روان — رُست در پیرهن چو سرو روان
سوی مجلس شتافت با دل شاد — باده میخورد با بت نوشاد
همه شب تا ببامداد آوقت — بود با هم قران زهره و ماه
هم بدینگونه شاه هفت اورنگ — دید شش باغ تازه رنگارنگ
هر بهاری که آمدی بنشست — دسته دادی از گلیش بدست
چون به هفتم فگند قرعهٔ فال — بود ماهی ز اختران وبال
کارزدان حرم نمودش راز — که همه پرده‌ها چو کردی باز
زین یکی پرده به که درگذری — تا نه بینی ز چرخ پرده دری
کاولین خسروی که ما را بود — راز این پرده آشکارا بود
کردی اندر نهان شکر خندی — وین فسانه برون نیفگندی
نه بنوبت در آمدی آن ماه — نه بنوبت بدو رسیدی شاه
شاه گفت این حدیث پنهانی — باز گو با من انچه میدانی
خورد سوگندها وکیل سرای — که من آگه نیم ازین سر و پای
زین سخن بیش گشت رغبت مرد — رفت و آن نکته را بگوش نکرد
چون درون شد دران ارم خانه — دید ارم خانه بعد اگانه
صنمی دید آفتاب درفش — شقه بر تن ازحریر بنفش
دسته از بنفشه داشت بدست — شاه را داد و کرد ازو مست
چشم شه چون بناز زین افتاد — زان عجب خواست بر زمین افتاد
نیکوان گرچه دیده بود بسی — زین نکوتر ندیده بود کسی

آمد و دست شاه را بگرفت — ماند شه در جمال او بشگفت
رخ بزیبائی از گل افزون داشت — پای تا سر لباس گلگون داشت
دسته گل بدست شاه سپرد — سوی خلوتسرای خویشش برد
ره نمودش نخست در حمام — تا بمشک و گلاب شست اندام
پس لباس سزای تاجوران — به لطافت سبک بزرگران
پیش بردند تا کشید ببر — کرد زانجا ببزمگاه گذر
از بخور و گل و طعام و شراب — وانچه دیگر نشاط را اسباب
همه در بزمگه مهیا بود — از بتان خانه چون ثریا بود
شاه مشغول شادمانی گشت — می بجام آب زندگانی گشت
باده تلخ و بوسه چو شکر — نقل بادام خشک و پسته تر
نیمه شب بدوستکانی رفت — نیم دیگر بکامرانی رفت
شاه انجم برسم هر روزه — چون برآمد بتخت فیروزه
شه ز خلوت ببخت بار آمد — در شبی چون شهان بکار آمد
تا بشب داد پادشاهی داد — هر چه خواهی بهر که خواهی داد
باز شه رفت در سرای حرم — جست سروی ز بوستان ارم
ماه دوشین که تا بنوبت روز — به می و میوه بود بزم افروز
نوبت خود بدیگری نسپرد — نوبتی آمد و ملک را ببرد
بر کفش داد دسته ز سمن — رونق انگیز صد هزار چمن
باز بند قبا کشودندش — سوی گرما به ره نمودندش

قوله پیش بردنش الخ
ای بوقلمون وقت و تبدیل پذیر
در مجلس عشرت چو تو کم یابد گار
بیمار بل حرم بود رفت ۱۲
قوله از بتان آه ای
از حسن تو خانه بتان مشک آگنا
خانه مانند ثریا بتان تو ۱۲
قوله نیمه شب آه
ای نیم شب در شراب نوشی
گردنت و باقی نیم شب در مشغول
شهوت رانی رفت ۱۲
قوله شه ز خلوت آه
ای پادشاه بر تخت دولت
دادن یعنی در دربار عالم آرا
و شمل پادشاهان بکار شاهی
مشغول شد و داد خلق
دادن گرفت ۱۲
قوله هر چه خواهی آه ای
هر چیز که خواهش کنی بدرگ
هر که تو بچیزی نمائی لایق آن کس
لائق آن چیز نیست بهمان
کس همان چیز دادن ۱۲
قوله بر کفش آه آن
نوبتی بدستور معمول دسته
سمن بدست پادشاه داد
وآن گلدسته
رونق و خوبی صد هزار چمن داشت ۱۲

هست رسمی درین زمین مشهور — که رود چون چراغ ملک زنور
بر درِ شهر با مداد و پگاه — حاضر آیند مهتران سپاه
هر که اول در آید از در شهر — یا بد از تخت پادشاهی بهر
ما چو از نقل پادشاهِ کهن — تازه کردیم رسمِ کهنه ز بُن
پیش دروازه مردم از حد بیش — کس ز تو پیشتر نیامد پیش
لا بد این ملک شد ترا تسلیم — دیر زی کان تست تا این اقلیم
شاهِ نوزان حدیث شادی زای — در نگنجید در میانِ سرای
بود چون آفتاب نورانی — تا که شام در زر افشانی
چرخ چون پاره کرد چادرِ روز — روی بنمود ماهِ چرخ افروز
در رسید از حرم وکیل سرای — خاک بوسید و ایستاد بپای
خواند شه را به میهمانیِ ناز — شه روان گشت سوی پرده راز
خادم از پیش شمعِ زر بر دست — شه بدنبال او ز شادی مست
چون درون رفت بوستانی دید — پر مه و زهره آسمانی دید
ماهرویان بهر طرف جمعی — آفتابی به پیش هر شمعی
چون بدیدند روی فرخ شاه — لال و یاقوت ریختند براه
روی تعظیم بر زمین سودند — نطع گلگون بگل در اندودند
هفت بت بود شاه پیشین را — هر یکی قبله ماه و پروین را
هر شب آنرا که نوبتی بودی — شاه با وی نشاط فرمودی
آنکه زایشان بپایه والا بود — سرو قدی کشیده بالا بود

---

۱ هست رسمی درین زمین مشهور — که رود چون چراغ ملک ز نور
۲ بر درِ شهر با مداد و پگاه — حاضر آیند مهتران سپاه
۳ هر که اول در آید از در شهر — یابد از تخت پادشاهی بهر
۴ ما چو از نقل پادشاهِ کهن — تازه کردیم رسمِ کهنه ز بُن
۵ پیش دروازه مردم از حد بیش — کس ز تو پیشتر نیامد پیش
۶ لا بد این ملک شد ترا تسلیم — دیر زی کان تست تا این اقلیم
۷ شاهِ نوزان حدیث شادی زای — در نگنجید در میانِ سرای
۸ بود چون آفتاب نورانی — تا که شام در زر افشانی
۹ چرخ چون پاره کرد چادرِ روز — روی بنمود ماهِ چرخ افروز
۱۰ در رسید از حرم وکیل سرای — خاک بوسید و ایستاد بپای
۱۱ خواند شه را به میهمانیِ ناز — شه روان گشت سوی پرده راز
۱۲ خادم از پیش شمعِ زر بر دست — شه بدنبال او ز شادی مست
۱۳ چون درون رفت بوستانی دید — پر مه و زهره آسمانی دید
۱۴ ماهرویان بهر طرف جمعی — آفتابی به پیش هر شمعی
۱۵ چون بدیدند روی فرخ شاه — لال و یاقوت ریختند براه
۱۶ روی تعظیم بر زمین سودند — نطع گلگون بگل در اندودند
۱۷ هفت بت بود شاه پیشین را — هر یکی قبله ماه و پروین را
۱۸ هر شب آنرا که نوبتی بودی — شاه با وی نشاط فرمودی
۱۹ آنکه زایشان بپایه والا بود — سرو قدی کشیده بالا بود

پیش دروازه چون رسید فراز ۵۱ تخته در همان زمان شد باز

سو بسو مردم ارچه بود بسے ۵۲ پیشتر زد درون نرفت کسے

لشکری ماندہ بود چشم براہ ۵۳ در دویدند مہتران سپاہ

بوسہ بر دست و پای دادندش تاج زرین بسر نہادندش

حلہ بستند بر تنش زرقبا ۵۴ پیش بردند توسنی چو صبا

ہمچو شاہان سوار کردندش صابر فار گوہر و در نثار کردندش

رفت زان گونہ شاہ نوشادان تا کنہ قصر دولت آباد ان

ہر بزرگی میان خدمت بست ای بہمان سامان ۵۵ نون الف زائد

خواندشان مہتران یکی را پیش ۵۶ داد بیرون خیال خاطر خویش

کین چہ نیرنگ و سیمیا کار یست ای تاجر ۵۷ یارب این خواب یا بہ بیدار یست

زانچہ بر تخت ملک بنشینم خویش را نسبتی نمی بینم

این خیال از دلم بباید برد ور نہ من زین شگفت خواہم مرد

پاسخش داد مرد کار شناس گفت کز سینہ دور دار ہراس

کایزد از رحمت افرید ترا کہ بدین پایہ بر کشید ترا

آنکہ تاجی ۵۸ ز بخت بر سر اوست ای پایہ سلطنت ۵۹ ہر کجا میرود ابر اوست

دولت از دولتی گذر نکند سوی بید ولتان نظر نکند

فر آہن ۶۰ آنان کہ مغز کان کار زند صاحب اقبال ۶۱ زرستانند و سنگ بگذارند

گر چہ ۶۲ بلور روشنست بتاب کی نشیند بجای در خوش آب

انچہ پرسید شاہ گیہانم ای تفصیل سنج ۶۳ بازگویم چنانکہ میدانم

روزی از دست غم شده بسته‌وه — گشت میکرد بر کرانهٔ کوه
سوی او تاخت مرغ مردم خوار — ناگهان در ربود شش از منقار
کوه بر کوه سمے پرید چو باد — تند می بردش از جهان آزاد
تا رسید از هوا بغاری تنگ — کرد در تنگنای غار آهنگ
مرغ دیگر ز کوه بروی تاخت — چنگل از خشم سوی او انداخت
مرغ با مرغ چنگ در پیوست — در میان خواجه از شکنجه برست
گرم در تنگنای غار دوید — پیش پا میفگند و پس میدید
چون برون رفت تیر پرتابے — دید هر سو ز روشنے تابے
ره نه تاریک بلکه روشن بود — خاک ره سبزه زار گلشن بود
راه را می نوشت میل به میل — گاهی آهسته و گهی تعجیل
تا پس از هفته و بلکه فزون — آمد از تنگنای غار برون
دید در پیش غار صحرائی — لالهٔ و گل دمیده هر جائی
کشت در کشت روضهٔ چو بهشت — جوی بر جوی بر کنارهٔ کشت
بر سر سبزهای میسا رنگ — نای کنجشک پر ز نغمهٔ چنگ
خواجه چون یافت بوی آزادے — سینه چون گل شگفتش از شادی
پای در ره نهاد و میشد راست — تا بداند که این سواد کراست
تا دل چاشتگاه در تگ خویش — تا برآمد سپیدهٔ شب پیش
چون پس افگند زان زمین بهرے — دید جوشیده زادمی شهرے
سوی دروازه حصاری تافت — راه زانبوه خلق خالی یافت

گشتند
سیر
گرد
ای آن مرغ
ای پیش میرفت واز خوف پس میدید
ای طی میکرد
شتاب
ای دروازهٔ شهر پناه

خواجه از سر گذشت ناخوش خویش — کرد خالی دل مشوش خویش
پیر را کامد آن فسانه بگوش — زان تحیر شدش درونه بجوش
گفت کین خاک پر ز دیو و پریست — تشنهٔ خون مردم گذریست
هر چه پیش تو باغ و ایوان بود — آن همه سیمیای دیوان بود
وان عروس جوان و مادر پیر — غول دشت اند و دیو مردم گیر
زندگانی هنوز بود بجای — که باین سورهت نمود خدای
ورنه جانت که واند از تف و تاب — چون شدی اندرین خرابه خراب
پس ازین گر شوی ز بخت نژند — به گیاهی و میوهٔ خرسند
تا مر او ترا روان به تن ست — حال تو آن بود که حال من ست
ور دلت را بر فتنست نیاز — دل دل نیست من ندارم باز
بوسه بر پای پیر داد جوان — گفت کای از توام حیات روان
منکه گم گشته ره کجا دانم — کز حضور تو رو بگردانم
زین پس ار جای باشدم بر تو — سر من و آستانهٔ در تو
پیر گفتش که چون نهادی دل — که کنی هم بکوی ما منزل
تا از ین بادیه بکام فراخ — نخرامی بهر طرف گستاخ
کین طرف هر کجا که وغارست — پر ز مرغان آدمی خوارست
چون که طعمه بال بگشایند — گور و آهو ز دشت بربایند
گفت بر نا که نیست از تو گزیر — گو بیا هر چه باشدم تقدیر
هم بدین دل نهاد کرد سکون — دیه دیر آمدی ز گلبه برون

۵۱ قوله گفت کین آه ... فکر سند
۵۲ قوله ... اوبجا نرند
۵۳ قوله ... جوان آه و انکه عروس جوان ... بی آدم ... بلا میکنند
۵۴ قوله ... پیر گفتش آه پیر مرد بنا جر ... جان
۵۵ قوله گفت بر نا که نیست از تو گزیر ... تا جر پیر مرد با جوانی داد

خاست دُرّم عروس فتنه سگال — گرد گریان وداع مادر زال
وانگهی گفت شوی را نالان — که خرت را به پشت نه پالان
سوی خرشد جوانِ تیز آهنگ — کرد پالان و برکشیدش تنگ
خواست تا دست سوی دُم بازد — پاره دُم را بدُم در اندازد
جفته زد خر از کمین ناگاه — که بچشمش جهان نمود سیاه
لرزه در شخص ناز نین افتاد — شد صحرا او بر زمین افتاد
چون بهوش آمد از چنین خطری — کرده هر سو تجربت نظری
دید خود را بروی کهساری — در بُن کوه بوالعجب غاری
کوه گرم از بلندی آتش پاش — آسمان را به تیغ کرده خراش
بازمان حیرت او فتاده زپای — زندگی را نمانده در وی جای
بود فصل تموز و نیمه روز — جوش در مغز او فتاد ز سوز
از بلندیِ کوه کرد نگاه — غرفه دید سر کشیده بماه
رفت و آنجا رسید گرما گرم — سایه سرو دید و سبزه نرم
بر سر غرفه شد که بیند چیست — صاحب غرفه را بداند کیست
دید پیری بسان پاره نور — کرده خود را ز مردمان مستور
تیر بالاش چون کمان شد کوز — بر کمانِ کهن برآمده توز
چون که آواز پای او بشنید — چشم پوشیده باز کرد و بدید
دید آزاده چو سرو بلند — گل او ز عفران شده رُخ زرند
زو طلب کرد تا چرا ای نهفت — که گلت از گدام باغ شگفت

۱۲ ۱۲ ۱۲

چرخ چون زلف شب فگنده بدوش — ماه گشت از ستاره زیور پوش
شه درآمد بخوابگاه عروس — که شنود شاد تا بنابناگ خروس
سیمبر از فریب پیشینه — می زلب داد و نارش از سینه
دست بر نار و انبه پستان داد — بمی و میوه فریبش داد
خازن گنج چون بران شد بانگ — که کند دست بر خزانه دراز
چاپلوسی لبی نمودش جفت — باز بان شکرفشانش گفت
من در اینجا بچشم مادر خویش — می نه بینم حجاب بستر خویش
کلبهٔ تنگ و وی به پهلویم — چون سزد همنشینی شویم
چون ترا جفت گشتم از تقدیر — لابد از خدمت تو نیست گزیر
روز ازین تیرهٔ تنگنای برون — ماه را به زعقده جای برون
خانه گیرد و رده دگرم — تا کشی بر مراد خود برم
خواجه لاش بدین فریب نخفت — در برش کرد و تا بروز نخفت
روز کی چند خویش را آن خور — گاه شهوت بحیله داشت صبور
زال را رفت روزی اندر پیش — گفت دارم هوای خانهٔ خویش
گر برفتن دهیم دستوری — زحمت خویش را دهم دوری
خیزم و راه خانه پیش کنم — جفت خود همعنان خویش کنم
زال بگریست از غم فرزند — گفت دل چون کشایم از پیوند
آنکه شد جفت او بعقد جواز — جفت خود را چرا گذارد باز
گفت زنهار و چون نبودش سود — کرد ناچار هر دو را بدرود

ماه گشت از ستاره زیور پوش
که شنود شاد تا بنابناگ خروس
می زلب داد و نارش از سینه
بمی و میوه فریبش داد
که کند دست بر خزانه دراز
باز بان شکرفشانش گفت
می نه بینم حجاب بستر خویش
چون سزد همنشینی شویم
لابد از خدمت تو نیست گزیر
ماه را به زعقده جای برون
تا کشی بر مراد خود برم
در برش کرد و تا بروز نخفت
گاه شهوت بحیله داشت صبور
گفت دارم هوای خانهٔ خویش
زحمت خویش را دهم دوری
جفت خود همعنان خویش کنم
گفت دل چون کشایم از پیوند
جفت خود را چرا گذارد باز
کرد ناچار هر دو را بدرود

---

۵۱ قوله روزازین خانه تا یکدرنگ — ای ازین خانه تاریک تنگ
بیرون شوم و هوای خانه خود کنم — یعنی گرفته تنگ ست بیرون
۵۲ قوله زحمت ایجا دهم مرا دست یکی — زحمت ایجا دهم مرا دست یکی
ای اگر زنده و باقی باشد و بدرخانه رنج دار او را دهد و رنج
قعقعه که بست تنگی جای
باجنگ شدن نمی توانم
این زحمت او دهم
۵۳ قوله زال بگریسته — ای زال از شنیدن حرف
حسرت بسیار گریه و زاری
پیغام از جان من دارد و حاجت
چه گم کرد آن جوان هم مجبور
زیرا که او حق خسرو
عقد جایز شده است
بدلم طور زن خود را گذارد
هر چونا چار ماند
۵۴ قوله گفت زنهار ای
زال ازین قسم بسیار سخن
گفت و گریه و زاری کرد
لیکن چونکه هیچ فائده نبود
ناچار دختر و داماد را رخصت کرد

روی پوشید و کرد آنسو پشت | میهمان را بیک کرشمه بکشت
خواجه[۹۱] کز تیز تیز تر میراند | تاوک غمزه خورد و بر جا ماند
دل را با هزار آزادی | بنده[۹۲] شد از خیال و امادی
بر سر کشت پیر زن لروان | کار میکرد چون کشاورزان
خانه گه گه که یافتی خالی | بر سر شکر لب در آمدی حالی
مار نالیدی از گرفتاری | کان صنم سوختی ازان زاری
با دل ماه مهربانی یافت | طبع با میل[۹۳] همعنانی یافت
خاطر هر دو ز اتفاق ضمیر | ساخت با هم چو انگبین با شیر
خواجه گه گه که فرصتی دیدی | شکری از قمطره[۹۴] برچیدی
گه در آویختی بزلف چو شست | گاه بر گنج ساده سودی دست
چون شدی گاه آشتی پیوند | درج سربسته را کشادی بند
وا رمیدی عروس کبک خرام | که میالای دامنم بحرام
جسته باید رضای پیر زنت | تا دهد ره بجلوگاه منت
خواجه در پیش پیر زن ناچار | پیش کردی هر انچه بودی کار
روزی از خویش یافتش چو بنود | آرزوئی که داشت باز نمود
پاسخش داد پیر زن که رواست | گل ز گلبانگ بلبلان بنواست
چون تو با ماه مهر پیوندی | من پذیرفتمت بفرزندی
دل مهمان بدین حدیث نواخت | وانگهی برگ میهمانی ساخت
بهشت کابین عروس را باشاه | کرد پیوند مشتری با ماه

چند زین عشوهٔ جفا سازی — با غریب چو من دغا بازی
انگبینم لبت نمودن اندر جام — وانگهی سر که ریختن در کام
یا لبان از جام وصل کن سیرم — یا بیفکن از سر شمشیرم
یا بخش داد شوخ عالم سوز — کامشب اندر بر تو ام تا روز
همه شب باش کار عالم پیش — اینچنین شب هزار در پیش است
خواجه چون مژده یافت از لب دوست — در نگنجید همچو پسته بپوست
بسکه جانش ز خوشدلی لبشکفت — باده چند خورد و بر جا خفت
نوبت صبح زد چو نالهٔ زار — مرغ و ماهی ز خواب شد بیدار
چشم بکشاد مرد و شش خلیده در سینه — خار در دشت شش
خویش را دید در بیابانی — که نبودش سری و پایانی
خاکی از ناخوشی بلا انگیز — خار ها بر کشید دشنهٔ تیز
خونش از بیخودی به تن بفسرد — مانده بیخود فتاده گوئی مرد
چون نبود آن خرابه جای قرار — در خرابی روانه شد ناچار
بقضا کرد خویش را تسلیم — دشت بر دشت می شتافت زیم
پویه میزد براه بیراهان — تا بدیهی رسید ناگاهان
شد بده اندرون نخ بد حالی — کرد منزل بخانهٔ زالی
زال را بود دختری عیار — دلفریبی چو صد هزار نگار
دزد دلها و چشم پر فن او — خون صد بیگنه بگردن او
گشت چون یکدگر نظرها گرم — ناز نین سر فرو فگند زشرم

۵۱ قولہ انگبین مراد از مہر یار ۱۲
ودوصال پیرہن او سرکہ عبارت از ہجر او ۱۲
۵۲ قولہ ہمہ شب باش کامل ۱۲
ای ہمہ شب در بجا قیام کن
کہ کار ہا کردنی است ۱۲
من کہ مراد تو ام اش مراد تو شب
شد نیست و در بخشین ہزار
بعیش خواہد گذشت ۱۲
۵۳ قولہ خونش آمد ای
خون تا حد از نیہوشی بدر شد
در جای بیہوش افتادہ ماند
بنوعی کہ گمان مردہ می شد ۱۲
۵۴ قولہ در خرابی آمد ای
در عالم خراب ہم بیچارگی
یک طرف روانہ شد ۱۲
۵۵ قولہ در دلفریبی آمد ای
در دلفریبی او نخفت
مقابل صد ہزار معشوقہ
مکار بود ۱۲
۵۶ قولہ
گشت چون ای نظر باز
دوختن دل چارہ شد ۱۲

هر که بود از خبر شنیدن من — مرده هم در هوای دیدن من
چون تو بر ناغریب مهمانی — محرم باشدی بآسانی
لیک مشتاب تا کنیز انم — نشناسند راز پنهانم
که چرا گوهری بدین پاکی — هم بیکبار شد چنین خاکی
بگماری و بوسه دو سه روز — گر شوی سینه را شکیب اندوز
من باندیشهٔ که دانم کرد — دل شان را دگر توانم کرد
چون دل از کارشان بپردازم — کار تو بر مراد تو سازم
این سخن گفت و باز کرد نگاه — در یکی زان شکر لبان چون ماه
آمد آن ماه و پا بمهر فشرد — دست بر ناگرفت و با خود برد
تا دم صبح مرد عشرت جوی — بود خوش با نگار زیبا روی
آسمان چون ز چشمهٔ خرشید — کرد پیراهن زمانه سفید
باز برخاست مرد خفته ز جای — زان عروسان ندید کس بسرای
شد ز بی مونسی و تنهائی — بیشتر زانچه بود سودائی
تا بیک هفته مرد شعبده سنج — بود شب در نشاط و روز بر نج
هر شب آن نازنین عشوه فروش — بردی گر عشوهٔ نهادی گوش
سوی اهوی خود فکندی چنگ — لیک صیدی و گر زدی نخجیر
تا شبی شد ز جوش شهوت مست — رفت یکبارگی عنانش ز دست
ماند ده در پای دلبر افتاده — چون گیا زیر سرو آزاده
گفت دستم بگیر بهر خدای — که شکیب ترا ندارم پای

تازه بزمگاه دوشین باز — شد بپایی شراب نوشین باز
ناز نین رفت بر سریر بلند — مهر برداشت از خزانه قند
بیکی زان شکر لبان فرمود — که بیار آن غریب بار آزود
شد کنیزی و خوانده پیش برد — رنج دوری ز جان ریش برد
نوش لب چون بدید خاست ز پیش — خاص کردش بهمنشینی خویش
کرده جانش ز مردمی تازه — عذرها خواست بیش ز اندازه
دوستگانی بدست خویشش داد — طبق و نقل و میوه پیشش داد
چون ز می دور معده شد پرکار — مائده پیش برد خوان سالار
با نواز راه لطف و سر مستی — کرد با او بکاسه همدستی
چون شد از خوردنی شکمها سیر — طشت بنهاد خوان ز تخت بزیر
ساقیان را رسید نوبت می — دور گردنده گشت پی در پی
خواجه کافر دخت ز می سینه — تازه گشتش نشاط و دوشینه
خویش را کرده بود لعبت سیم — بر او حریف خود تسلیم
او بدندان عقیق را می سفت — قند می خست و انگبین می رفت
زان لب لال می کشید شراب — نقل هم پسته بود و هم عناب
باز چون وقت شد که خرم و شاد — سوی محفل آورد کلید مراد
گفت کز چون منی خطا باشد — که بهر جستنم عطا باشد
ور کز ینسان کند جوانمردی — پرده بالا کند بسرخ زردی
ور پسیم بود هر که بود بسی — دست در دامن نسود کسی

خوابش بردن او را بر بالین خود

بانوش بردن

هرکه زیبا برآیدت به نظر — خاصهٔ تست دستگیر و ببر

رقیه چند ازین نمط برخواند — کاتش خواجه را فرو دنشاند

انگه از عمزه گفت پنهانی — بانگاری چو سرو بستانی

آمد و با هزار لعبهٔ و لوس — داد بر دست و پا برنا بوس

زان خود کردش از فسون و فریب — تا دلش را نماند جای شکیب

خاست از پیشگه بدستوری — رفت در جلوه گاه مستوری

در برآورد یار زیبا را — کرد خورش جان ناشکیبا را

یافت آن آرزو که در سر داشت — کام دل دید و کام دل برداشت

همه شب بابت بهستی خویش — راند در جوی شیر کشتی خویش

صبح چون کرد جیب ظلمت چاک — سایهٔ خاک رفت اهم در خاک

مرد شب زنده داشته بشراب — رفته بود از نسیم صبح بخواب

چون ز خواب نشاط سر برکرد — نظر اندر رواق و منظر کرد

دید فردوس از خوبان طاق — نه بمنظر بتی و نی بر واق

زان پری صورتان ندیدکسی — نعرهٔ بیکسی کشید بسی

زان تحیر که جان خراب شود — بیم بودش که زهره آب شود

تا شب اندر خیال مجلس دوش — چون پری دیدگان نبودش هوش

در پرند زاغ چون نهان شد مهر — پر طاؤس باز کرد سپهر

باز کبکان روان شدند زجای — پر طاؤس گشت صحن سرای

شمع از هر طرف روائی یافت — عالم تیره روشنائی یافت

بانو بانوان چو سر مستی — هر زمان بذلهٔ بر و بستی
چون سر خواجه گرم شد ز شراب — آرزو راز سر برون شد خواب
شد ز سر زنده شهوتیکه بمرد — رغبت دل عنان ز دستش برد
عاشقانه بپای یار فتاد — کار با بوس و با کنار فتاد
زان او شد عروس شیرین کار — دز دناوان و پاسبان طرار
اُمرد آویخت در دو زلف چو شست — گردن خود بطوق مشکین بست
روی بر روی نهاد و دوش بدوش — خرمن گل کشید در آغوش
برد غارت بدُرج مروارید — این همی چید او همی بارید
شور در نقل و ان ناز انداخت — شمع بیدُود را بگاز انداخت
تشنه بود آب زندگانی یافت — مایهٔ عمر جاودانی یافت
خوهشت تا در رود بجملهٔ ناز — قفل گنجینه را کشاید باز
ماه ابله فریب و عشوه فروش — بوسه دادش بعذرهای چو نوش
گفت آهسته تر که زان تو ام — نوش این می که نقل دان تو ام
چاشنی باید از نمک پذیر — تا دهن پر کنی بشکر و شیر
شربتی کار زود دست زن و دنه دیر — وانکه خوردی دمی دمی و گشتی سیر
تشنه کز آب شیر جانش — میل نبود به آب حیوانش
چون زنیهمخوابه گشت مرد صبور — دل غ زنگی نخفد بجبههٔ حور
ور نیاری زمیل و رغبت خویش — که دهی گو شمال شهوت خویش
زین همه لعبتان نپیاروی — که کنیز من اند سوی تو سوی

ای بانوی پریان مانند مست
ای از سر تو ۱۲
ای ای اضطرار کرده ۱۲
ای از سر پریان
ای از سر پریان
ای حلقهٔ زلف
مراد و چرد و سر دار پریان ۱۲
پسر سرو آگر ۱۲
ای طاقت و تاب و زهره داری ۱۲

گفت عیب ست میزبانان را — که نپرسند میهمانان را
کی روا باشد آنکه ما نانیم — من ببالا و میهمان در زیر
بر سریر آو باش همتا ما — ورنه من نیز بر زمین آیم
خواجه گفتا که من کنیم باری — که بدان پایه باشدم کاری
خاک مسکین که پایمال بود — بر فلک بردنش محال بود
باشد آن جای در خور تو شاه — دیو بر آسمان نیابد راه
زین نمط گفتگو فراوان رفت — خواجه جائی نبشد که نتوان رفت
آمد از تخت نازنین در زیر — کرد با خود بمردمیش گزیر
دست او را گرفت و بالا برد — شاید بر جاو هوشش از جا برد
نازنین رو بمیهمان آورد — پوزش و لطف در میان آورد
پیش او داشت خوردهای غریب — هر یکی جان نواز و مشکین طیب
از نسیمش که گرد جان میگشت — خواجه را آب در دهان میگشت
بود زاندوه فاقه سودائی — یافتش چشم تیره بینائی
دست در خوردن طعام برد — شرم مندانه خورد چند انگه میل خوردن داشت
رفت چون خوان بکار خانه خویش — ساقی آورد جام می در پیش
هر طرف لعبت بریشم ساز — گشت زاهنگ خوش حریف نواز
مجلسی چون بهشت عالم نور — رفت رضوان بمیهمانی حور
گر فرشته در آمدی میان — از جمال حسن او در باغ
همچو پروانه سوختی بچراغ — در میان دو رو دوستگانی بود
رو دی در روی یار جانی بود

۹۱ گفت عیب ست میزبانان را — که نپرسند میهمانان را
۹۲ خواجه گفتا که من کنیم باری — که بدان پایه باشدم کاری
۹۳ خاک مسکین که پایمال بود — بر فلک بردنش محال بود
۹۴ باشد آن جای در خور تو شاه — دیو بر آسمان نیابد راه
۹۵ گر فرشته در آمدی میان — از جمال حسن او در باغ
۹۶ رو دی در روی یار جانی بود — در میان دو رو دوستگانی بود

گفت خندان نگار تخت نشین — که برین کاخ آسمان تمکین
آدمی زاده ایست بیچو رو بیخواب — گشته از کوب روزگار خراب
دور گردون کرد سودائی — ماند بیخویشتن ز تنهائی
هست برنا غریب و مهمان نیز — چاره نبود ز میهمان عزیز
خوانده باید بلطف اندر پیش — مهربانی نمودن از خویش
تا سرش را خرد فراز آید — دل که رفتش ز دست باز آید
شمع برداشت لعبتی چو چراغ — رفت بر منظر بلند ز باغ
دید تنها نشسته مکینی — کرده با بخت آسمان کینی
داد آواز رفت خواجه ز جای — لرزه در وی فتاد تا سر و پای
سرو سیمین بمهر دل دادش — کرد زاندیشه خاطر آزادش
گفت خیز ای بجوان زیبا چهر — که در دولت کشاد بچهر
بانو ما که گنج لطف در وست — آدمی سیرتست و مهمان دوست
برخوری زان صنم که در همه ساز — تو غریبی و او غریب نواز
خواجه را کان سخن بگوش آمد — نخستی از بهشتی بهوش آمد
گفت نخرام هر کجا خواهی — که منت بنده ام بهمراهی
شمع را پیش برد قبله ز حور — او چو پروانه در حوالی نور
پیش تخت آمدند هر دو زکاخ — در تحیر جوان نا گستاخ
چون بدید آن جمال نورانی — سود بر خاک تیره پیشانی
از سر لطف ماه شکر خند — خواندش از خاک بر سریر بلند

ای از سهراب کرده خرد رفته
باز آید بچشمش دل او که
از خود رفته است بیخود و قرار کرده
قوله شمع آوردن از گشتاسپ
سردار پیران یکپیرسی
شمع در دست گرفته
منظری کهان پسر بازرگان
مهمان بودن رفت
قوله داد آه ای خواجه
شنیدن آواز پری پیکر
چون پس شد دل اندیشید
گمان آنچه می نمود پیش
قوله سرو سیمین آه
ای همان پری که بر لبکی بود دوش
آمده بود از مهربانی و کاری
او گرد و خاطرش از اندیشه
و خود آزاد ساخت
قوله با نو ما آه ای ملکه ما که در خانه
او گنج خوبی مهمانان است و خوی
آدمی میدارد و دوست دارنده
مهمانست
قوله گفت نخرام آه ای پسر بازرگان
گفت بخرام با آن پری پیکر
انان پیش گفت خواهش کن
هر جا که خواهی که من بنده
بهمراهی او هستم
قوله شمع را آه آن
شمع پیش پیش

باز کرده دری بلند و فراخ — رفت یکسر درون در دستاخ
هر کجا گام زد جهانی دید — پیش هر صفحه بوستانی دید
هر نمونه عمارتی پرکار — گلشنی بود صد هزار بهار
دید در باغ سو بسو تمثال — کادمی را نگنجد آن بخیال
بوستانی تهی ز مردم دید — چشم نظارگی درو گم دید
خواجه زاهید زندگانی طاق — تا بشب گشت گرد طاق و رواق
چون جهان رخ نمود در زر زاغ — شد فلک پر ز صد هزار چراغ
دل ز تنهائیش پریشان گشت — رفت در منظری و پنهان گشت
تا ز شب رفته نیم پاس تمام — ماهی و مرغ یافتند آرام
دید کامد برون ز گوشهٔ باغ — آفتابی بکف گرفته چراغ
صد هزاران ستاره گرد و پیش — خود چو خرشید و شمع اندر پیش
زان فروزش که قصر گلشن شد — شب تاریک روز روشن شد
تا بدان منظر آمدند فراز — که درو بود خواجه خلوت ساز
تخت کردند پیش صفه بپای — شد بدیبا نهفته صحن سرای
چون شد آرائش نشاط همه — پر مه و زهره شد بساط همه
میر خوبان نشست بر سر تخت — وز دو سو همنشین دولت و بخت
ناز نینان دو سوی صف بستند — پیش مسند بنا بگوش نشستند
خاست ساقی و باده گشت روان — چون رسید ند پیش هر کس جور د
خوردنی در رسید خوان بخوان — از رقاق سفید و گرده زرد

رفت یکسر درون در دستاخ
پیش هر صفحه بوستانی دید
گلشنی بود صد هزار بهار
کادمی را نگنجد آن بخیال
چشم نظارگی درو گم دید
تا بشب گشت گرد طاق و رواق
شد فلک پر ز صد هزار چراغ
رفت در منظری و پنهان گشت
ماهی و مرغ یافتند آرام
آفتابی بکف گرفته چراغ
خود چو خرشید و شمع اندر پیش
شب تاریک روز روشن شد
که درو بود خواجه خلوت ساز
شد بدیبا نهفته صحن سرای
پر مه و زهره شد بساط همه
وز دو سو همنشین دولت و بخت
پیش مسند بنا بگوش نشستند
خوردنی در رسید خوان بخوان
از رقاق سفید و گرده زرد

کام دل داری و جوانی هست — همه اسباب زندگانی هست
روزگار نشاط را دریاب — زان چه دادت خدای روی متاب
زین نمط ماجرا گذشت بسی — برنیامد رمیده را نفسی
عاقبت بر مراد خاطر خویش — سوی گرمابه ره گرفت به پیش
رفت و در شد در ان طلسم آباد — عالمی دید هر دری که کشاد
سقف هر گنبدی که کرد نگاه — سر گنبد رسیده دید بماه
هفته گشت بیطعام و شراب — راه بیرون شدن ندید بخواب
شد پشیمان ز خامکاری خویش — خوانده بخشنده را بیاری خویش
چون سر سیمه گشت و بیسر و پای — نهش ره نمود رهنمای
دید ناگه دری فراخ ز دور — آفتاب او فگنده در وی نور
رفت و زان سو دوید همچون باد — روضه دید پر گل و شمشاد
لاله بر کف گرفت جام شراب — نرگس از مستی او فتاده بخواب
گشته باد از شگوفه عنبر بوی — سبزه نو دمیده بر لب جوی
سو بسو از درخت میوه قطار — شاخ سر بر زمین فتاده ز بار
ماند حیران جوان بینده — شکر یا گفت ز آفریننده
شکمی داشت از خورش خالی — خورد هر گونه میوه تا حالی
بر لب جوی رفت و آبی خورد — سایه خوب دید و خوابی کرد
خاست از خواب و رفت میلی چند — دید قصری بر آورده بلند
شد شتابنده تا رسید آنجا — منظری چون بهشت دید آنجا

قوله نعین نظاه ای غلامان ما زمین بوشش قصرهای بسیار گشتند لیکن او که از همه آشیای دنیا رمیده بود یک سخن هم نگفت و جواب نداد ۱۲

قوله عالمی آمدی هر دروازه کسوا گر دید عالم نظر آمد ۱۲

سو بسو سبوا آمدی هر طرف خطا رفتا میوه دار نظر آمد دو دیدکه هر شاخ از کثرت بار سر بر زمین نهاده است و این علامت کمال بهارست ۱۲

قوله شکمی داشت آه ای از یک هفته گرسنه بود بشتاب هر گونه میوه خورد ۱۲

هر دو با هم زعیش فارغ شدند — شهر بر شهر ره نوردشدند
در تموز و بهار و تابش و تاب — می نوشتند راه را بشتاب
تا دران کارگاه پر ز خیال — در رسیدند از پس یک سال
در سرائی شدند رخت کشاد — خود بشهر آمدند خرم و شاد
خلق دیدند بیشتر خاموش — وز حریر بنفشه کسوت پوش
گرد هر کوی و خانه میرستند — راز پوشیده باز می جستند
زان شگفتی که داشت سر بنهفت — خبری کس چنانکه بود نگفت
چار و ناچار مرد شعبده جوی — سوی گربا به راند پویا پوی
همرهش باز داشت بسیاری — که حذر بهتر از چنین کاری
او همان فتنه را که در سر داشت — عاقبت دل ز میل سر برداشت
با غلامان خاص گفت که من — راه زان برگرفته ام ز وطن
کانچه در خاطر آزمون دارم — دیده از آزمون درون دارم
یا به بینم تمام و گردم باز — یاد هم جان درون پرده راز
از شما هر که استوار ترست — راست اندیشه رهنکار ترست
به که دائم امین مال بود — تا نمک در تنش حلال بود
من که بر خود کشیدم حجاب خیال — انتظارم کشید تا بدو سال
گر بیایم دفینه بر سر مند — ور نه رختم بخانه باز برند
شور بر خاست از غلامانش — دست بردند سوی دامانش
کین چه دیوانگیست و خودرائیست — در دیوان زدن نه دانائیست

اندران خامشی شود بیهوش — پرنیان بنفشه کرده بدوش
چون سخن را گره کشاید باز — همه گوید مگر فسانهٔ راز
تا کسی زان طرف بود رایش — خود نهد روی در تماشایش
وانکه در شد دران تماشاگاه — بار دیگر برون نیارد راه
گرچه سالی بود درو کم و بیش — در نیابد نشان سخنهٔ خویش
منکه در دل درآمد این نفسم — خواست از بهر دیدنش هوسم
خواستم کان طرف کنم پرواز — برکشایم گره ز پردهٔ راز
لیکنم دل نکرد دمسازی — که دهم جان دران هوس بازی
را هروکین فسانه بروی خواند — باز پرسنده را اقرار نماند
تا شب از روز عیش سازی کرد — خوشی و میهمان نوازی کرد
شب چو دریای چرخ برزد رنگ — چشمهٔ مهر شد بکام نهنگ
مرد سودا گر هوس پیشه — چشم بر هم شد نزد اندیشه
با مدادان که صبح جامه سفید — پرده بر داشت از رخ خورشید
ناشکیبا زخوابگه برخاست — هفته کرد و برگ رفتن راست
از متاع و زر و غلام و کنیز — کرد با خود روان فراوان چیز
پدر مهربان شنید خبر — بی سر و پا دوید سوی پسر
دم همیداد و هیچ دود نداشت — کرد زاری بسی و سود نداشت
عاقبت دست بر جهان افشاند — وز ولایت جنازه بیرون راند
آن مسافر که داشت آگاهی — همعنان ساختش بهر راهی

قوله اندران
فلانشی آه های تا در آن خامشی بیهوش شود بیهوش میماند و پرنیان بنفشه کرده بدوش بهوش میماند ۱۲
قوله تا کسی آه ای رای این میگوید که رای هر دم بآن طرف مائل شود و خود را بآن تماشا گاه رساند ۱۲
قوله آن کسی آه ای در آن تماشا گاه ۱۲
قوله گرچه سالی آه ای گرچه مدت بسیار راه از نظر پوشیده و خود را بآن بیخبران نموده ۱۲
قوله منکه در دل آه ای بهر گاه گفته و میندیشیده آمده که برای بهمان آماده کرده ۱۲
قوله خواستم آه ای خواستم تماشا کنم بطرف چمن رفتم که در آنجا بسیار بار گان ۱۲
قوله لیکنم آه ای لیکن چون بدیدن او رسیدم دلم بهوس بازی نداد ۱۲
قوله چشمهٔ مهر آه ای آفتاب ۱۲
قوله چشم بر هم شد آه ای غروب ۱۲
قوله نزد اندیشه آه ای در بن اندیشه بخفت ۱۲
قوله پرده بر داشت آه ای ظاهر گردید ۱۲
قوله هفته کرد آه ای تا یک هفته ۱۲
قوله کرد با خود روان آه ای از شهر خود ۱۲
قوله بی سر و پا دوید آه ای از شهر خود ۱۲
قوله وز ولایت جنازه بیرون راند آه ای جهان گذران ۱۲

در زمانش بخانه مهمان برد
ارجمندش بسوی ایوان برد

خوانی از مرغ و بره پیش آورد
نعمتی از قیاس بیش آورد

گشت چون رغبت خورش باقی
مهر بکشاد شیشه را ساقی

باده لال ارغوانی رنگ
جلوه گر گشت در ترنم چنگ

چون گذشت از شراب دوری چند
درج لبها کشاده گشت ز بند

هر کرا بود قصه به نهفت
پیش پرسنده یکبیک میگفت

چون به مهمان نوا رسید سخن
گفت بسیار زیر چرخ کهن

گشته ام بسکه داشتم هوسی
در شگفت زمانه دیده بسی

وان عجبها که در جهان دیدم
هر چه کس دید بیش ازان دیدم

لیک از هر چه دیده ام نخست
زان عجب تر ندیده ام بدرست

کز دیار فرنگ شش مه راه
هست شهری و مردمان چو ن ماه

نیمه گویا و نیمه خاموش
خامشان کسوت بنفشه بدوش

من ز گوینده باز جستم راز
کز خموشان خبر چه گوید باز

کین همه خلق را خموشی چیست
چون بنفشه بنفشه پوشی چیست

پاسخم داد مرد کارشناس
کاندرین کارگاه پیروهواس

هست گرمابه بزر وضع حکیم
شیمیا خانه عجب تقسیم

گنبدش را شمار نا پیدا
گم شد آن کس در و که شد شیدا

آدمی کاندر و درون آید
از پس چند گه برون آید

یا بمیرد در آمدن در حال
یا بماند خموش تا ده سال

سرو آزاد بنده وار به پیش — کرد خم چون بنفشه قامت خویش
پس وعا را گذارش نو داد — گفت باشی ز بخت و دولت شاد
هر چه خواهی ز راه تا ماهی — پیش بادت هر انچه میخواهی
در حضورت که خسرو زمنی — بنده را چه جای سخنی
لیک بر اعتماد حضرت شاه — گویم انچه بسینه یابد راه
چون تهی شد ز معذرت سینه — گفت در روزگار پیشینه

بنفشه شدن سرو آزاد و سجده بندگی پیش بهرام و آن متعطش را دین افسانه شربت دادن

بود بازارگانی اندر روم — نعمتش را شمار نا معلوم
پسری داشت هوشمند و عزیز — ژیرک و کاردان با تمییز
در عجمهای عالمش هوسی — داز مون زمانه دیده بسی
خانه داشت چون بهشت برین — هر طرف ده نگارخانه چین
هر مسافر که آمد از جائی — کردی آن بمنظرش پائی
سوی مهمانسرای خویشش برد — میوه و نقل و باده پیشش برد
چند گه داشتی بمهمانی — میزبان کشاده پیشانی
باز جست از وی آشکار و نهان — کز عجمها چه دیده بهمان
آن جهاندیده از شگفت سفر — گفتی یکیک هر چه داشت خبر
سالها با چنین تمنائی — پخت با هر رونده سودائی
تا یکی روز بامداد پگاه — ناگه آمد مسافری از راه

گرد خم چون بنفشه قامت خویش — گفت باشی ز بخت و دولت شاد
پیش بادت هر انچه میخواهی — بنده را چه جای سخنی
گویم انچه بسینه یابد راه — گفت در روزگار پیشینه

قوله در حضورت آه ای در حضور تو که بادشا زمانه هستی من بنده را چه رسد که سخن گویم ۱۲
قوله لیک آه لیکن بر اعتماد ارشاد حضرت شاه انچه در دل یابد می آید عرض میکنم ۱۲
در عجمهای آه در دیدن و شنیدن غرائب عالم حریص بود واز تجربات زمانه بهره وافی داشت ۱۲
قوله خانه داشت آه ای همان پسر یک خانه داشت در خوبی نمونه بهشت و در هر نگارخانه چین ده نگارخانه در یک طرف آن خانه دل قرار بودند ۱۲
قوله سالها آه امداد و قصه طلبی آفتاب بعنی صبح و در کسب تقرب ای قرب صبح ۱۲

رنگ گلنار دلکشای بود — چون می لال جان فزای بود
زیب باغست گون گلناری — چون شفق بر سپهر زنگاری
هر که شد بخت و دولتی یارش — رخ بسر خمی بود چو گلنارش
هست گلنار همچو نار کلیم — گل نارست باغ ابراهیم
ماه گلنار چهره چون بتمام — گفت افسانه خفت با بهرام

گلگشت نمودن بهرام روز چهارشنبه در بهشت ششم و بگنبد بنفشه فام از دست آهوی بنفشه موی رومی شراب بنفشه بوی کشیدن

چارشنبه که برکشید نوا — مرغ صبح از بنفشه زار هوا
خواست گردد شه سریر افروز — بلباس عطارد فیروز
لیک آن گونه موجب غم بود — که کبودی لباس ماتم بود
با قبای بنفشه بوقلمون — رفت در گنبد بنفشه درون
ماه رومی کشاد زابر و چین — رفت در پیش شاه رومی بین
بزمین بوس شاه رای آورد — شرط تعظیم را بجای آورد
جام پر کرد ماه جان افزائی — ماند بر رسم ساقیان بر پای
در زمان کرد شاه عشرت کوش — آب حیوان ز آب حیوان نوش
آن طرب تا بشام باقی بود — مه غلام و ستاره ساقی بود
روز چون ساخت کسوت از زر زاغ — میل خفتن نمود نرگس باغ
شاه بهرام فسانه چو شکر — کرد رو اندران سگونه گهر

قوله هر که بخت و دولتی یارش ... رخ بسر خمی بود چو گلنارش
قوله هست گلنار همچو نار کلیم ... گل نارست باغ ابراهیم
قوله ماه گلنار چهره چون بتمام ... گفت افسانه خفت با بهرام
قوله چارشنبه که برکشید نوا ... مرغ صبح از بنفشه زار هوا
قوله لیک آن گونه موجب غم بود ... که کبودی لباس ماتم بود
قوله ماه رومی کشاد زابر و چین ... رفت در پیش شاه رومی بین
قوله جام پر کرد ماه جان افزائی ... ماند بر رسم ساقیان بر پای
قوله آن طرب تا بشام باقی بود ... مه غلام و ستاره ساقی بود
قوله روز چون ساخت کسوت از زر زاغ ... میل خفتن نمود نرگس باغ
قوله شاه بهرام فسانه چو شکر ... کرد رو اندران سگونه گهر

پیش زان پرده بود صاحب راز — کرد پنهان عروس را بجهاز
چون مسافر بسوی کشتی رفت — بنج رضوان بیک نهشتی رفت
کشتی آنسوی می پرید چو باد — شاه زین سو عنان بمرکب داد
بادل تشنه و دهان پر آب — شد زدریا روان بسوی سراب
آمد اندر سرای مهمانان — در هوای پری فسون خوانان
چون درون رفت خانه خالی دید — عشق را تیغ لاابالی دید
گشت کاخ و رواق و حجره و بام — زان تدروان یکی ندید بدام
حجره در حجره جستجو میکرد — سر بهر روزنی فرو میکرد
در یکی حجره هفت دیگر دید — طرفه غاری بزیر شش اندر دید
تا سوی حجره فتادش راه — کز چه او طلوع کردی ماه
کام میزد درون درون گستاخ — تا برآمد ز نردبان بر کاخ
رفت در برج و برج بیمه دید — زیره بشکافت کز کجا آمد
او ز خیره دران بماند مرد — وان بشگافتن دگر نرسید
شان چو رفتند سوی خانه خویش — خرم از بخت شاد مانه خویش
ماه با شاه نوجوان شد شاد — کشش نیامد ز شاه پیشین یاد
در دل آنچه از گذشته جوشش بود — خار خار ز گلفروشش بود
بود ی اندر نشاط باده و جام — در غم زال گلفروشش مدام
کرده بود از وفا دیاری او — جامه گلگون بیادگاری او
بود چون ترک آسمان بجهان — زیر گلنار گون پرند نهان

قوله شد زدریا روان بسوی سراب
آه سراب بفتح اهل یسمی کدور فصل گرما از تابش آفتاب مثل آب از دور و رخاله در بیابان او از خانه خال بازار گان ۱۲
قوله در هوای پری آه پری ایجا عبارت از ماه ای پادشاه در محبت پری فسون خوان سوی مهمانان آمد پری کپری بی فسون بدست نمی آمد ۱۲
قوله عشق را آه ای عشق را تیغ بیباک دید که بهمه جا طی کشید چنانکه گفتند اند آنچه عشق پیش آید خرد کند طی ۱۲
قوله سر بهر روزنی فرو میکرد آه یعنی در هر حجره در هر حجره در روزنها سر فرو میبرد تا که در یابد کز کدام راه رفتند ۱۲
قوله تا سوی حجره آه یعنی نادانسته پادشاه در یک حجره افتاد که از آن راه آمد و رفت ها میبود و حجره عبارت از سوراخ سرنگ که دران حجره بود ۱۲
قوله در دل آه ای بعد وصل شهزاده ماگرد دل او بغصه و رنج بود و رنج زن گلفروش بود ۱۲

هفت سوز آن صنم بزیور و زیب — گونه بر گونه بود شاه فریب
شاه مشغول عشقبازی خویش — وان جوانان بکارسازی خویش
بود وزان جایگاه تنگا تنگ — آب دریا بقدر یک فرسنگ
هر چه ترتیب راه دریا بود — پیش او یک بیک مهیا بود
چون همه راست گشت برگ جهاز — بود اوع ملک شدند فراز
گفت هر یک که شاه دولتمند — جاودان باد بر سر او بلند
ما که از بندگان درگاهیم — عذر خواه نوازش شاهیم
تا درین منزل رضا بودیم — غرق احسان پادشا بودیم
وین زمان هم که روبره داریم — توشه نیز از عطای شه داریم
نقد بازارگان خطاست بهند — سود دریا کنیم ماهی چند
چونکه مارا ز لطف منعم ما — ناگزیرست بودن این شهر
هر چه داریم مال و نعمت چیز — دانکه شه دید ساقیان عزیز
میگذاریم امانت اینجا باز — تا که آرد خدای ما را باز
یاد ما به که در ضمیر بود — دان امانت امان پذیر بود
شاه آن نام ساقیان چو شنید — گشت زانسان که جامه خواهد درید
گنج داد و عده داد و رضا خواست — کرد شان توشه که باید راست
پس بتظلم شبت گان جوانمردان — بغریبی شدند سرگردان
گفت بنج خانه را تاراج — شهر نو آورد بر آورد بخراج
در گرفتش هوای دل بشتاب — خود بدریا روانه گشت چو آب

ساقی نوچنانش ببود زهوش — کش فراموش گشت مستی و دوش
دل ازو برگرفت و این بسداد — چمن لاله یاسمین را داد
دیده در لعبت خرامان داشت — جانش میرفت و چشم بر جان داشت
هم بدان گونه تا سحرگاهان — بود زان ماه لعل و می خواهان
روز چون کرد سوی خانه شتاب — دید خورشید ماه را در خواب
دید کاندر نظر خطاش نمود — ماه پیشینه از دهاش نمود
خفت لختی و جست بیدل وار — نازنین هم ز خواب شد بیدار
ابرو ناز را پراز چین کرد — شاه را از کرشمه مسکین کرد
هر طرف کز عتاب ریش بود — شه بصد لابه عذرخواهش بود
بر و زینگونه شاه را زره — درد بیباک و پاسبان ابله
شب چو خورشید روی پنهان کرد — آسمان سبزه را گلستان کرد
میهمان باز شد میهمانی نماند — میزبان برگشاد دستانی نماند
ساقی شب رسید خند خند — سبز پوشید همچو سرو بلند
باز شاه از نظاره بیخود گشت — آرزو می دلش یکی صد گشت
گفت با این طرب فزائی خویش — شرم بادم ز بادشائی خویش
خواجه اینجا نه چندین جور — من که شاهم به پیکری مغرور
گر ستانم بزور بیداد دست — ور نه صبرم گسسته بنیاد دست
همه شب تا بگاه بانگ خروس — باده میخورد با هزار افسوس
بامدادان که سوی خانه شتافت — ماه شبگیر در بمنزل بافت

تا برانداخت بادشه گیری — از زر خ صبح پرده قیری
شاه را غیبت هنوز باقی داشت — مست بود و خمار ساقی داشت
عاشق مست و بادشاه جوان — صبر کردن بگو چگونه توان
میک مست ارچه شیر نر زنجیر — هم نیفگند پنجه بر پنجه
خاست از جای خویش مستانه — دل اسیر رها گرد در رفت در خانه
این طرف مه ببرج خویش آمد — شاه چون پیش رفت پیش آمد
خضر گم گشته چون بچشمه خویش — چشمه خود را شنائی آمد پیش
ساقیی کش بناز در بر جست — پیش او بود جای دیگر جست
یار در پیش او زهجر برنج — فاقه میکرد و پای بر سر گنج
آب حیوان بجام او در سوز — بود در انتظار شب همه روز
شب چو از مه گرفت جام شراب — هر کسی بر د سر ببالش خواب
میزبان شبانه باز آمد — شاه را دل در اهتزاز آمد
به بهانه شکر لب چینی — ساخت خود را ترش بشیرینی
گرد شه چاپلوسیی به نفاق — پس ز خلوت ببزم شد مشتاق
باز عیش شبانه گشت بکار — تازه تر شد نشاط را بازار
ساقی شب نمونه دیگر کرد — فرق تا پای زیب و زیور کرد
شب سیه بود پوشش خرشید — جامه شب چو زهره کرد سفید
گرچه شمع شبانه بود آن ماه — خویشتن را دگر نمود پگاه
شه که دید آن جمال نورانی — باز ماندش دهان بحیرانی

شد بگفتار آن طرب سازان — ساقی بزم شان خوش و نازان
چون برآمد پیاله بر کف دست — هر که دیدش خراب گشت نه مست
شاه را کامد آن صنم در پیش — گم شد اول در و پس اندر خویش
گفت یارب که این همان ماه است — یا دلم کور و عقل گمراه است
اگر آنست کی دلیر آید — ماه کی ز آسمان بزیر آید
وگر او نیست خود چنین ماهی — زیبد اندر بر چو من شاهی
عاقبت چون دلش قرار نکرد — خاطرش ترک خار خار نکرد
صنمی پیش خسبت کز در روان — تا کند حبست و جوی سر در روان
رفت در کاخ و جامه دیگر کرد — رخنه بر بست و سر به بستر کرد
او ازان سو و دید هم چون باد — وین ازین سو قدم بحجره نهاد
چون فرستاده در رسید شتاب — ماه را دید در نهانی خواب
باز شد تا خبر بشاه برد — راز خفته ببارگاه برد
پیش ازان رفته بود قبله حور — در رسید و سواد را بر نور
جام بر کف ببزم در میگشت — هر که میدید بیخبر میگشت
شخص بیننده در تماشاگاه — آمد و گفت هر چه دید بشاه
شاه را دل بران قرار گرفت — خاطرش ترک خار خار گرفت
نوش میکرد باده پی در پی — ساقیش مست کرده بود نه می
در تمنای آن که چون شاید — کان نخل گل از بوستان بیرون سازد
زان تمنا که گرد جان میگشت — هر دمش آب در دهان میگشت

ساقی بزم شان خوش و نازان
هر که دیدش خراب گشت نه مست
گم شد اول در و پس اندر خویش
یا دلم کور و عقل گمراه است
ماه کی ز آسمان بزیر آید
زیبد اندر بر چو من شاهی
خاطرش ترک خار خار نکرد
تا کند حبست و جوی سر در روان
ز خنه بر بست و سر به بستر کرد
وین ازین سو قدم بحجره نهاد
ماه را دید در نهانی خواب
راز خفته ببارگاه برد
در رسید و سواد را بر نور
هر که میدید بیخبر میگشت
آمد و گفت هر چه دید بشاه
خاطرش ترک خار خار گرفت
ساقیش مست کرده بود نه می
کان نخل گل از بوستان بیرون سازد
هر دمش آب در دهان میگشت

همدم بدان بندگیست تیلم باز — که شود رنجه شاه بنده نواز
شاه چون دید گر مخوئے او — شرمش آمد ز مهر جوئے او
گفت رو کن هر انچه دانی ساز — که من آیم گهے که خوانے باز
میر با گنج باز شد بخانهٔ خویش — کرد ترتیب آشیانهٔ خویش
داشت در خانهٔ نشاط سه شب — هفت منظر بسان هفت بهشت
در یکی زان نجسته بزمی ساخت — که دل زهره را بدان پرداخت
چون شب آمد به مجلس آرائے — جام برداشت چرخ مینائے
رفت مرد کشاده پیشانے — داد شه را صلاے مهمانے
نقل و می یک بیک مهیا کرد — خانه از موج دُر چو دریا کرد
شاه با یک دو خاصگان حضور — حاضر بزم گشت با دستور
شب فرو هشت پردهٔ ظلمات — باده در روی روان چو آب حیات
بانگ طنبور خرگهی در گوش — میر بود از دماغ مستان هوش
چون شد از جوش باده سرها خوش — گشت هر دل کشان بهر مهوش
ماه بالانشین فرو خواندند — قصه در گوش او درو خواندند
راست کردند تا به نیم شبان — پیکرش چون خیال بوالعجبان
شاهد دلفروز دیده نواز — شد خرامان بصد گرشمه و ناز
همدم بدانسان که شب برآمد ماه — فرق تا پای در حریر سیاه
غمزه غارت گر خردمندان — تشنهٔ خون آرزومندان
روی خوبش که بے نقابی بود — در شب تیره آفتابی بود

پیشتر زان که پرده را بدریم — بروییم و عروس را ببریم
گفت بازارگان که دل خوشدار — جگر دشمنان بر آتش دار
ما که بهر ترا بچیدیم این جهد — پرده بر ماه برنزدیم زهد
تا نماند اثر که این خجسته سواد — رخت بندیم تا متاع مراد
نشود نیز رای والا را — که بدزدی بریم کالا را
وانگهی بر زمامبردی نام — که ببردانگی کنیم خرام
آشکارا نشاط گاه کنیم — ماه را میهمان شاه کنیم
گنج را چون نهان بنشمائیم — مار بر ما بپیچد و گنج بر مائیم
شب برین اتفاق خوش خفتند — روز آن قصه با صنم گفتند
نازنین گفت هر چه فرمانست — کنم از خود حدیث بر جانست
ماجرا چون درست شد با ماه — رفت بازارگان بخدمت شاه
بر دو هر جنس قیمتی چندان — که نشه انگشت ماند در دندان
گفت چندین متاع گوهر و گنج — که نیاید بوهم گوهر سنج
پیشکش کردن از برای چه است — خواست باید هر انچه باید خواست
گفت بازارگان که بخت بلند — باد از لطف شاه دولتمند
من که بازارگان شهر خودم — اندرین ره روان زبهر خودم
شه بجاره گر نگشتم از پی سود — سود من صحبت بزرگان بود
کشوری را که زیر پا کردم — میر آن کشور آشنا کردم
دید چون میهمان پرستی من — گشت مهمان زبردستی من

قبل ازان که پرده را بدریم — بروییم و عروس را ببریم
گفت بازارگان که دل خوشدار — جگر دشمنان بر آتش دار
ما که بهر ترا بچیدیم این جهد — پرده بر ماه برنزدیم زهد
تا نماند اثر که این خجسته سواد — رخت بندیم تا متاع مراد
نشود نیز رای والا را — که بدزدی بریم کالا را
وانگهی بر زمامبردی نام — که ببردانگی کنیم خرام
آشکارا نشاط گاه کنیم — ماه را میهمان شاه کنیم
گنج را چون نهان بنشمائیم — مار بر ما بپیچد و گنج بر مائیم
شب برین اتفاق خوش خفتند — روز آن قصه با صنم گفتند
نازنین گفت هر چه فرمانست — کنم از خود حدیث بر جانست
ماجرا چون درست شد با ماه — رفت بازارگان بخدمت شاه
بر دو هر جنس قیمتی چندان — که نشه انگشت ماند در دندان
گفت چندین متاع گوهر و گنج — که نیاید بوهم گوهر سنج
پیشکش کردن از برای چه است — خواست باید هر انچه باید خواست
گفت بازارگان که بخت بلند — باد از لطف شاه دولتمند
من که بازارگان شهر خودم — اندرین ره روان زبهر خودم
شه بجاره گر نگشتم از پی سود — سود من صحبت بزرگان بود
کشوری را که زیر پا کردم — میر آن کشور آشنا کردم
دید چون میهمان پرستی من — گشت مهمان زبردستی من

نازنین باز کرد روزن خواب — تا ز روزن در آید شش مهتاب
نردبان دور کرد و در ها بست — در پوشیده را کشاد و نشست
پاسبی از شب چو برگذشت بدیر — در چراگاه آهو آمد شیر
دو همه از پرده روشنائی داد — دو دل از دوستی گوائی داد
آنکه نادیده دل فرو بستند — هر دو نادیده وار پیوستند
چشم عاشق چو روی جانان دید — تشنه گوئی که آب حیوان دید
در کنار آنچنان کشیدش تنگ — که طبر خون شدش نهال خدنگ
چاشنی خواست اول از می و شیر — پس جدا کرد حله را ز حریر
پشته را بر شکر خراج نهاد — میل در سرمه دان عاج نهاد
همه شب تا بگاه بانگ خروس — گردن شاه بود و زلف عروس
صبح چون بر کشاد روزن نور — شد ز هر روزنی سیاهی دور
ماند ماه چهارده بر طاق — اژدها باز رفت در سوراخ
روز دیگر که خانه شد خالی — عیش و شیفته تازه شد حالی
هم بدینسان نماند و بگاه فرصت کار — گرم بود آن دو فتنه را بازار
گاه شه بر شدی بروزن ماه — گه بمانه ز روزن آمدی سوی شاه
چون بدینگونه رفت روزی چند — گشت محکم دو دوست را پیوند
باز شهزاده گفت با یاران — کافرین بر چنین وفاداران
کز ره لطف هر یکی آن کرد — که همه عمر شرح نتوان کرد
بخت کردند کار من چو تمام — باز کوشید تا نگردد خام

داد شه انگشتری خاص ز دست — کین سلامم رسان بعاشق مست

من که امشب در انتظار تو ام — دوست نادیده دوستدار تو ام

اگر آئی چو خواجگان به کنیز — بنده ام پیش میهمان عزیز

گل فروش از خوشی چو گل بشگفت — رفت و این قصه را بیاران گفت

سوی عاشق دوید یاری زود — برد تش از دوست مژده مقصود

چون بگوش وی این سخن درسید — بیخبر بود بیخبر ترسید

ماند حیران درین حکایت نغز — جوشی از دل فراو فتاد به مغز

خاست چون آن بیدلان جانداده — دل ده دیوانه رعنان داده

پای کوبان بوجد و حال آمد — در نهانخانه وصال آمد

خانه دید چون بهشت ارم — در و دیوار و بارگاه و حرم

اول از سوی حجره بردند — در نوا سازیش پی افشردند

غسل دادندش از گلاب و عبیر — تازه کردند کسوتش ز حریر

وانگهی هرچه باید از همه باب — پیش بردند نان و نقل و شراب

وان طرف نیز پیر زن بنهفت — گفت با او انچه باید گفت

پیش از ان آن غزاله مست و دلیر — خواب خرگوش داده بود بشیر

که همیخواهم از طریق نیاز — در طاعت زنم بپرده راز

امشب آن به که با کسی از من و ور — ور شوم دور داریم معذور

باورش داشت شاه ساده ضمیر — رفت و بگذاشت سرو را بسریر

شب چو با آسمان فراق نهاد — ماه بارهره همنشینی کرد

بازگشت و ز حجره بیرون راند — ز حجره
ماجرا پیش پیرزن برخواند
گفت رو پیش ماه سیمبران — بین که عهدی که کرد هست بر آن
گر بدان گفته هست ثابت رای — گو زنا محرمان بگانه تهی کن جای
تا کشائیم روزن مقصود — و ز لب بام کس نبیند و باز آزود
پیرزن رفت و شد مزاج شناس — وقت خوش دید و کرد هر اس
چون بناهای عهد محکم بود — وانکه در خانه بود محرم بود
لگدی زد فراز روزن سخت — که کشاد از درون دریچه بخت
باز نین چون نگاه کرد ز بام — آمد از زیر تیشه زن بسلام
پاسخش داد کای ز دانش خویش — در خور صد هزار تحسین بیش
با چنین دستکاری که تراست — عذر دستت چگونه دانم خواست
گر نهی دل به میهمانی من — بهره یابی ز میزبانی من
در بهم صحبتستان گرائی باز — من خود آیم بوقت خویش فراز
پاسخش داد مرد شیرین کار — کای سمن عارض و شکر گفتار
گرچه توزان کریم که میدانی — میهمان خود هم تو خوانی
لیک بر چین ز دیگران دامن — کاشنای تو دیگرست نه من
چون دو عاشق بوند باهم جفت — من دعائی ز دور خواهم گفت
این سخن گفت و باز رفت ز پیش — گشت آمد از خنه سوی منزل خویش
باز نین کرد خنه را سر سخت — بفراز ش نهاد جامه و رخت
پس نمیل در و نه گرد و دان — پیرزن را بسوی شهر روان

چون ز نقب زمین برآمد مهر
گرد بیرون طلوع کرد ز راق سپهر

خاست بازارگان بعزم درست
در پی کار کرد دامن چست

مدتی کار آب و گل پرداخت
وندران کوی خانه نو ساخت

خاکش از بوی گل عبیر سرشت
صحنش از خرمی چو باغ بهشت

گونه گون صفه گونه گون رواق
تا فلک برکشید طاق بطاق

حجره در حجره بسته اندر بیست
راز آن سر و بن هر که چیست

چون عمارت بلند گشت تمام
کام جویان شدند در پی کام

در یکی حجره کان درونی بود
راه او سوی رهنمونی بود

نقب زن باز و هنر بکشاد
خاک زاول بخست و در بگشاد

کرد ره تا بجایگاه رسید
زیر زیر زمین بماه رسید

گل هیولا دمید شگفت چنان
که ز اندیشه می ربود عنان

تا رسانید نقب تا بدر زست
دستونی که دستگه می جست

داد نوبت بمرد چوب تراش
تا کند چوب او درونه خراش

رفت در رخنه تیشه زن خالی
که بصنعت ستون کند خالی

آهن تیشه را بکار آورد
چوب زاول بخار خار آورد

نقش در مغز چوب انسان بست
که بدان گونه نقش نتوان بست

اول اندر ستون گشاد درے
پس بهر تخته کرد نو هنرے

نرد بانے درون درون تا بام
پایه بر پایه راست کرد تمام

چون بدان گونه شد هنر پرداز
که کشاید ز سقف روزن باز

ای تا یک مدت کار آه
یعنی سامان عمارت آنچه
کردوران کوچه که در
ستون ماهرو بود چنان
تعبیر ساخت آه
گونا گون آه رواق
سقف بیش خانه
حجره آه
آه بست و بست
ست در بغداد بر دروازه
مقبره حضرت غوث الاعظم
قدس سره که راز او
نداند راز کسی را سزاوار
والله اعلم
اگرچه فی الحال راضی
باچنین حجره داران قصر
قرار داده بود که تیر
نفهمی آمد آه
گردنه آه های گاه
منزلگاه است بقاعده
حجره یک حجی باید گفت
ه ماه
چوب آه نقش
بستن مراد از

لیک ار دوست را رضا باشد — واندرین کار یار ما باشد
بکند قصد با بحیله گرے — پرده پوشی کند نپرده درے
پیر زن باز شد بنا بنوازد — گفتنش هر چه بود گفت و شنود
چون بناهاے عهد محکم کرد — وز دل آشوب و فتنه را کم کرد
باز گشت و دل از سخن پرداخت — گفت ساز بد هر چه باید ساخت
میهمانان نو رسیده ز مهربانی دوست — بر شگفتند همچو گل در پوست
شب فرا هم شدند روی برو — مشورت ساختند موی بموے
باز گفتند هر یکے کم و بیش — هنر خود بقدر دانش خویش
با غبان گفت کز دل دمساز — هر چه من داشتم نمودم باز
انچه دیگر دهند فرمانم — کنم آنهم چنانکه بتوانم
نقب زن گفت خاک بر انبوفت — زیر زیر آنچنان توانم سفت
کان ستونی که بر کشیده بماه — در ته آن ستون کشایم راه
تیشه زن رو بنقب گیر آورد — شرح داد انچه در ضمیر آورد
گفت گر نقب تو رسد بستون — در ستون من روم بحیله درون
گفت بازارگان دریا دل — که چو ما را یکیست دال با دل
از شما رنج بردن اندر کار — از من افشاندن زر و دینار
کمر از بهر کار چیست کنیم — سکه دوستی درست کنیم
یا همه مال و جان دهیم بباد — یار سالیم و دوست را بمراد
هم بدین اتفاق رای صواب — شب نهادند سر ببالش خواب

مهربانان

ای خوف ۱۲ — ای فصد ۱۲ — ای مهربانان ۱۲ — ای بیان کرد ۱۲ — ای اتفاق ۱۲ — ای مراد ۱۲ — ای حصول ۱۲ — ای محکم ۱۲ — ای رفت ۱۲ — ای طلاق ۱۲ — ای مشورت ۱۲ — ای دوستی ۱۲ — ای دوستی ۱۲ — ای دوستی

ناز نمین را که دل قرار نداشت — این سخن را جوی بکار نداشت

پیر زن هر چه می نمود گریز — روغنی میزد می برآتش تیز

تا بدان شغلها دمش می داد — پخته گردش چنانکه باید کرد

پس بپیمان و عهد محکم و چست — گفت از هفته را بدست

حال بی سنگ دوسه همدست — ماجرائی غریب سنگ پرست

کاتشی جست سوبسوزان سنگ — که زرودش بسوخت صد فرسنگ

شعلهٔ او دران جوان افتاد — که شرارش دران و آن افتاد

تو تو اندر بپاسخ چو نبات — کاتشی را کشی بآب حیات

پاسخش داد ماه سیم اندام — کای چو من آهوی فتاده بدام

بس هژبران که شیر پنجه کنند — بر در من چو سگ همی مانند

پیشش زان کرد داغ سودائی — پرده بالا کنم بر سوائی

پرده ساز کن بدین مستی — بوکه دستی زنم بهم دستی

پیر زن زان نوای سینه نواز — پای کوبان بخانه آمد باز

مژدهٔ خوشدلی بیاران داد — بره کشت خشک باران داد

هر یکے شادمانی نو یافت — پیر زن خود جوانی نو یافت

باز با هم بچاره پردازے — ساز کردند در خم و سازے

همه گفتند پیش مادر پیر — وانکه از گفتنش نبود گزیر

کز متاع و خزینه و اسباب — از هنر هر چه باید از همه باب

همه دارم تا بدان مقدار — کزوی آسان شود همه دشوار

---

۱ تا بدان شغلها دمش می داد — پخته گردش چنانکه باید کرد

۲ پس بپیمان و عهد محکم و چست — گفت از هفته را بدست

۳ کاتشی جست سوبسوزان سنگ — که زرودش بسوخت صد فرسنگ

۴ که شرارش دران و آن افتاد

۵ کاتشی را کشی بآب حیات

۶ کای چو من آهوی فتاده بدام

۷ بر در من چو سگ همی مانند

۸ پرده بالا کنم بر سوائی

۹ بوکه دستی زنم بهم دستی

۱۰ پای کوبان بخانه آمد باز

۱۱ بره کشت خشک باران داد

۱۲ پیر زن خود جوانی نو یافت

۱۳ ساز کردند در خم و سازے

۱۴ وانکه از گفتنش نبود گزیر

۱۵ از هنر هر چه باید از همه باب

۱۶ کزوی آسان شود همه دشوار

تحفهٔ من بدو فراز رسان — هر چه گوید بیاو باز رسان

پیرزن گفت کین حدیث که بود — تو چه فرمائیم که او فرمود

بامداد ان که گل بباغ شگفت — غنچه بیدار گشت و نرگس خفت

گل طلب کرد و مرد گل پیرای — شد ز گلدسته بند نافه گشای

کرد از گل نمونهٔ پیکار — نقش آن بت که دید بر دیوار

نام او نیز بر سرش بر بافت — نقش عنوان بنامه در خور یافت

هر فسونی بر و دمید چنان — که نسیمش ز دست برد عنان

تحفه چون شد بسامه تحفه شناس — حیرتش باز شد برون ز قیاس

نقش خود دید و نام خود بر خود — در و دامن چو راه یافت نسیم

گشت جانش ز عاشقی بدو نیم — شور شی در دلش درون افتاد

دلش از خویشتن گشت بیقرار — گفت با کلفروش مهر انگیز

کای همه صنعت تو مهر انگیز — چه گلست اینکه دل ز دستم برد

تیر اندیشه را ز شستم برد — آن که بست این نمونه بر گل نو

کرد جانم بدست فتنه گرو — یک زره نیم کاه ارزان بهنجار شش

تا تماشا کنم بدیدارش — پیرزن گرم دید چون بازار

مهم تازه یافت برآزار — با پری وش زبان بافسون کرد

وان سخن از سخن دگرگون کرد — گفت کای مهر تو فروزان آفتاب دلخواهان

آرزومند تو همه شاهان — کی سود چون تو دلربائی را

که برد نام هر گدائی را

پیر زن کین حدیث کرد بگوش — نوشش آمد از بیم خویش اندر جوش
گفت لب زین سخن بباید دوخت — دل ز سودای خام نتوان سوخت
گنبدی کاندران بت سنگست — غلغلش تا هزار فرسنگست
کس در آن سنگ یک دمی ننشست — که نیامد بزیر سنگش دست
وان بت سیم کش ندید کسی — سنگدل تر ز روزگار کسی
ریخت صد خون بیدلان بهوس — که فسوسی نیامدش بر کس
هر که گیرد درون شهر نام — ور ز مانش زبان شود ز کام
سخنی کز خطاست پیوندش — نیک نبود کشادن از بندش
آن جوانان دگر بصد زاری — تازه کردند رسم دلداری
ریختندش خزینه بکنار — بیشتر ز انچه بود اول بار
گلفروشش از چنان نوازش گرم — سر فرو ماند چون بنفشه ز شرم
گفت من از برای نیمی دانگ — گر دو هر کوی میزنم گلبانگ
لطف تان داد مایه چندانم — که عدو گر کند خموش نمانم
چون نوازش ز حد فزون آید — شکر آن هم ز حد برون آید
بهر آن کار کین عطا ستدم — جان فشانم که چون بهاستدم
گر بر آید و گر نیاید کار — من بدست یکی گرفتارم
یاد آرم سر سخن بچنبر خویش — یا ز چنبر برون کنم سر خویش
با عنبان گفت گر پذیری راست — از تو ام نیست بیش ازین درخواست
کانچه گل می بری بسر و بلند — صنعت دست من بکار و بپیوند

وز گفت این حدیث گوش بکوش
گفت لب زین سخن بباید دوخت
گنبدی کاندران بت سنگست
کس در آن سنگ یک دمی ننشست
وان بت سیم کش ندید کسی
ریخت صد خون بیدلان بهوس
هر که گیرد درون شهر نام
سخنی کز خطاست پیوندش
آن جوانان دگر بصد زاری
ریختندش خزینه بکنار
گلفروشش از چنان نوازش گرم
گفت من از برای نیمی دانگ
لطف تان داد مایه چندانم
چون نوازش ز حد فزون آید
بهر آن کار کین عطا ستدم
گر بر آید و گر نیاید کار
یاد آرم سر سخن بچنبر خویش
با عنبان گفت گر پذیری راست
کانچه گل می بری بسر و بلند

نوشش آمد از بیم خویش اندر جوش
دل ز سودای خام نتوان سوخت
غلغلش تا هزار فرسنگست
که نیامد بزیر سنگش دست
سنگدل تر ز روزگار کسی
که فسوسی نیامدش بر کس
ور ز مانش زبان شود ز کام
نیک نبود کشادن از بندش
تازه کردند رسم دلداری
بیشتر ز انچه بود اول بار
سر فرو ماند چون بنفشه ز شرم
گر دو هر کوی میزنم گلبانگ
که عدو گر کند خموش نمانم
شکر آن هم ز حد برون آید
جان فشانم که چون بهاستدم
من بدست یکی گرفتارم
یا ز چنبر برون کنم سر خویش
از تو ام نیست بیش ازین درخواست
صنعت دست من بکار و بپیوند

نگون

وز گفت این حدیث گوش بکوش
گفت لب زین سخن بباید دوخت
گنبدی کاندران بت سنگست
کس در آن سنگ یک دمی ننشست
وان بت سیم کش ندید کسی
ریخت صد خون بیدلان بهوس
هر که گیرد درون شهر نام
سخنی کز خطاست پیوندش
آن جوانان دگر بصد زاری
ریختندش خزینه بکنار
گلفروشش از چنان نوازش گرم
گفت من از برای نیمی دانگ
لطف تان داد مایه چندانم
چون نوازش ز حد فزون آید
بهر آن کار کین عطا ستدم
گر بر آید و گر نیاید کار
یاد آرم سر سخن بچنبر خویش
با عنبان گفت گر پذیری راست
کانچه گل می بری بسر و بلند

نوشش آمد از بیم خویش اندر جوش
دل ز سودای خام نتوان سوخت
غلغلش تا هزار فرسنگست
که نیامد بزیر سنگش دست
سنگدل تر ز روزگار کسی
که فسوسی نیامدش بر کس
ور ز مانش زبان شود ز کام
نیک نبود کشادن از بندش
تازه کردند رسم دلداری
بیشتر ز انچه بود اول بار
سر فرو ماند چون بنفشه ز شرم
گر دو هر کوی میزنم گلبانگ
که عدو گر کند خموش نمانم
شکر آن هم ز حد برون آید
جان فشانم که چون بهاستدم
من بدست یکی گرفتارم
یا ز چنبر برون کنم سر خویش
از تو ام نیست بیش ازین درخواست
صنعت دست من بکار و بپیوند

نگون

پس بدو گفت کین نگارین چیست — نیست زانها که کرده به نخست
زان[۵۱] گرینگونه دست کار عزیز — از تو ناید[۱۲] ز هیچ مردم نیز
کیست کین گل نگار کرده اوست — چیست[۵۲] رازی که آن بپرده اوست
پیرزن گفت کار کار من ست — وین گلستان[۱۲] هم از بهار من ست
از گلی گلشنی کنم درخورد — بجز از من دگر که دارد کرد
ناز[۵۳] نین گفت گر درست این ساز — تو بکن پیشم آنچه کردی باز
کارها چون بآزمون آید — کار پرداز زان زبون آید
گفت کز راستی چو نیست گزیر — راستی بیرون و هم ز ضمیر
میهمان منست برنا[۱۲] لئے — بر غریبی رسیده از جائے
هنرش از شمار بیشتر ست — وین که بینی فروترین هنرست
بمروت نگار شکرخند[۱۲] — ریخت در دامنش دو پستی چند
گفت چون ره بری بیاری او — این دهی مزد دستکاری او
پیرزن باز گشت خرم و شاد — دست مزد هنر جوان را داد
سینهٔ باغبان چو گل بشکفت — رفتن این ماجرا بیاران گفت
وان هنرپروران بافرهنگ — چون سر رشته یافتند بچنگ
خلوتی ساختند و شب کردند — ماورپیه را طلب کردند
اول از زردهانش بربستند — بعد از آن مهره را بشکستند
بیش و کم هر چه بود در دل ریش — باز گفتند یک بیک از کم و بیش
بت سنگین و عاشق چینی — قصهٔ دردمندی و دل تنگ

گل بر پیش سرو بنشیند
گل دیگر ز باغ برچیند

راز این پرده آشکار و نهفت
واند اما برون نباید گفت

گر بود ره بآشنائی او
او برد ره بروشنائی او

آن جوانان بوستان نموی
باز دزدند خنده تند بسی

پرس پرسان برو فراز شدند
چارهٔ جویان بچاره نیاز شدند

در نهان باوی آشنا گشتند
پس بدنبال ما جرا گشتند

پور بازارگان چنانکه توان
سیم میز بخت همچو آب روان

گلفروش از عطای رو در رو
برگ گل چون نهاد تو بر تو

چون یقین گشت شان بهمانی
بنده شد زال زان زر افشانی

باغبان زاده همنشین پیوند
بنده در باغ گلفروش فگند

او همه روز گل بگل رستی
وین ز بهر نظاره بنشستی

گلفروش آن بنازنین بردی
گلشنی پیش یاسمین بردی

آن همه هنر گر چه بود از حد بیش
راز بیرون نداد از حد خویش

تا یکی روز فرصتی دریافت
از لبی گل نمونه بر بافت

همه نمط زان نمونهٔ زیبا
نقش بر نقش بست چون دیبا

داد کین تحفه جهان افروز
بهر آنجا که می بری هر روز

گلفروش آن بسبز بوستان برد
گلستانی تا سوی گلستان برد

چونکه آن لوبتار باغ جنان
صنعت گل ندیده بود چنان

در تماشای آن زبر تا زیر
ماند انگشت در دهن تا دیر

قوله گر بود ره آشنائی
اگر ایشان زبان گلفروش آشنائی و شناسائی پیدا کنند عجب نیست که ایشان را بطرف روشنائی دیدار آن معشوقه راه یابند ۱۲

قوله در نهان باوی آشنا گشتند
یعنی چنان بازن گلفروش رسم آشنائی پیدا کردند که اگر کسی ظاهر نشود دانند که باز گلفروش و آبستن شده است ۱۲

قوله پور بازارگان آه
سودا گر بچه بزن گلفروش تا مقصد و زنده رسیدن او داد و نهایت ممنون شد ۱۲

قوله گلفروش آن بنازنین بردی
آه ای بسا فتنها که حائل گل و گلستانها گردد بیشمار بود لیکن باز نخورد گام ظاهر نشناخت واقف نشود و در رغبت نبست روی کار آرد ۱۲

قوله باغبان زاده وقت فرصت
یافت یعنی زن گلفروش موجود نبود ۱۲

قوله گر بود ره آشنائی
اگر ایشان زبان گلفروش آشنائی و شناسائی پیدا کنند عجب نیست که ایشان را بطرف روشنائی دیدار آن معشوقه راه یابند ۱۲

قوله در نهان باوی آشنا گشتند
یعنی چنان بازن گلفروش رسم آشنائی پیدا کردند که اگر کسی ظاهر نشود دانند که باز گلفروش و آبستن شده است ۱۲

قوله پور بازارگان آه
سودا گر بچه بزن گلفروش تا مقصد و زنده رسیدن او داد و نهایت ممنون شد ۱۲

قوله گلفروش آن بنازنین بردی
آه ای بسا فتنها که حائل گل و گلستانها گردد بیشمار بود لیکن باز نخورد گام ظاهر نشناخت واقف نشود و در رغبت نبست روی کار آرد ۱۲

قوله باغبان زاده وقت فرصت
یافت یعنی زن گلفروش موجود نبود ۱۲

پند دادند و جای پند نبود — هر چه گفتند سود مند نبود
همه زان داوری ز بون ماندند — واندران بقعه شب درون ماندند
وان گرفتار سنگ با دل تنگ — چشم بر هم نزد چو لعبت سنگ
صبح چون پرده بر جهان بدرید — جامه بر خود چو عاشقان بدرید
ماند عاشق ز خرمی بی بهر — همنشینان روان شدند بشهر
تا بجویند کاردانی چیست — کین گره را کلید داند چیست
کوی بر کوی همشدند شتاب — سینه پر آتش و دو دیده پر آب
آنچنان شهر چون بهارستان — پیش شان تیمور و خارستان
از کسان باز جست میکردند — راز صورت درست میکردند
مادران جست جو کهن پیرے — داد شان را کلید تدبیرے
گفت کان صورت چو گلشن تر — که چو لاله ز سنگ بر زده سر
نسخه زناز نین این شهر ست — گز رخش چشم خلق نبی بهرست
غرفه کرده اند بر یک چوب — هم ز آسیب و هم ز آشوب
او دران مهد آسمان پویند — چون ستاره بر آسمان بلند
کس نه پهلوی آن بهشتی روی — جز کنیز دو نار پستان بشوی
چون ملک فارغ آید از همه کار — عیش را نردبان نهد بحصار
قلعه گیرد بدست حصاری را — گلشن سرو نو بهاری را
باده نوشد نشاط فرماید — خسپد و خیزد و فرود آید
گلفروشیست زیر منظر شاه — که رود پیش آن چمین گه و گاه

وزان همه نقشهای جان آویز
گشت در پیکری نظرها تیز

کز حسن از قیاس بیرون بود
وز دو گرها بصنعت افزون بود

از نگار سے نمونه پیکر او
کامرانی نوشته بر سر او

بت گران ماهر و نشانی داشت
ماهرو نام کامرانی داشت

در ربا نهای همه آن بسخن
کام عشق آمدست و رانی زن

در تماشای او بزیبائی
خیره می گشت نور بینائی

چشم بینندگان دران پیکار
ماند حیران چو صورت دیوار

بیخودی در دماغ شان ره یافت
عاشقی دست صبر کوته یافت

هیچ دل گرچه بی غبار نبود
لیک شهزاده را قرار نبود

زلف شب تا حجاب نور نگشت
چشم او زان نظاره دور نگشت

شب چو بتخانه سپهر کبود
صد هزاران بت از هوا بنمود

خواستند آن مسافران ملول
که خرامان شوند سوی نزول

همه را دل بسوی منزل بود
جز ملک زاده را که بیدل بود

گفت شهزاده مارا شد اختیار ز دست
وای دستی که رفت کار ز دست

نقش این سنگ دل ز دستم برد
شد بدین سنگ شیشه دل من خرد

تا بیفتاد جان من بزوال
جان من بعد ازین و این تمثال

یا درین نقش گم شود نفسم
یا بپیکر اصل باز رسم

همه مان از حدیث بیسر و پای
بیسر و پا هی شدند بجای

عاشقی چون ز دل بر آرد جوش
در نگنجد نصیحت اندر گوش

غنچه کشادن بهار بگلرویی از بادهای خوش و بلبل وار افسانه عاشقانه گفتن

پنج یار هنر شناس و جوان
از حد مولتان شدند روان

زان یکی بود بادشه زاده
وز بزرگی بخردی افتاده

پور بازارگان مدآن دگری
مایه بیش و قماش بیشتری

شومی بود نقب گیر چیست
کاهنش هیچ کوه کردی سست

شخص چارم درود گر استاد
موشگافی به تیشه فولاد

پنجمین شخص باغبان شگرف
که به گل بافتی حکایت حرف

پور بازارگان بلطف و نواخت
گاه بیگاه برگ ایشان ساخت

همه با هم موافق و دمساز
وز حد مولتان شدند فراز

کاروان زان زمین مشک سرشت
سوی شهری گذشت همچو بهشت

در سوادی بتازگی چو بهار
خیمه بر کرد کاروان شالار

وان جوانان بغز گام به گام
می نمودند گرد شهر خرام

بتماشای باغ و سبزه و جوی
قدمی میزدند سوی بسوی

تا تماشا کنان دران پرواز
سوی بتخانه شدند فراز

منظری بود برکشیده بلند
چشم بند هزار صورت بند

نقشبندان مانوی فرهنگ
نقش مانی تراش کرده سنگ

هر نگاری نقش چنان بزیبائی
که در و خیره گشت بینائی

نقش بندان کز انطرف اندند
در تماشای آن شگرف بماندند

گلگشت بهرام روز سه‌شنبه سوی بهشت پنجم و گل افشاندن در گنبد گلناری یا گلعذاران تاتاری و گلاب گل کرده از بلبله نوش کردن

در سه‌شنبه که صبح لالی دمید — رنگ گلنار بست بر خرشید
شاه بهرام گور چون بهرام — گشت گلنار گون بجامه و جام
عزم گنبد سرای گلگون کرد — داد دل اندوه دهر بیرون کرد
لعبت تنگ چشم تاتاری — آمد از غمزه در جگر خواری
بر میان چست کرد گیسو تر — موی زهمش زموی کرد کمر
خدمت شه بآرزو میکرد — شاه میدید و آرزو میخورد
همه روزان طرب مهیا بود — کشتی باده هیچ دریا بود
شب چو پروین نمای گشت سپهر — ماه بر خویش بست زیور مهر
داد فرمان خدایگان هنر — کاید آن ماهروی در تقریر
به فسون و فسانه چو نبات — مغز شه شکر کند بآب حیات
سجده بندگی نمود عروس — کرد طوطی لب چو چشمه خروس
گفت جاوید زی بدولت و بخت — زیر پایت همیشه پایه تخت
سر که گردد زدوستی تو پاک — باد در پای دوستان تو خاک
چه بضاعت بود مرا در بار — لیک چون شاه داد دستوری
کرد چون عذر خواهی زحد بیش — گفت وقتی زوقتهارین پیش

وانگه آهسته در فسون آمد — بفسونی ز خود برون آمد
رفت در مرغ و مرغ جست ز جای — تن بیجان در او فتاد ز پای
چون تهی دید شاه قالب خویش — سبک آمد فرود ز مرکب خویش
رفت در هفت منظر جانی — پنج نوبت زنان بسلطانی
در زمان مرغ را به خنجر کشت — کشته را بین که بار دیگر کشت
جفت خود را دران وفاداری — کرد چون مخلصان هواداری
بس گرامیش کرد و مهر افزود — زان گرامی تریش که اول بود
قدر او انچه داشت افزون کرد — دیگران را ز خانه بیرون کرد
بعد ازان زان رضا که داشت بپوست — طوطیان را اگر گرفت دل و دست
کرد حکمت به طوطیان تعلیم — سکه طوطی ملک نهاد بسیم
چند طوطی همیشه با خود داشت — خویشتن را ز جنس شان پنداشت
کرد چون طوطیان بستانی — پای تا سر لباس ریحانی
سبز ریحانیست رنگی نغز — داده بیننده را طراوت مغز
سبزه در باغ رنگ ریحان یافت — دیده از سبزه روشنی ز ان یافت
شاخ ریحان طراز نسرین بست — باغ را زیور از ریاحین بست
گلعذاری که خار خار دلست — خط ریحانیش بهار دلست
چون صنم مست کرد پنهانی — شاه را زان شراب ریحانی

شه فرخ و خفت و یار زیبا هم — هم بوی ریحان و یاسمن با هم

گفت دستور خیر هست که دوست
بامن امروز مغز گشت بپوست

بچه خدمت چنین بلند شدم
که بدرگاهتار جمند شدم

گر روز بیانگار حیلت جوی
به تکلف چو شر مساران روی

گفت نبود کنون قرار مرا
کار تو کرد شد مسار مرا

باز دیدم بدانش آگاهے
روشنم شد که تو همان شاهے

لیک یک آزمون دگر دارم
تا زدل زنگ شبهه بردارم

آزمون کن که آن مسافر چیست
داشت افسون نقل روح درست

بفسونی زخود برون رفتے
در دگر کالبد درون رفتے

آنچه بایستی اندر و بودے
باز ره سوی خانه پیمودے

گر ز تو بینم آنچنان هنرے
تو سپے خاک بر سر دگرے

من همان بندوام بجان عزیز
خواهیم جفت ناز خواه گنیز

خواجه کش در دل این منا بود
کار زومند یک تماشا بود

چون کلید خزانه آنه یافت
از پی گنج شد بی سنگ شتافت

پاسخش داد کانچه فرمان است
رضیم گرچه حکم بر جان است

چه متاعست جان خاک و شیم
کر دل و دیده پیش تو نکشم

با تو کو را هوای دمسازیست
بازی جانش کمترین بازیست

گو بیارند زود جانورے
تا نمایم نظارهٔ هنرے

نازنین چیست خود دوید جواب
مرغی آورد و پیش خواجه نهاد

خواجه کشتش ولی به بینجاری
که نیاید بقالب آزاری

وان گزیدن بدام صید گران — بند خویش و رهائی دگران
وان در آیه قبول کردن او — سیم را کردنی به عکس شمار
تا بدانجا که بخشش آنجا برد — که دلش در شدن تمنا برد
ناز نین چون شنید گفتارش — خون چکید از مژه بر رخسارش
خاست از پیشگاه تخت چو باد — بوسه بر دست و پای طوطی داد
گفت کای همنشین دیرینه — مرهم درد و راحت سینه
هیچ دانی که چند بر دم رنج — تا ز رویت شدم سعادت سنج
این زمانت که با منست نشست — نیز گوئی که کیستی و درست
جفت هر یک ز جنس وی باشد — آدمی جفت مرغ کی باشد
مرغ گفت این دمم که دمسازی — غم مخور کان کلید نیز منست
چاره آن شد که از دمم تدویر — خویشتن را دهی برای وزیر
گوئی او را که هر چه داری کام — بیکی شرط زان تست تمام
آنکه جان عزیز نزد منست — چون همی ریزی از تنی به تنی
زین فسون دم دهی بدانسانش — که بر اری ز کالبد جانش
قالب مرده پیشش اندازی — تا شود همدمش بدمسازی
او چو بیرون شود ز خانه خویش — من در آیم بآشیانه خویش
ناز نین کین نوید جانی یافت — مرده گوئی که زندگانی یافت
چون در آمد بوقت خود دستور — تا کند ماه را نظاره ز دور
خاست سرور وان ز گونه بخت — جامی داد شش نبرد خویش

میگذشتش هر کنج تنهائی — روزگاری بتا شکیبائی
غم همی خورد و غمگسار نداشت — مونسی جز خیال یار نداشت
چون خبر یافت کز نوادر دهر — این چنین مرغی آمدست بشهر
کرد اشارت که خادمان حضور — زود نزدیکش آورند زدور
تا دران بیدلی و بی‌سپری — مونسی باشدش به دلتنگی
پیشوایان شتافتند چو باد — تا ستانند طوطی از صیاد
نقد قیمت بکف نهادندش — زانچه میخواست بیش دادندش
آوریدند بهر دستانی — طوطیی را بشکرستانی
با نوش پرسشی نمود و بگفت — او دُر افشاند بلکه گوهر سفت
با شکرلب بصد دل انگیزی — کرد شیرینی و شکرریزی
قصهٔ ساخت با نوا از زناب — پس در آویختش بحجرهٔ خواب
چون شدی زاندهٔ فراق ملول — خویش را داشتی بدو مشغول
او بصد لابه در شدش بسخن — رُفتی از وی غبار دوری دوست
با مدادی بکارسازی سخت — بود تنها عروس بر سر تخت
هیچ خورشید تافته رویش — سایهٔ هم نبود پهلویش
مرغ زیرک چو یافت جا خالی — کرد پیدا نهان خود حالی
آفتی کز سر بر کردش دور — قصهٔ خویش و فتنهٔ دستور
وان گرفتن بچرم آهو جای — سبزه بر سبزه گشتن آهو پای
وان پریدن بدشت پیمائی — در صفت طوطیان صحرائی

شرط پیمان درست شد زدو سوی — که کس از گفت او نتابد روی
طوطی آورد روی در صراف — گفت هان بدره درم بشتاب
بر شما آن قدر که میگوید — تا چنانش دهم که میجوید
چار و ناچار مرد سیم گذار — بدره را باز کرد بهر شمار
او درم ریخت از پی تسلیم — سیمبر خواست تار باید سیم
گفت طوطی که این سخن نه درست — باید آئینه که گوید راست
کانچه من دارم اندرین سینه — نیست استاد من جز آئینه
داشت آن رشک قبلهٔ جمشید — با خود آئینه به از خورشید
در زمان بهر آن معاینه را — پیش طوطی نهاد آینه را
مرغ گفت انچه سیمبر درخواست — بشمارند پیش آینه راست
چون درم جمله در شمار آمد — عکس در آینه بکار آمد
کرد اشارت بماه شکر دش — که زر اینک در آینه ست بکش
کان عمل کرد خیال گشت درست — مزد نیز از خیال باید جست
زین تحکم که کرد طوطی ساز — ماند حیران نگار شعبده باز
در تماشاش خلق پشت به پشت — لب گزیدند گاه و گاه انگشت
گشت نظارگی چنان بسیار — کز خریدار تنگ شد بازار
نزد صیاد هر چه افزون بود — نرخ مرغ از قیاس بیرون بود
تا خبر شد بشهر کوی بکوی — زان شگرفی که کرد روی برروی
حرم شه که بود با دل ریش — در وفاداری مربی خویش

ز ساقر

دید کامد میانهٔ بازار — شاهدی همچو صد هزار نگار
زلف مرغول عنبر آلوده — هندو آسا بگل برآموده
نرگسش از گرشمه شوخ و شنگ — ناگهان در رسید تیز آهنگ
گفت دیدم من امشب اندر خواب — با تو خوش بوده ام بنقل و شراب
با من اندر نشاط جان افروز — همه شب کام رانده تا روز
با چنین نیکوئی که من دارم — مزد شب صد هزار دینارم
گر بلطفی دهی کرم دانم — ور نه از تو بزور ستانم
زن کز ینسان فسونی آورد — پور صد ساله را بخون آورد
در زده شوخ دست در دامن — خلق گرد آمده به پیرامن
باز میگفت هر یک از کم و بیش — سخنی بر قیاس دانش خویش
حجتی کس چنان نداشت درست — که کند دعوی مخالف سست
ماند زان گونه در عجب صیاد — کش رصید خود بیامد یاد
تیز شد طوطی هنر پرداز — داد صیاد خویش را آواز
گفت کان هر دو را بسوی من آر — تا بآسانی نیاید این دشوار
مرد صیاد کان حدیث شنود — هر دو را خواند پیش طوطی زود
در دویدند هر دو مشغله ساز — باز گفتند پیش طوطی راز
گفت گر از دو سوی باشد عهد — که ز انصاف نگذرند بمجد
ما جرا را چنان کنم دستور — کین عبا را ز میانه گردد دور

قافیه اندیشان آماده همه مواد از مصنوعات مانند گل وغیره در زلف تعبیه کرده بودند چنان آن شاهد را بود که موهای زلف گل آلوده میداشت با هم دراز شب و گل عبارت از آشفته ای چنانکه شاعر استعاره برده محبوب را برآرام و ابید بود ۱۲ قوله گفت دیدم آه معشوقه با صراف زاده گفت که من در خواب با تو مانده ام و تو بحث داشته و مخطوط مانده ۱۲ قوله در زده آه ای آن شاهد شوخ دامن صراف زاده گرفته بود و خلق تماشا گرد ایشان جمع آمده ۱۲ قوله مانده زان گونه آه ای صیاد از تماشای این معامله چنان در حیرت و تعجب ماند که او را خیال فروخت طوطی و گرفتن بها نماند ۱۲ قوله گفت آه آن طوطی از صیاد شنود گفت من برای ما مقدمه ایشان را بآسانی فیصل کنم ۱۲ قوله گفت ای آه طوطی گفت

داد مرغ مهین بیاران پند — که نمیدانم اشتنی زگزند
زین گزندی که راه در جان یافت — جز بمردن خلاص نتوان یافت
صید گر تا بخون صید نتاخت — خویش را زود مرده باید ساخت
پیش ازان باید اینچنین مردن — بوکه زین فتنه جان توان بردن
همه گفتند کانچه فرمائی — گردنی شد بجان و بینائی
گفت تو حرز جان خویش کنم — گر نمیریم چشم پیش کنم
همه خفتند و مرغ کارگزار — ماند بر پاس کار خود بیدار
مرد صیاد چون رسید فراز — تا سر دام را کشاید باز
دید کز صد خضر که پنهان داشت — یک خضر بود کاب حیوان داشت
ماند حیران که این چه شاید بود — مگر این جان هر اس شان ببرد بود
دام را باز کرد و ریخت برون — طوطیان را بخاک طوطی گون
بپریدند مردگان به هوا — سبز زنگ
گفت صیاد را که دل خوش دار — سینه زاندیشه نامشوش دار
هر چه حاصل شدی ز ایشانت — من به تنها دهم دو چندانت
طوطیی دان مرا بگو یا نی — که کند در سخن شکر خائی
طوطیان گر شکر خورند و نبات — خضرم من که نوشم آب حیات
مرد چون گوش کرد گفتارش — تازه شد
دام بر دوش کرد و راند بشهر — رفت
شد خرامان میان بازاری — تا کند تحفه را خریداری

ای پادشاه خوطیان
ای تا او فتنه صیاد آب خورده بمیرد
مراد همه خلق یا همان فهمد
ای پادشاه
بجان و بچشم ای
ای سخن تو او گوید
ای پادشاه
مراد طوطیان
ای زنده بود
ای شاه
ای تا همه طوطیان
ای شنیدند

ور هم افسون او باو نرسته — دست خود باز کش ز همدستی

گر بنظاره میشوی خرسند — بس بود سایهٔ ز سرو بلند

ور بر آهو زنی طپانچه شیر — جفت من آشست یا شمشیر

چون نگه کرد خواجه کان مهروی — هست صادق بحق گزاری سوئی

آفرین صد هزار بر وی خواند — هم بخشی ز دور قالع ماند

وان طرف آهوِ بیابان گرد — راند با آهوان دشت نورد

جست میزد بهر چرا خواری — در جگرگشور و در دل آزاری

گرد هر کوه و دشت ویرانی — هیچ خوردش نه جز بشیمانی

روزی اندر سواد صحرائی — جست میزد چو بلبسر و پائی

دید افتاده طوطیی بگذر — سبز تر در میان سبزهٔ تر

گرمم زاهو شنید بیرون پای — ساخت اندر نهاد طوطی جای

جان شیرین بدان شکر خاداد — خضری را دمم مسیحا داد

در هوا رفت و گشت در پرواز — تا شود سوی شهر خویش فراز

فوجی از طوطیان دشت گرای — گرد گشتند بر وی از هر جای

چون بدانش بزرگ دیدندش — بر سر خویش برگزیدندش

صید شان بود و شاه شان می برد — دام افگنده بود بر سر راه

فوج طوطی ز سبزه بنشست — آگهی شان نبود تا صیاد

بود صیاد شه نه در تپ و تاب — آب جویان بجوئی رفت چو آب

---

۸۱ وانه ای الف افسون باد و نیم بهاشاه بست آزدر دستی

۸۲ دست خود کوتاه کن ۱۲ اگر امید شکر داری در پی آهو مرو ای میخواهی این سخن حجت من ای شه هشیر یعنی غرور خواه ست هشیر خوانیم سوخت باز ۸۳ وان طرف آهوی آن آهو که در تن الوزج باد ۸۴ ای فتن حلوطی که بر سوی فرصت ان سبزه بل زاید ده فرصتا دم بر سبزه فواد رسیده فرصتا ز دوخوش شد دگر سبزه اول از سبزه دل بعنی سبزه فوج چچه توبند ۸۵ ای طوطیان سبزه دل نشسته شان آه ای طوطیان سبزه را دیده در وصد وصال چچه پرورند دام گسترده بهت تا دفتی که صیاد رشته دام را در سبخه نهاد ای دام گسیده ۱۲ تمت

شاه صیدی که کرده بود هلاک — خواست بندد بگوشهٔ فتراک
گفت دستور خارج اندیشه — کای همه پرور خرد پیشه
صید مردست و صید که خالی — سیمیائی بمن نما حالی
شه ندانسته بود کان بدعهد — در نهان بر خلاف دارد عهد
او شد از قالب گرامی دور — گرم در شد بقالبش دستور
بر فرس جست و راه پیش گرفت — دامن اختیار خویش گرفت
شاد و خندان بخانه باز آمد — لشکر از هر طرف فراز آمد
در حرم رفت و کامرانی کرد — با تن چند هر چه دانی کرد
هر صنم کاندران شبستان بود — خدمتش را چو زیردستان بود
جز یکی نازنین کارآگاه — کاگهی داشت از حکایت شاه
ساز کردی چو شه عزیمت خویش — آن پری حاضر آمدی در پیش
رفت چون سوی آن حرم دستور — تا خورد آب کوثر از لب حور
با نشاط تمام با بانو — بر سر تخت گشت همزانو
بی ادب وار برد سویش دست — صنم از جای خویشتن برجست
همه هنجار کار او دریافت — کان خزانه متاع دیگر یافت
خواجه چندانکه پیش زاری کرد — دل بانو کم استواری کرد
گفت گر خون فشانی از تن من — نرسد دست تو بدامن من
لیک چندی صبور باید بود — تا چه پیدا کند سپهر کبود
گر بدانم که تو همان شاهی — با تو باشم چنانکه میخواهی

بپذیرفت
خواست
ای هنرپرور
سیمیائی
و جلد ۱۲
اکنون
ای وزیر ۱۲
گوهرشناس
ای پادشاه ۱۲
پادشاه
بسوی ۱۲
گرم
ای پادشاه ۱۲
بابت
مشهور چنین ۱۲
ای پادشاه ۱۲
پادشاه
ای ۱۲
آغاز ۱۲
پیمان
مشهور
واقف کار ۱۲
مراد بوسه یعنی هم بشر شود ۱۲
وزیر ۱۲
ای اگر ۱۲
بخواهی
شود
سپهر
ای ۱۲

وانچه من دارم از جواهر و گنج — همه را نیمه پیشت آورم بیرنج
گفت دانا که زر کدام خسیست — هنر من مرا خزانه بسیست
آنکه او کیمیای جان دارد — زر چه باشد که دل بر آن دارد
عهد کردم که بی توقع خواست — در تو آموزم این هنر که مراست
کار فرما چو عهد محکم کرد — کار داش بکار محرم کرد
در روی آموخت چون فسون نسازم — باش تا بازی نمود جانبازی
پس بدانش بآزمون آمد — جیفه جست و در فسون آمد
بفسون جان خویش در وی بست — این زیان او فتاد و او بنشست
سخنی گفت و جانبی برگشت — آزمونش بصدق باور گشت
پس در خود بدرج باز نهاد — دیده بر پای سحر ساز نهاد
راه رو رفت شاه دولتمند — داشت پوشیده راز خود یکچند
پس بماند یشه گفت با دل خویش — که چه حاصل مرا ز حاصل خویش
چون زمن بهره یکبس نرسد — نفسی سوی همنفس نرسد
شمع باشد هنر که چون افروخت — زان یکی صد چراغ بتوان سوخت
حیف باشد که این چنین هنرم — کس نیاموزد و بخاک برم
چند گاهی خیال می سنجید — این هنر در دلش نمیگنجید
تا بوقتی که دل نماند صبور — راز بیرون فگند باده ز سر
در وی آموخت رمز جانی خویش — خاص کردش بر مزدانی خویش
روزی از صید گاه در گنجید — دور ماندند پادشاه و وزیر

قولہ پس آنگاہ ای پادشاہ آموختہ خود را امیر
گویان خیال کرد از من هم این فسون درست میآید یا محض فریب ساخت
امتحان کردن طلبید و در فون نقش حرص بدیعی نقش درج کرد ۱۲
قولہ تا حیف آید ای پادشاہ جیفہ آنچہ مردم طالب آنست و دانا از آن روگردان است
او را الصدق عتبار گشت ۱۲
قولہ پس بماند شاہ ای بعد چندی مدت باذل خود
از پیشہ کرد کہ از زمین هم گوهر آید مراجعت حاصل کرد و بسی نصیحت نمود ۱۲
قولہ و گشت آنگاہ ای هنرمندان شمع صفت اند
شمع روشن شود و از آن یک شمع صد چراغ روشن تواند کرد و از آن شمع یک چراغ هم روشن نکند باید دانست کہ
قولہ چندگاہی آنگاہ ای پادشاہ بخدمت او میآمد خیال
دل میکرد کہ این خیال بکار کسی نمیآید

زین سخن هر سر و بیابانی
زیر لب خنده کرد پنهانی

شاه گفت ای خرد بجان تو جفت
ای تبسم کرد ۱۲
سبب خنده باز باید گفت

شد مسافر بحیله عذر اندیش
که شود پرده پوش خنده خویش

غنچه چون باز شد وگر پیوست
علت ۱۲
انچه بشکفته بود باز به بست

چون دمی عذر و پذیر نبود
گفت چیزی کزان گزیر نبود

که مرا چون بجست و جوی همه
شرق تا غرب گشته شد یکسر
جاره ۱۲

هر کجا در زمانه نیرنگیست
که پژوهنده را در و رنگیست
چهره روشن و خوبی ۱۲

اندک اندک بهره وشهری
برگرفتم ز هر یکی بهری
طلسم ۱۲

تا رسیدم باوستادی چست
که دم از نقل روح زد بدرست

بفسون جان من تکن برون گردی
در دگر کالبد درون کردی

عمری از خلق روبه پیچیدم
خدمتش را بجان بسنجیدم

تا چنان شد ز شرمساری من
کین فسون داد یادگاری من

هر چه زو من گرفته ام تعلیم
گر تو گوئی ترا کنم تسلیم
تسلیم نفرماید ۱۲

شاه گفتش که باری اول کار
آزمونی ببایدم ناچار
ای اول نوبتی ۱۲ امتحان ۱۲

مگسی را بمشت خواجه بتفت
از خود آمد برون و در وی رفت

قالب مرده بر زمین افتاد
در زمان او پرید و این افتاد
ای مسافر ۱۲ ای قالب ۱۲

قدری کرد سو بسو پرواز
بازدر قالب کس خود آمد باز
ای قالب بیجان ۱۲

خفته بر خاست بر زمین خندان
ماند بیننده دست بر دندان
تعجب و حیران ۱۲

گفت گر آگهم کنی زین حرف
یادگاریم باشد از تو شگرف
پادشاه ۱۲

من هم افزون و کم نمیدانم
چون ملک نکته مست می خوانم

چون بپوزش تمام کرد سخن
گفت دشتی بروزگار کهن

افسانه گفتن سبز پوش سقلابی

بود در باندهی بهندستان
شهر و کشور بعدل او بستان

هر چه در خسروی بکار بود
که بدان ملک اقتدار بود

داشت از مردی و جهانداری
خاصه آئین میهمانداری

ساخته میهمانسرائی خوب
یکبیک خانه ساز او همه مرغوب

هر غریبی که آمدی از راه
بر فزودش ناز و نعمت و جاه

باز جستی ازو عجائب دهر
وز هنرهای او کرمی بهر

تا رسید از قضاش مهمانی
بس جهاندیده و هنردانی

جادوئی کز دمش فسون پرداز
مرده را جان ز تن کشیدی باز

شاه مهمان نواز خواندش پیش
دلنوازی نمود از حد بیش

چون بپرداخت زار مندی او
جست بهری ز بهره مندی او

مرد دانا ز شرمساری جود
داد بیرون هر انچه در وی بود

زانچه میکرد شاه را آگاه
بیش ازان گشته بود حاصل شاه

تا دمش از نکتهای جانی رفت
سخن از مرگ و زندگانی رفت

شاه گفت انچه در جهان هنرست
کادمی زاده را بران گذرست

از هنر پروران بخشش و برگ
کسب کردم مگر که چاره مرگ

چون نبود این کلید بر مردم
بسته آن در بچارها کردم

ای ابد مهمان نوازی آرزو
نادرات زانه و گنج پرورگار

پرسیدی و انس خسرو پاسخ
یعنی فائده حاصل کردی

ای جهان جاودانی آه
مرده را زنده میکند عیسی دم

آه چون شاه از تعظیم خود
دانش نقل نشد از همه ای او

آگاه میکرد خسرو از هنر باد شاه
از همه افزون شده بود

آه ای شده شده سخن پرور
جان افشاده و انموت تحیات

فرمود هر هنر که در آدمی زاده
باشد و مقدور آدمیان است

آه چون شاه این سخن بشنید
گفت ای حکیم مرگ علاج

مجلس آراستن بهرام روز دوشنبه در بهشت چهارم به گنبد ریحانی با ماه سبز رنگ سقلابی قبا بر خضر پوشیدن و سلسبیل حیات نوشیدن

در برآورد شاه زرد قبایش — زعفران سای گشت بر حلوایش

در دوشنبه که چرخ ریحان پوش — داد گل را نشاط مژده بگوش

گرد خسرو بسبز پوشی رای — گشت رخشان چو ماه سبز قبای

راند با همنشین روحانی — سوی گنبد سرای ریحانی

باز برگ نشاط ساخته شد — بربط خوشنوا نواخته شد

غمزه زن گشت ماه سقلابی — فتنه را داد شغل بنخوابی

مجلس عیش و کامرانی بود — تا بشب دور دو ستگانی بود

چون شب تیره گشت گوهر سنج — در زمین در شد آفتاب چو گنج

شاه مست و حریف هم سرمست — رفته بیرون عنان هر دو ز دست

گفت فرمان ده سریر بلند — که شکر لب ریسه ریز قند

گوید افسانه کز آن گفتن — در شب تیره خوش توان خفتن

لعبت سیم با هزار نشاط — سوی زرخ را بپایگاه بساط

گفت شاها جهان بکام تو باد — وز جهان هر چه هست رام تو باد

هر که بد بلند ت چو بد بینان — دوز نخی باد همچو بید بنان

تحفه آمد که خاک راه تو بود — کے سزاوار بزم شاه بود

لیک زینسان که خسروان دانند — بندگان را بزرگ گردانند

ور گناهم به بخشد و جان نیز — کرم و عفو بهتر از همه چیز

داشت شه نیز مهربانی او — از چه ز افسون و کاردانی او

گفت باری به بخشم این بارش — تا به بینم نهایت کارش

زانچه کرد اراور و آیند — خود ز کردار خود سزا بینند

ور بود در هنر ستوده اثر — برخورد هم ز ما و هم ز هنر

شه ز اندیشه چنین خرسند — بعد از انش خلاص داد و بخند

در صف خدمت اختصاصش داد — شغلی از شغلهای خاصش داد

چند گاه از کفایت و تدبیر — پایه والاش گشت پیش سریر

از خرد کارش آن روائی یافت — کز ملک شغل کد خدائی یافت

تا بدانی که هر کرا خرد است — آرزوهاش در کنار خود است

وانکه زر سنجی از پی دگران — از زر خود نهاد گنج گران

چون بزر داشت نسبت عامه — رنگ زر تازه کرد بر جامه

روز و شب با خود آن نشانی داشت — جامه را رنگ زعفرانی داشت

زعفرانی عجب ترین رنگست — گونهٔ عاشقان بی سنگست

زر که اکسیر کامرانی یافت — زینت از رنگ زعفرانی یافت

بنگر آن زر که زعفرانی نیست — در عیار آنچنان که دانی نیست

آفتابی که اسمان رنگ دارد — زینت از رنگ زعفران دارد

در مزعفر فزائش طرب است — خندهٔ زعفران از آن سبب است

شاه را چون نگار شکر خای — زعفران وار شد نشاط افزای

آمدن بادشاه بشکار و دیدن شیر را

قولنج ۱۲ — حکومت ۱۲ — گای ۱۲ خاصلت ۱۲ — ۵۵ قولنج ۱۲ — ۵۶ قولنج ۱۲

مرد دانا نهاد سر بر خاک — گفت کای دشمن تو باد هلاک

تا جهانست در پناه تو باد — چرخ در سایهٔ کلاه تو باد

من که آند نیشه ام ابشمار — یک هنر نی صد ست بلکه هزار

هر فنی کان مراست در همه چیز — دارم ار کسبی و عطائی نیز

لیک از بیم زرق بی هنران — ساختم خویش را چو بیخبران

این نمودار زرگ بنمودم — گیمیا یی به مس برآندودم

تا که بیند ه زرگرم داند — گیمیا کاریم نهان ماند

وآن خیانت که کردم اندر مال — نه مرادم ذخیره بود و منال

بود مقصود من بعقل و دلیل — آزمون یکسان بسختن پیل

چند گاهی نگاه میکردم — چشم فکرت براه میکردم

که کسی دارد آن قدر فرهنگ — که شود رمز کشای این نیرنگ

چاره آن زکس نگشت پدید — تا هم از من برون فتاد کلید

شاه را نجا که رسم داد نمود — به ملا کم کسر دو بر حق بود

هر کجا قلب کار دزد بود — گر سیاست کنند مزد بود

وانکه من از طریقه رندان — زنده خود را کشیدم از زندان

وان زن بد که قفل را بشکست — خویشتن را کشادم و رابست

فحص آن بود کین طلسم شگرف — چون رسد پیش شاه حرف بحرف

ز پرسد ز من نهانی من — گردد آگه ز کار دانی من

گر نهم برگنه قصاص کند — مملکت را بعدل خلاص کند

باز جستند ای پرسیدند ۱۲ ز حکایت حال — او شد از راز خود فسانه سگال
قصهٔ حال خویش و حیلهٔ شوی — غصه و انچه آمد ای بیان کرد ۱۲ ز روزگار برو
وان بدشمن گشاده کردن راز — در فگندن رفیق ای حسن ۱۲ را بگداز
وان رسن بازی که کرد رفیق — اودن حبس او ای خلاص حسن ۱۲ خود بطریق
هر که بشنید دست بر سر ماند — در طریق خلاص او در ماند
کش نیارست کز رواق بلند — بندی شاه را کشاید بند ای چیران ماند ۱۲ عاجز ۱۲
هر کسی چون بشهر رفت زراه — زان حکایت خبر رسید بشاه ای همان میل ۱۲ رساندن
کان هنر ور به بهترین رائی — کرد زان گونه زیر و بالائی
شاه زان چارهٔ خردمندان — ماند لب را گرفته در دندان ای حسن ۱۲ فرو خفته مقام زن نهادن ای
کرد اشارت ز بهر پرسش کار — کاورند ماه را ز حصار
چون بدرگاه شه رسید عروس — از درون بر کشید نالهٔ چو کوس
وانچه در زیر پرده داشت نهان — گفت در پیش شهریار جهان ای دل ۱۲
شه غلامان خاص را فرمود — تا بجویند جفت او را زود
نقش بینان بجست و جوی شدند — در دره و دشت و شهر و کوی شدند دگه
آگهی یافت خواجه حسن ۱۲ پنهانی — که بجان آمد آفت جانی
دلش از بیم جان شکست گرفت — کفن و تیغ را بدست گرفت ای آورد ۱۲ گرد ۱۲
پیش شه رفت و کرد زاری بیش — شرمسار از گناهکاری خویش
شاه گفتا که با چنین خردی — که ندارد صناعتی حدی ق
چیست کز حرص نفس فتنه پرست — بخیانت دراز کردی دست

۱ قوله باز جستند ده آی مردمان او و تفتیش حال کنند
۲ پرسیدند که تو کیستی و از کجا
۳ آمدی و بچه کار آمده ای کسی را ای آن نشود که
۴ قیدی یا دشاه یا بند بکشاید
۵ یا دشاه بود ۱۲
۶ قوله هر کسی آه ای هر کس که از خود
آن میل این حال دیده و در و
شهرت افساد ۱۲ گرفتاری
زن و فعل ای حسن از دست
یا دشاه هم از ین ماجرا آگاه شد
۷ و دشاه آه ای پادشا
ان ندیم حسن خردمند
بکاربردن ای دندان ماندن یعنی
۸ و گرد اشارت شاه ای
یا دشاه اشاره کرد ۱۲
از میل خود و خواص خود
پرسیده شود و حسن چیزها
از او خود یافتی یافت و
فرود آورند ۱۲
۹ قوله ای
حسن و ۱۲ ان را زن
پرسیدن ندیم و دن پیش از
حسن ظاهر کردن پیش
عاصه و گرفتاری
بیان سبب قصاص
کشتن

۱۲ چنین است بنا بر آنکه صناعت خود را بر حسب نفس امارهٔ خود بکار برده و بخیانت دراز دستی کرده بود ۱۲

در زندان فتنه بشکستی — خود ز زندان شبدیز مرا بستی
گر بدانم که من گنهکارم — گر نکنی زین بتر سزاوارم
این چه بیهوده ستمگاریست — جور یاران نه از ره یاریست
چه خلاف از مزاج من دیدی — کین ستم بر سرم پسندیدی
باز گو آمد از من کاری — تا شکایت کنم ز خود بارے
خواجه گفتا که هر چه پیش آید — آدمی را ز فعل خویش آید
گر ندانی تو رنج پنهانم — من که خون خوردم از تو میدانم
گر تو بیگانه را بوزن از پیل — رهنمونی نکرده بدلیل
وانچه من زان ملهمی زدم نفسی — آشکارا نه کرده ام هوسی
من چرا در چنین خرابه شوم — گرد مے نالهای زار چو بوم
زن چو کرد آن فسانه را در گوش — گنه از خویش دید گشت خموش
دل به تسلیم کردگار سپرد — ماند بیخود فتاده گوئی مرد
وان رسن باز بود العجب پیشه — باز رست از طناب اندیشه
رفت و بنهفت رخ بگوشهٔ شهر — تا چه پیدا شود ز گردش دهر
وان پری شب دران نشیمن دیو — همچو دیوانه می نمود غریو
روز دیگر ز بهر هیزم و کاه — مردمان را فتاد آنسو راه
کرد ناگاه زاری و فریاد — هر کسے سوی او دوید چو باد
ز بهره دید ندا و ج گیر شده — اختری در وبال اسیر شده
مانده یوسف رخی بزندانی — نازنینے به محنتستانی

Mohammad Ali Khan Collection

چون شتابان بمیل بارگه رسید — سباب ساز چاره بچاره ساز رسید
خواجه تا بر بریشم از بالا — هشت چون سلک لولوی لالا
گفت پیوست کن سرش بطناب — خم و پیچش کشاده دار ز تاب
زن سر رشته زو گره بر تار — او کشیدش بحیله و هنجار
چون سر رشته برد بر سر میل — گشت مستوره را بچاره دلیل
گفت بر بند خویش را بر سن — تا برائی سبک ببام حسن
گفت زن چون توانائی اندر زیر — گشتی از جان و زندگانی سیر
من که این رنجم از برای ترا ست — بر زبر بر دنم ز بهر چه است
خواجه گفتا که تا شود معلوم — که چسانم درین خرابه شوم
زن بران گفت استواری کرد — گریه با فغان و زاری کرد
در کمرگاه چست کرد رسن — تا کشد خویش را بسلک حسن
او ز بالا طلسم دیگر داشت — با عروس انتقام در سر داشت
حلقه بود آهنین در سنگ — محکم و سخت همچو فرخ تنگ
سر رشته در و کشید نخست — واندران رشته کرد خود را چست
لنگری کرد نیز با خود بار — وانگهی شد معلق از دیوار
بار چون سوی او گرانی یافت — رسن از سوی زن روانی یافت
میهمان شد صنم بمیل بلند — رفت در زیر میز بان بکمند
زان طلسمی که کرد مرد دلیر — مه زبر شد عطارد آمد زیر
زن برآورد ز آسمان فریاد — گفت کز چیست بر من این بیداد

۵۱ قول زن آه زن سر طناب لاد و تار کره نمود ۱۲
۵۲ قول چون سر رشته آه چون حسن سر طناب را بر سر میل برد مستور ای زن بعالین رسانید ۱۲
۵۳ قول گفت زن آه گفت زن حسن گفت که چرا از بالا بپائین نمی آئی مرا در جان و زندگانی آسوده شده ۱۲
۵۴ قول خواجه آه حسن گفت بجای این تنها بالا می طلسم که صفت این مکان نخست تمام معلوم شود ۱۲
۵۵ قول همچو آه انتقام کرد حسن بکار آورد ۱۲
۵۶ قول بسلک حسن آه ای تا تو در در مقام دیدن بیلک حسن ساند ۱۲
۵۷ قول لنگری آه ای حسن کی بار بر هم نهاده شد

آمد و ناله بر کشید بلند — گریه میکرد و روی و مو میکند
خواجه گفتا که رفت چون تقدیر — سود کی دارد ت فغان و نفیر
نشاند نادانیت بدین روزم — تا کشد روزبد بدین سوزم
چون بجان او فتاد کارم خار — کوشم اکنون بجان بر ای خلاص
آنکه هست این شکنجه محکم ازو — هست امید رهائیم هم ازو
رنجه شو سوی شهر گامی چند — سیری ابریشم آر و سیر ای قند
زن خبر داشت کان بلند مقام — بکند جست و جوی نافرجام
رفت آن هر دو را هم اندر یلی — بستد و باز رفت جانب وی
چون نگه کرد خواجه او را بالا — که رسن در رسید با گالا
داد شش آوزا و گفت بر سر تار — پارهٔ قند کن ابریشم و دامی بار
ده بموری که میرود بر میل — تا ببالای میل تار کشان
رشته را زود زود میپیمود — گز نشیب آورد بسوی فراز
همچنان کرد زن که او فرمود — داور رشته مور مور ربود
راند بالای میل تار کشان — رسن فتنه بر حصار کشان
چون بنزدیک رخنه رفت بزود — ریسمان را ربود خواجه ز مور
گفت هان زود زود کن بیار شتاب — قدر صد گز طناب محکم تاب
زن کار او فتاده باز بتفت — زان حجره بسوی خانه نرفت
رشته را زان نمط که دانا بود — خود بخانه درش مهیا بود
بستد از کنج خانه ینهانی — راه برداشت سوی ویرانی

هشت بهشت امیر خسرو

این نفس هم ز من برون افتاد — تا مخالف بآزمون افتاد
من چو این پرده خود کشادم باز — پرده پوشی چرا کند غماز
چون من از گفت خود گنهکارم — هر چه بر من رود سزاوارم
شاه فرمود تا ز خانهٔ او — در خزانه رسد خزانهٔ او
کارداران نشتافتند چو باد — باز کردند خانه را بنیاد
آن زر و گنج دیگر از کم و بیش — همه بردند شاه را در پیش
شه فرستاد در خزینهٔ خاص — پس طلب کرد خواجه را بالقصاص
بود میلی ز شهر یک فرسنگ — از فرودش فراخ و بالا تنگ
صد گز از یک منارهٔ خاک — بر کشیده بلند و بسته مغاک
شه بران کس که خشمناک شدی — بر دی آنجا که تا هلاک شدی
نرسیدیش چون خورد و آشام — چند روزی شدیش کار تمام
بر حسن چون بخشم شد رایش — همدران میل کرد ماوایش
داد فرمان که هم بدان برش — بر کشند و زنند قفل و درش
بسته شد روزنی که هر جا بود — جز همان روزنی که بالا بود
او بپرسید زن نشسته بدل ریش — چشم حیرت کشاده در پس و پیش
زیر و بالا نظاره میکرد — باخود اندوه و حیرتی میخورد
دید شخصی که میرسید زدور — همچو پروانه در زیارت نور
آمد آهسته بی رفیق و دلیل — گام بر گام تا بپایهٔ میل
چون نگه کرد خواجه یار خویش — زن نادان خامکار خویش بود

پیل ساز زنده را طلب کردند — روز در چشم او چو شب کردند
بطریقی که گفت چاره سگال — یافت منزل به کشتی آن تمثال
تخته کشتی از چنان باری — رفت در زیر آب مقداری
تا بجائی که شد نشان تری — نقش بستند بر دل هر دری
وانگهی پیل زر برون کردند — سنگ بر جای او درون کردند
سنگ سنجیده در ترازو کار — می فکندند من بمن بشمار
چون به نهصد منش شمار رسید — تری آب بر قرار رسید
زان هزاری که سکه داشت اساس — صد منی بود کم بوزن قیاس
مرد صناع راز قلابی — دست بستند بهر بی آبی
همچنان بسته پیش بردندش — به امینان شه سپردندش
شاه زو باز جست قصهٔ حال — او نیامد کم از جواب و سوال
گفت آری نه از ره دُزدی — لیکن از بیم شاه و تاب کم مُزدی
صد منی بردم از هزار منت — گر به بخشی زکات جان و تنت
ورنه اینک نهاده ام بر جای — بهر این روز اندرون بهری
تا به بینم که آن نگارش چیست — کس تواند که بر کشد بدرست
هر که داند بوزن او هشیار — من بشاگردیش کنم اقرار
وانکه نتواندش که بر سنجد — سازد آن دردیش کجا گنجد
داشتم چشم انتظار بسی — وزن آن سکه در نیافت کسی
تا من از دخل صد منی کم و بیش — مزد آن دانش آرمش در پیش

چون کلید خزینه کرده بچنگ | قفل برداشت از در نیرنگ
رفت در پیش جفت فتنه سگال | خبر آگهی دادش از مجاری حال
مرد حیلت پرست و مخالف رای | یافت انگیزش بلا را جای
پیش شه رفت و حال روشن کرد | دوستی را بکام دشمن کرد
گفت کان پیل زر که دانا ساخت | زانچه دادی کم است و پرداخت
من چنان سنجشش درست که شاه | از کم و بیش او شود آگاه
شاه گفتا که آن نکو بیوند | نه بتنها اساس کار فگند
هیچ دانی که گاه وزن و عیار | مشتریان چند بوده اند بکار
تا تو زینسان بغیرتی که فتاد | کنی او را بقلب کار ریاد
مرد گفتا که گاه سنجیدن | هم تو خواهی فزون و کم دیدن
گر کم آید ز دزد بستان مال | ورنه باداب خون بند حلال
گفت شه کاینچنین نگارش نغز | چون دهم از شکستنش یا لغز
در دستش بدین نمط مانم | وزن آن ناشکسته چون دانم
مرد حیلت پژوه گفت که من | سنجشش ناشکسته هم خبر بمن
پس ز هنجار وزن نجوینده | کز زن کار دان رسید بشنوی
همه یک یک بشرح باز نمود | با ورش داشت هر کسی که شنود
شه چو در گوش کرد گفتارش | سهل شمرد سلکه کارش
داد فرمان که باز جست کنند | صدق آن ماجرا درست کنند
کاروانان روان شدند شتاب | پیل بردند بر کرانه آب

چون حد آب را کنند نشان — پیل بیرون کشند پیل کشان
از گل و سنگ هم بدان مقدار — سخته سخته کنند کشتی بار
تا خط آب برقرار رسد — وان ترقی بر نشان کار رسد
آن قدر من که در نشان باشد — وزن و مقدار او همان باشد
انچه وزنش کمست نامفهوم — بیش و کم همدران شود معلوم
زن از انگونه حکمتی که شنید — در عجب ماند و پشت دشت گزید
آفرین گفت بر هنرمندیش — شد بجان بنده خداوندیش
هر دو با هم بعیش جان افروز — خواب کردند شاد و خوش تا روز
زرگر صبح چون ز کوره خاک — موج آتش دمیده بر افلاک
خواجه گهتر نبوی دکان تاخت — با نو خانه برگ مهمان ساخت
آمد آن خواهر زبانی باز — باز بان فریب تاک دراز
چاپلوسی ز حد فزون میکرد — در هر افسانه صد فسون میکرد
تا چنان کردش از فریب غرور — کز دلش گشت بد گمانی دور
خانه را اعتماد بروی داشت — وز عزیزان صحبتش پنداشت
همه پنهان خود کشاد بر او — مهر خویشان خود نهاد برو
پیش او ریخت هر چه در جان داشت — جز همان نکته که پنهان داشت
هر دو با هم در آمدند بکار — میزمان ساده میهمان طرار
هر دم آن میهمان رنگ آمیز — شکل دیگر شدی طلسم انگیز
پس از مدتی بزرق و فسون — آن سخن نیز زو کشید برون

پیل بیرون کشند پیل کشان
سخته سخته کنند کشتی بار
وان ترقی بر نشان کار رسد
وزن و مقدار او همان باشد
بیش و کم همدران شود معلوم
در عجب ماند و پشت دشت گزید
شد بجان بنده خداوندیش
خواب کردند شاد و خوش تا روز
موج آتش دمیده بر افلاک
با نو خانه برگ مهمان ساخت
باز بان فریب تاک دراز
در هر افسانه صد فسون میکرد
کز دلش گشت بد گمانی دور
وز عزیزان صحبتش پنداشت
مهر خویشان خود نهاد برو
جز همان نکته که پنهان داشت
میزمان ساده میهمان طرار
شکل دیگر شدی طلسم انگیز
آن سخن نیز زو کشید برون

لیک آخر زنی و هیچ زنی — نتوان داشت محرم سخنی
زن که در عقل بیمثال بود — راز پوشیدنش محال بود
زن بد و گفت کای دانش ور — زن بود شوی خویش را دستور
هر چه باشد ز مردمان بنهفت — جز بجفت عزیز نتوان گفت
منکه بودم همیشه محرم تو — با که گفتم ز شادی و غم تو
تا چنین مهر بر دهان دارے — وز من اسرار خود نهان دارے
مرد گفت این بهر ای گفتن نیست — قصه جز تو در نهفتن نیست
گر برون ریزم از درون فن خویش — خون خود خود کنم بگردن خویش
زن که بر مرد کامکاری داشت — دل بکار ستیزه کاری داشت
کوشش و جهد در میان آورد — عصمت شوی را زیان آورد
خواجه کو را ز جمله فرمان بود — راز پوشیدنش نه سامان بود
گفت گر بایدت که بی کم و کاست — هر چه پرسی ز من بگویم راست
عهد و سوگند در میان باید — کین خزینه ز بند نگشاید
زن وثیقت نمود و پیمان بست — که نیارد بقفل را شکست
آنگهی خواجه بر گشاد زبان — گفت کای آفتاب نوش لبان
آنچه پرسیده شد نمن بدلیل — بر گشیدن ز پیل
آنچنان باشدش طریق صواب — که در آرند گشته اندر آب
در میانش نهند پیل شگرف — در مقامی که رود باشد ژرف
پس بپیمند در میانه رود — چه قدر میرود سفینه فرود

بیکمال
ق

از هنرهای بیکرانهٔ تو | رفت گرد جهان فسانهٔ تو
من زتو قصه هرچه پیش کنم | ناز بر همسران خویش کنم
پیل زرین که ساز کرده لتست | دری از سحر باز کرده لتست
هرچه از پای دیدمش تا سر | هست جایش ز جای زیباتر
لیک یک مشکل آمدم بخیال | پرسم ار پاسخم دهی بسوال
مرد گفتا که هرچه میدانم | از همه پوشم از تو نتوانم
باز پرس انچه گردد بضمیر | تا نمایم یکان یکان تقریر
زن بدو گفت کین خیال شگرف | که در و زر هزار من شد صرف
صنعتش گرچه از حد افزون ست | صنعت و زن کیر و نقش چون ست
گر ترا باشد این تصور چست | که توان برشید کیش بدرست
آگهی ده که باخبر گردم | شادیم هست شادتر گردم
مرد گفتا که هست در مشتم | صد هنر بلکه در هر انگشتم
لیک در خود نهفته دارم راز | کز کس انصاف خود نیابم باز
گر نمائم هنر بهشیاران | نبرم جان ز دست همکاران
نغز گفت آن حکیم دور اندیش | کو هنر هرچه پیش دشمن بیش
زن بدو گفت کانچه از دل خویش | باز پوشی ز خلق حاصل خویش
جای آن باشدت که اندر پوست | نیست خالی جهان ز دشمن و دوست
لیک احوال خود بخاموشی | باکه گوئی اگر ز من پوشی
خواجه گفتا که راستست و درست | که مرا محرمی دگر نه چو تست

ق
ق

این وزینسانش آشکار و نهفت — زدوانی — باز گوئی چنانکه باید گفت

زن زیرک مزاج دور اندیش — زیرکانه نهاد پا در پیش

تحفه برگرفت و ره برداشت — رفت جائی که کار در سر داشت

تحفه را بر در پیش کد بانو — چون دگر بار گشت هم زانو

گه بافسانه و گهی بفسون — از دلش خرده میکشید برون

تا وی از کاردان خود بدلیل — پرسد آئین برکشیدن پیل

هر نمط وصف کرد کالا را — پیل و آن گنج پیل بالا را

زیر و بالا نمود چندانش — کز سخن موم گشت سندانش

کرد شش این سکه در مزاج درست — کز حسن وزن پیل باید جست

شب چو شد پیل بند جوزا راست — چرخ زانجم بساط سبز آراست

حسن از کارگه بخانه رسید — مرغ زیرک باشیانه رسید

چون دل از کار خوردنی پرداخت — از پی خواب سوی بستر تاخت

صنم خانه شد به بستر شوی — در کنارش خزید زو بارو

خواجه را دل ز همتاز آمد — ناز نین در نشاط ناز آمد

هر دو بر نسبت نغز ناشوئی — تازه کردند رسم دلجوئی

خواجه میگفت در نهان با جفت — کانچه با وی بپرده باید گفت

باز میگفت شادی و غم خویش — سخن از پیل و وزن پیل انداخت

چون ز هر گفتگوی واپرداخت — فیلسوفی بهز بر سبز روان

گفت کای در هنر بعالم طاق

گفت گر پیش شه کشایم راز — پیل را شه بیفکند بگداز
ور شوم سکه را بوزن دلیل — در ترازو چگونه گنجد پیل
ور زبان از سخن کنم کوتاه — قلب کاری بود خزینهٔ شاه
چاره آن شد که هم ز خانهٔ او — آگهی جویم از فسانهٔ او
پس بیندیشه گشت چاره بسگال — که برون آورد ز پرده خیال
جست رائی ز کوشش فن خویش — کاشناکرد باز نش زن خویش
هر دم از تحفهای رنگ آمیز — کرد بازار دوستی رستیز
آنچنان گرم شد میان دو جفت — که بتقریر باز نتوان گفت
شرط اخلاص را بهانه نماند — راز را پرده در میانه نماند
مرد شیرین زبان خون آشام — زهر در جیب و انگبین در کام
دید چون پخته کارسازی خویش — ریخت بیرون ز پرده بازی خویش
گفت بازن که چون به پنهانی — سوی کد بانوی حسن رانی
فرحتی بینی از مزاجی نغز — گرم در پوست در رویش چو مغز
آری از هر دری بگفتارش — گوئی افگاه بغرض و ارش
کانچه جفت تو نقش میل کشید — ناقدان را بدیده میل کشید
مثل آن زیرچ مینائی — در نیاید بهیچ دانائی
این شگفت ار چه سر بسر هنر است — لیک و زنش از آن شگفت تر است
لیسی خواهدش که بر سنجد — در ترازو درست چون گنجد
بیرس ار بد اند این هنجار — نیست همتای او بهیچ دیار

گفت خواهم ز چو تو استادی — که نهی زین نمونه بنیادی
پیل کز روی کرده پرداخت — سازی از زر چنانکه نتوان ساخت
در برون برد مرد چابکدست — رفت در کارگاه خویش نشست
نقد آسکه در عیار آورد — دمه و کوره را بکار آورد
روز و شب کوشش هنر میکرد — در هنر کار خود چو زر میکرد
تا برآراست از پس ماهی — ژنده پیلی فراخور شاهی
چون شد آن پیکر شگرف تمام — در زمان کرد پیش شاه خرام
کار خود کز هنر نداشت قیاس — برد در پیش شاه کارشناس
شه چو دید آن نمونه کارش — متحیر شد از نمودارش
کرد شش کرد و چار من زر داد — مزد دستش چهار دیگر داد
پس بپشتش برآمد از پی گشت — طرفی گشت و جانبی بگذشت
زان تماشا که بود طرفه در دهر — گفتگوئی در افتاد به شهر
هر کجا زیرکی دانائی — نقشبندی و پیکر آرائی
چون بدیدند آن هنرمندی — خیره گشتند زان خردمندی
حاسدان را حسد بکار آمد — دل هر یک بخار خار آمد
کاردانی دگر ز غیرت کار — گردان سکه شد بوزن و عیار
کرد روشن که آن خیال شگرف — انچه شه داد کمتر است بصرف
مایه کار گر هنر از منست — نه بجائیست دیر یکی سخنست
شد بران تا چه بار دارد سر دست — که در آید به پیل بند شکست

قولدکنی آمای مانند فیل کاتس فیل قد تیار ساختی ۱۲
قولد نقد را آه ای طلا را از گداخت صاف کرد و دمه بفتحتین آلهٔ آهنگران همند دهوکنی و دهکنی و کوره بضم او معروف و برای مهملهٔ آتشدان آهنگران و مسگران هندی بهبی ۱۲
قولد کار خود آه ای کار خود را که از هنر قیاس فرمودن شود آنرا پیش شاه کارشناس برد ۱۲
قولد متحیر شد آه تو از مراد از متحیر یا از نمایش ای شاه از دیدن نمایش ای شاه زر گران شد که طور بخاید ای شاه در وجه انعام چهار من زر عطا کرد و چهار من در وجه مزد دستی داد ۱۲
قولد هر کجا زیرکی دانائی ای هر کجا زیرک دانا و نقشبند و پیکر آرا بود هر گاه آن هم نمونه دید حیران و متحیر شدی هر یکی بپای عظمت باشد ۱۲
قولد خار خار آه ای خار خار فزود تردد طبیعت برای امر مرجوح و خیر راجح مراست ۱۲
قولد کاردانی ۱۲ ای یک دانا دیگر سبب شگ وحسد

سر ببالین خوابگاه نهاد | بازو اندر سران ماه نهاد
داد فرمان که ماه شکرخای | گوید افسانهٔ نشاط افزای
نازنین بر زمین نهاد جبین | گفت کای شهریار روی زمین
بخت همواره همعنان تو باد | سر بدخواه بر سنان تو باد
هر مرادی که بشمری ز انگشت | یک بیک جمله بادت اندر مشت
شرم دارم که پیش دُرّ دری | کهربارا شم بجلوه گری
لیک چون شه اشارتم فرمود | هرچه دارم برون فشانم زود
ریخت چون زین نمط ژالهٔ چند | گفت زین پیشتر بسالی چند

افسانه گفتنِ زعفرانی پوش نیمروزی

زرگری بود در خراسان طاق | شهره در شهرهای روم و عراق
حسنش نام و بر هنرمندان | گشته چون نام خویشتن خندان
هرچه بتوان ز سیم و زر پرداخت | ساختی آنچنان که نتوان ساخت
روزی از دستکاری دلجوی | ساخت پیلی گران ز دلبگری
تا روانی بود بهر جایش | چار گردش نهاد بر پایش
چون بپرداختش به نقش و نگار | در نکوئی چو صورت دیوار
پیش فرمان روای شهرش برد | بوکیلان و درگهش بسپرد
چون بجز و ند شاه کرد نظر | ماند حیران در آن کمال هنر
پس اشارت نمود هم بشتاب | تا دهندش هزار من زر ناب

---

۵۱ بازو اندر سران ماه نهاد: ماه بانگ الف ممدوده ای بازو
۵۲ شرم دارم که پیش دُرّ دری: دُرّ دری ایجاز مراد آبدار و گهربار
۵۳ گشته چون نام خویشتن خندان: گشته چون آه خنده نامراد
۵۴ ساخت پیلی گران ز دلبگری: دلبگری مصدر ساختن
۵۵ چار گردش نهاد بر پایش: گردش پیه
۵۶ در نکوئی چو صورت دیوار: صورت دیوار نامرئی
۵۷ بوکیلان و درگهش بسپرد: بوکیلان عهده داران

چتر مشکینش داد با همه چیز
دیگران را لوای مشکین نیز

رنگ مشکین شعار عباسیست
زیور آرای چرخ شماسیست

ظلمت شب که مشک فام بود
بهر آسائشی تمام بود

خون تتر در میان نافهٔ خشک
تا نگردد سیه نباشد مشک

خط و خالی که در بستان دارد
مشک رنگست نیک ازان دارد

شاه کز نازنین مشکین موی
این فسانه شنید روی بروی

خفت در خوابگاه حور العین
گل در آغوش مشک بر بالین

گوهر کشیدن بهرام روز یکشنبه در بهشت سوم و به گنبد زعفرانی شکر خنده طرب نمودن و با آفتاب نیمروزی خانه گرم کردن

چون زر افشان شد آفتاب بدشت
دامن کوهسار پر زر گشت

روز یکشنبه آن ستاره روز
شد در ایوان زرد بزم افروز

رغبت برج زعفرانی کرد
خانه را حلد جاودانی کرد

جامهٔ سبز را نیز کرد خند
زعفرانی چو آفتاب بلند

گفت خورشید نیمروزی را
رخ کشودن جهان فروزی را

هر که شمه که او نمود بپوست
ناوکی بود در درونهٔ دوست

شه بنظاره چنان منظور
ماند حیران چو هندوان در نور

باده بر روی سرخ گل میخورد
تا فرو رفت ز آسمان گل زرد

شب چو نوکرد پیرزده داری خویش
گوهر آمود در عمار حجی پیش

طلیت را از رشاه میکردم — بر تجارب نگاه میکردم
از نشانهای تاج تاجوران — که شهان را توان شناخت دران
باز جستم یکی از انت نبود — جز غم شور بای و نانت نبود
نامدت هیچ ره سخن بزبان — که نبوده دران حکایت نان
این نشانها که عکس شاهی بود — بر نمودار شه گواهی بود
کز درون فر استم بضمیر — کز خمیرست سبت نر بر
شه فرو شد ز حیرت اندر خویش — سخن از وی برون نیامد پیش
گفت این داد نیست شاهان را — ریختن خون بیگناهان را
عصبم تا عنان نبرده زدست — رخت مهمان به ناقه باید بست
انگهی گفت جمله را خندان — کافرین بر شما خردمندان
از شما دوستان باشتیر — یافتم بهره مندی از همه چیز
با شما عیش موجب هنرست — هر چه پیش ست سود بیشترست
لیک گردنده جهان پیمای — نتوان بند کرد در یک جای
زین نمط خواست عذرها بسیار — پس بهر یک بشیر دصد دینار
هر سه از بخت شادمانه خویش — ره گرفتند سوی خانه خویش
سوی ملک پدر فراز شدند — چون پدر باز سر فراز شدند
پدر پیر شادمانی یافت — بار دیگر همه جوانی یافت
بسکه از خوشدلی بگمین گشت — موی کافور گونش مشکین گشت
کرده روشن بهترین پسران — بالش مشک و بام تاجوران

نگاری
دم
ق

رفت در خود فرود و حیران گشت
وز چنان پرسش پشیمان گشت

جست بیرون ز کاخ شرمنده
وز تحیر نه زنده نه مرده

شد بخلوتسرای مهمانان
بیزبان گشت زان پراگندگان

چون گذشت از شراب دوری چند
راز بر لب گرفت مستی بند

گفت کانچه از شما شنیدم راز
همچنان یافتم چو جستم راز

روشن و راست بود چون هر سه چیز
روشن و راست گفته باید نیز

کین همه کارها که پنهان بود
بچه دانسته شد که زینسان بود

گفت یک تن که من چو خوردم می
دیدم افزائش غم اندر وی

ازمی افزائش طرب باشد
چون غم افزون کند عجب باشد

باز جستم ز دیگران احوال
بود هم زین نمط جواب و سوال

روشنم گشت کان شراب چو نوش
دارد از خون خاکیان شرشی

گفت دوم که من به بره مستم
چون بر آهنگ خورد بردم دست

دل بیک لقمه شد بسوزش و تاب
وز دهانم روانه گشت لعاب

بوی خون سگیست در رگ و پوست
پهلوی همچو پهلو سگ داشت

گفتم این بره نی سگیست چو گرگ
یا خود از شیر سگ شدست بزرگ

سومی گفت من حقیقت کار
گویم ار باشدم بجان زنهار

بر زبان راند شه لبی سوگند
که نباشد بجانش هیچ گزند

پس جوان باز گفت قصه که من
آرمیدم به پیش شاه زمن

هر چه دیدم ز تو بدانائی
میزدم بر محک به بینائی

مادر از خشم در خروش آمد — خونش اندر جگر بجوش آمد
گفت کاندیشه نیستت زوبال — که نهی همتم به پیران سال
که تواند جز آفتاب بلند — کافگند بر سر پیر ماه پرند
غمگسار را که را بود یارا — که درآید به پرده دارا
بازبر فرق شاه برشد و رود — روبما در نهاد خشم آلود
گفت گر صد بهانه پیش آری — نرهی جز براست گفتاری
هرزه را که کرده بسیار — تا نگردم پشتمنت بزه کار
مادرش کز درونش دود ندانست — عذرها گفت هیچ سود نداشت
آگهی داشت کان غبار انگیز — هست گاه قصاص بی پرهیز
از سر راستی بلرزه دو بیم — کرد خود را بدست خون تسلیم
گفت رازی که داشتم به نهفت — بشنو اکنون اگرچه نتوان گفت
روزی از روزهای فصل بهار — شه برون رفته بود سوی شکار
من جوان بودم و ز خوبان طاق — خفته تنها تری درون رواق
خواب چون دولتان جوان بر من — مطبخی در رسید و خوان آورد
من ش از انجا که هست میل زنان — آرزویم ز دست برد عنان
در وی آویختم چو مردم مست — جوش دل مهر عصمتم بشکست
هرچه در سر نوشت بود مرا — نفس بی عاقبت نمود مرا
تم چو در شاخ نوبهار آمد — میوه چون توام ببار آمد
شه چو بشنید راز مادر خویش — سر فگند از خجالت اندر پیش

مرد حسابدار گفت کین انگور — برده ام از رز فلان دستور
اول آن باغ بود گورستان — گور افگنده ساختش بستان
چون یکی باز خواند روشن و راست — از دو دیگر تفاوتش برخاست
از شبان باز جست راز بره — آن شبان قلیه چون نبود سره
گفت کین بره بود پهلو میش — شیر پرورده مهر مادر خویش
بانگ برزد برو به تندی شاه — کین زمانت سر افگنم چو گیاه
زین سیاست نباید آسان رست — جز بانقرار راست نتوان رست
کرد روشن شبان بره فروش — کاو فتاد از گناه او سر پوش
دل ز تیمار جان و تن برداشت — پرده از راز خویشتن برداشت
گفت کین بره بود در رمه خرد — کز رمه گرگ مادرش را برد
ماده سگ داشتم دونده چو تیر — بچه چند بودش اندر شیر
رام کردم چنان بدستانش — که بره سخت شد به پستانش
چون چنان شد ز شیر مستی مغز — استخوانش ببوست شد همه مغز
آوریدم بسوی مطبخ خاص — زین گنه خواه شیخ خواه خلاص
شه چو رمز دو خورده دید درست — گشت یارش از خیال سوم سست
چار و ناچار سوی مادر راند — راز دل را نهفته بروی خواند
در گریبانش چنگ در زد سخت — گفت خواهم ز تو جهان پدرم
وز پدر گو برو بر استی خبرم — تا که بودست در جهان پدرم
از که آورده چو من پسری — پدرم شاه بود یا دگری

بازمیگفت هریک از کم و بیش — داستانی بقدر دانش خویش

آنکه مه بود چابک اندیشه — بازگفت از دل خرد پیشه

کین مئی کادمی گمشت در رو — گوئیا خون مردمست در رو

دومی کاردان کارشناس — گفت زاندیشه درست قیاس

کین به گوئیانه پاک رگست — پرورش یافته ز شیر سگست

سومی نقشبند عقده گشای — بازگفت انچه روی داد زرای

کین ملک نی ز شاه آزادست — دانم از پشت مطبخی زادست

ملک اندر کمین دیوارے — گوش میداشت سوی گفتارے

تا هران خرده کاید از سه حکیم — کشدش در جریدهٔ تعلیم

زان سه نکته که گوش گیر شدش — دل نازک گمان پذیر شدش

بسکه جوشش درونش بستر کرد — سر بخلوت سرای شان در کرد

هر سه تن تیغه وار بر جستند — با ملک چون نشست بنشستند

شاه فرمود کین زمان بنهفت — هر چه گفتند باز باید گفت

گشت تحقیق در مطانهٔ شان — که شنیدست سه فسانهٔ شان

گرچه آن گفته دلپذیر نبود — بازگفتند چون گزیر نبود

شاه یکیک شنید و گشت خموش — باده میخورد با دل پرجوش

گرده بود آزمون گزیشان کس — نزند هرگز از گزاف نفس

صبح چون راز رخ روشن کرد — صحن گردون چو سپهر گلشن کرد

شاه در ماجرای بادهٔ دوش — بازجست آگهی ز بادهٔ فروش

---

۱۲ هم شیرین مونس دل کنون نوبت دوم است ترجمه

۱۲ طبرزد بمعنی شکر سفید است

۱۲ شاهان را عادت چنان است که چون کاری پیش آید از ندیمان خود مشورت کنند و چون گفتار ایشان شنیده باشد

۱۲ ای بانگ کلان

۱۲ چالاک

۱۲ ذات شناسی

۱۲ حل کننده مشکلات

۱۲ نکته باریک

۱۲ ای آلت سخنها

۱۲ دل

۱۲ ای هر سه سخن

۱۲ چاره

۱۲ ای بغصه

۱۲ ای تازه

ترسیے نیز دیدم از یکسوے — برگرفتم ز خاک و کردم بوے
نفس ۱۲ ای نفس نزان بوی در گداز آمد — جوش شهوت در او هنوز آمد
کرد ۱۲ دم اندیشه راز خاطر فرد — که سوار شتر زنست جنبش ۱۲ نه مرد
گفت سوم که رای من بنهفت — زان سبب حامل و گرانش گفت
کاندران حال کان جمازه نشین — بر جمازه سوار شد ز زمین
دیدم ۱۲ آنجا که نقش پای نشست — گشت پیدا بخاک نقش دو دست
گفتم این حامل و گرانبار است — کز زمین خاستنش دشوار است
آنکه در خاک دست سای شدست — از پی خاست جا به پای شدست
ای بر خاستن ۱۲ شاه کز هر سه تن شنید جواب — بنده شد زان فراست بصواب
ساخت منزل ۱۲ چنان که بایدساخت — هر یکی را بصد نوا بنواخت
ای آرایست ۱۲ تحفه ۱۲ زان نمودار دور بینی شان — کرد در عجت بهمنشینی شان
ای بایدآن ۱۲ جای منزل ۱۲ داد شان درون سرای — تا بود نزد شان بخلوت جای
در خانه خاص خود ۱۲ دل چو فارغ شد یش از همه کار — تازه کردی نشاط را بازار
باحریفان نوبه تنهائی — باده خوردی به مجلس آرائی
نغمه ۱۲ ای شنیدنے ۱۲ گوش کردی دمی نهانی شان — بهره جستے ز کاردانی شان
نصیبه ۱۲ مغز معنی که دیدی اندر پوست — نقش کردی بجان معنی دوست
حلوان ۱۲ شه فرستاد نزد شان بگیروز — بره و باده درونه فروز
ای گرد ۱۲ همه با هم نشاط پیوستند — شاد و خرم ببادهٔ بنشستند
ای در گردش خوش ۱۲ چون دمی چند کرد هر یک نوش — آمد از می درون نهاد ۱۲ خروش

---

۱ قوله ترسیے الخ ای ترسی آه ای فرزند مشکی خال از آنجا بدیدم مشکی خال از آنجا بدیدم
۲ قوله نفس الخ ای از بوکردن آن خال نفس او را عیبی پیدا گشت و جوش شهوت نفسانی در جنبش آمد
۳ قوله کردم الخ ای در خاطر خود گمان کردم
۴ قوله دیدم الخ ای در خیالات بکر فرد و اندیشه کردم که سوار شتر زن است مرد نیست
۵ قوله دیدم الخ ای دیدم بگاه چون آنجا نقش پای شتر دیدم که نقش هر دو پای شتر بیکدیگر پیوسته بود دانستم که نقش پای مرد است و نقش پای شتر زن
۶ قوله دل چو الخ ای چون دل او از همه امور سلطنت فارغ شد دل شدی با ایشان از آنجا بنشست و با ایشان نشاط تازه کردی
۷ قوله آمد الخ ای آمد مهمانی و مهمان نواز

همه[۵۱] یکسوی دیدم اندر راه — خوردنش از درخت خار و گیاه
نقش[۵۲] بستم که یک طرف کورست — کش بیک سوی درچرا ورست
دومی گفت اگر ره فرهنگ — من بیکپای زانش گفتم لنگ
کانچنان دیدمش براه نشان — که بیکپای رفته بود کشان
گفت سوم که چون خردمندان — منکه کم گفتمش یکی دندان
برگ و شاخی که خورده کرده او — دیدم افتاده نیم خورده او
هرچه ناخورده می نمود درو — برگ یکیک درست بود درو
روشنم شد ز عقل چندانی — کز دهانش کمست دندانی
شاه گفتا که این سه چیز نخست — هرچه گفتند راست بود و درست
آن سه دیگر بدانش و تمییز — روشن و راست گفته باید نیز
باز یک تن زبان را رز کشاد — وانچه در بند بود باز کشاد
گفت[۵۳] کاول دمی که از من رفت — ماجرا ز انگبین و روغن رفت
آنچنان[۵۴] بد که در خس و خاشاک — دیدم آلائشی چکیده بخاک
مگس[۵۵] افکنده بود یک سو شور — سوی دیگر قطار لشکر مور
هرچه بر وی دوید مور بحمد — حکم کردم که روغنست نشهد
وانکه سویش مگس نمود هجوم — بفراست شد انگبین معلوم
شخص دوم زبان کشاد که من — آنکه بر وی سوار گشتم زن
آنچنان دیده شد که گشت یقین — اثر[۵۶] ز انوش تر بزین
گشت[۵۷] پیدا ز پهلو زانو — نقش نعلین پای کدبانو

۵۱ همه یکسوی دیدم اندر راه
۵۲ نقش بستم که یک طرف کورست
۵۳ گفت کاول دمی که از من رفت
۵۴ آنچنان بد که در خس و خاشاک
۵۵ مگس افکنده بود یک سو شور
۵۶ اثر ز انوش تر بزین
۵۷ گشت پیدا ز پهلو زانو

شب چو بر ناقه لیلی محمل خویش — مه بخورشید داد منزل خویش
شتر یاوه گشته با همه ساز — بر در ساربان رسید فراز
مردی آمد که در فلان بودی — کهسار بر دم مهار کشی
من بدانسو شدم بخار کشی — دیدم و کردمش مهار کشی
زن که بالاش بود داد نشان — تا من آوردمش مهار کشان
ساربان داد انچه واجب بود — پس بسوی ملک روان شد زود
گفت باشه که من بدولت شاه — یافتم هر چه یاوه گشت براه
شتر و هر چه بود بار بر و — وان عروسی که بد سوار برو
شه نظر سوی عدل فرماید — بندیان را ز بند بگشاید
شه ز آزار بیگناهی چند — از جگر بر کشد آهی چند
خواندشان با هزار خجلت و شرم — نرم دل کردشان بپوزش گرم
وانگهی دادشان ز بند خلاص — خلعتی داد هر یکی را خاص
پس بپرسیدشان که قصهٔ خویش — باز باید نمودن از کم و بیش
کانچه مردم ندید پیکر او — چون نشانی دهد ز جوهر او
ماجرا گر درست باشد و راست — خواسته بیکران دهم بیکجا
در کم و بیش در میان آید — سر ز شمشیر در زیان آید
رمز دانان بشرط خدمت خاص — تازه کردند سجدهٔ اخلاص
پس یکی زان سه تن زبان بگشاد — گفت بادی همیشه خرم و شاد
منکه کوریش را نشان گفتم — بیشه ره نمودن گفتم

قول ساربان ۵۱
آمد ساربان مراد از همان زنی ای بشگرفه آوردن شتر و زن و بار بخر مناسب بود بخار کش دادن ۱۲
قول ماجرا آه ای ماجرای گذشته راست گوئید و گفته شما که بدیده گفته اند راست برآید مان السیاری طلب بشما بدهیم ۱۲ ۵۳
رمز دانان آه ای سحاران شاهنزادگان که بسیار باریک بین و نکته فهم بودند امید و شرط انعام خاص از سر نو آداب بجا آوردند و دریک نسخه زادمردان بتخفیف الف بجای ۱۲ آزاد مردان دیده شد ۵۴
قول گفت بادی آه دعا دادو یاد بادی معروف برای خطاب ۱۲ ۵۵
قول بیشه آه ای عقل من رهنمونی نمود

چشم ما را از خاک پای تو نور — دیدهٔ بد ز آستان تو دور
ما سه بر نامسافریم و غریب — در نگ[۱] و پویه ز اخترِ ردِ نصیب
سالها شد که گردِ عالم خاک — می نوردیم دشت و کوه و مغاک
نیست زین تا ختن بهر جائی — بهره[۲] ما بجز تماشائی
در[۳] دیاری که راه بنوشتیم — چون بدیدیم جمله برگشتیم
زین دو دیدن بزیر چرخ کبود — روزی[۴] این سوی نیز راه نمود
می بریدیم ره ز گردش دهر — تا رسیدیم بر در این شهر
اول این زنگیی سیاه وجود — که دوان سوی ما رسید چو دود
اشتری[۵] جست ما بلا به ولاغ — تازه کردیم نقش او را داغ
ما گنهکار انیقد مستیم — که دروغی بر دی او بستیم
بس[۶] دروغی که گوئیش بنخواست — اتفاقاً مقابل افتد راست
شد ملک گرم زین حکایت و گفت — کانچه پیداست چون تو انش نهفت
خود که از دل برون فگندی راز — تیر کز شست رفت ناید باز
ز اتفاق[۷] از دروغ نافرجام — راست افتد یکی بود به تمام
برده را باز ده بهانه مکن — خویشتن را به بد نشانه مکن
این سخن گفت و چون ستمکاران — بند[۸] شان کرد و چون گنهکاران
چون بشام آفتاب نورانی — گشت در زیر خاک زندانی
آن جوانان نغز با فرهنگ — سوی زندان شدند با دلِ تنگ
همه شب رفت شان نخفته و نی — در صف دزد و رهزن و خونی

[۱] ای بوقت شام
[۲] فسانه
[۳] ای شتر که نیروی پیدا
[۴] ای بروزی شهور جهان
[۵] ای خلاص
[۶] ای بوقت شام
[۷] ای بروزی شهور جهان
[۸] قید

هست بارش سبو دو رو بارے — روغن انیسوی و انگبین آن سبوے
دو مے کرد روی کار دیدہ — مقابل ۱۲ هست گفتا زنی سوار برو
گفت سوم کہ زن گرانبار است — مقلوب ای گفتار زنی هست آه ۱۲ زان گران انیس کار دشوار است
ساربان زان همہ نشان درست — گرد شک از رخ ۱۲ وی خاطر شست
آگہی چون نداشت از فن شان — چنگ در زد سبک بدامن شان
نعرہ بر داشت کین سہ طرار اند — که بتاراج خلق پیر کار اند
هر زمان سو بسو زمین بزمین — بهر کالا همی کنند کمین
تا کجا باشد اشتری و خری — یا متاعی ز نقرہ یا زری
بفریب و فسون و چارہ گری — ببرند از مقیم و رہگذری
زان نفیر و فغان کزو بر خاست — گرد شان شد ز مردم انجمنی
هر کسی گفت بیش و کم سخنے — تا نهایت بران قرار افتاد
که بباید شدن چو کار افتاد — راہ انصاف در نظر کردن
ملک عهد را خبر کردن
کار کان بسته گشت بگشاید — کار فرما تمام فرماید
همبران اتفاق جمله بهم — حکم جویان شدند سوی حکم
ساربان ماجرای حال که بود — وان همه پاسخ سوال که بود
گفت شه باشه یکان یکان بدرست — شاه ازان هر سه نیز پاسخ جست
آنکه ز نشان کیاست افسون داشت — در هر افسانه صد افسون داشت
گفت اول دعای دولت شاه — که بمان تا بود سفید و سیاه

در کاندند
ه نفیر و فغان بر خاندند ۱۲

قولہ بهر کسی آه
دستور است کہ در هر قضایا
هر کدام سخنی موافق عقل تو
میگوید اینجا هم چنان اتفاق
افتاد ۱۲
۵۲ قولہ راہ آه
یعنی راہ انصاف حاکم باید
دید کہ چه انصاف حاکم باید
و چه میفرماید ۱۲
۵۳ قولہ کاران
گشت آه
ای هر کاری کہ نگشوده باشد
وصل شود پس حاکم او را
باتمام رساند و آسان گرداند
از آن مقدمه معلوم میشود
پادشاه بر ۱۲ ند
۵۴ قولہ
وان همه آه یعنی آنکه از
شاهزادگان سوال نموده
شده بود ۱۲
۵۵ قولہ
گفت باشه آه ای حبشی یکیک
بیا تا بشاه ای شاهزادگان
گروه شاه ایشان
نزدیک رسید کہ ساربان را
میگوید بیا ۱۲
۵۶ قولہ
آنکه زنشان آه ای یکی از ان
سه شاهزادگان کہ عقل و فراست
زیاده میداشت و
سخن لطیف و موزون
از اول خود میآمیزد
جواب داد ۱۲
۵۷ قولہ گفت آه ای

زان سه برنا یکی زبان بگشاد — نقش نادیده را نشانش داد
گفت کان گم شده که رفت از دست — یکطرف کوهست گفتا هست
دومی باز کرد لب خندان — گفت کورا کم است یک دندان
سومی هوشمند با تمییز — گفت یک پای لنگ دارد نیز
زان نشانها که بود روشن و راست — شبهه از پیش ساربان برخاست
گفت چون راست شد نشانی داد — بایدم ره بمعانی داد
باز گفتند هر یکیش جواب — که همین ره بگیر و رو بشتاب
مرد پوینده راه پیش گرفت — رفت و نبال کار خویش گرفت
آن جوانان براه گام بگام — می نمودند نرم نرم خرام
تا زمانی که گرم گشت سپهر — موج آتش فشاند چشمهٔ مهر
زیر عالی درختی گنبد شاخ — کش دو پر تاب بود سایه فراخ
در رسیدند رنج دیده براه — میل کردند سوی آب و گیاه
چشمه دیدند و دست و پا شستند — بر گل و سبزه خوابگه جستند
چون زباد خوش و وزنده نواز — نرگس مست شان شداندر ناز
ساربان باز در رسید چو باد — بازبان چو خنجر فولاد
گفت زین سوی تا بیک فرسنگ — پایم از تاختن نداشت درنگ
در نوشتم بسی گریوه و کوه — از تگ و پوی به آمدم بستوه
دیده گردی ازان ندیده ندید — گرد چه بلکه آفریده ندید
گفت زایشان یکی که بشنو گفت — هر چه دیدیم چون توان نهفت

نقش نادیده را نشانش داد — یکطرف کوهست گفتا هست
گفت کورا کم است یک دندان — گفت یک پای لنگ دارد نیز
شبهه از پیش ساربان برخاست — بایدم ره بمعانی داد
که همین ره بگیر و رو بشتاب — رفت و نبال کار خویش گرفت
می نمودند نرم نرم خرام — موج آتش فشاند چشمهٔ مهر
کش دو پر تاب بود سایه فراخ — میل کردند سوی آب و گیاه
بر گل و سبزه خوابگه جستند — نرگس مست شان شداندر ناز
بازبان چو خنجر فولاد — پایم از تاختن نداشت درنگ
از تگ و پوی به آمدم بستوه — گرد چه بلکه آفریده ندید
هر چه دیدیم چون توان نهفت

مهتری هست آخر از من خرد — بار سر جز بدوش نتوان برد
بر بزرگان روا ست این معراج — لولوی خرد نیست در خور تاج
شاه زو هم گره برابر کرد — وز حضور خودش بیکسو کرد
روی در خرد کار دان آور — خرده را باز در میان آورد
داد پاسخ جوان کار شناس — که ز خردان نکو نیاید پاس
شاه چون دید کان سه گوهر پاک — می شناسند گوهر از خاشاک
بهر ملک دو روزه بی سر و بن — ایمن انداز فریب چرخ کهن
شاد مان شد ز بخت فرخ خویش — سود بر خاک بندگی رخ خویش
لیکن از پیش بینی و بی غور — با جگر گوشگان شد اندر شور
داد فرمان که هر سه بدر منیر — پیش گیرند ره ز پیش سریر
تا حد ملک شهریار بود — هر که ماند گناهکار بود
زین سخن هر سه تن ز جای شدند — توشه بستند ره گرای شدند
گه در آباد بوم گه بخراب — شهر بر شهر میشدند بشتاب
ره نوشتند بی شکیب و سکون — تا شدند از دیار خویش برون
در رسیدند تا با قلیمی — که از ان بود ملک شان یمنی
در بیابان و راه و منزل و جایی — تنها ماندند بی تجارب پای
روزی از گردش ستاره و ماه — می نوشتند سوی شهری راه
تا که از پیش زنگیی چون قیر — تگ زنان میشدند سوی شان گذشت چو تیر
گفت ای ره سپردان زمی باری — شتری دید کس روان زین سوی

گور

C

قرعه بر تست بادشاهی را — رونق ماه تا بماهی را
آن بنا تو کنی بداد و بجود — که جهان خوش خدا بود خوشنود
ناتوان را برفق پیش آئی — بر توانا کنی توانائی
بشبانی رمه نگهدارے — گوسپندان آن بگرگ نسپارے
پور دانا بخاک سود کلاه — گفت جاوید باد دولت شاه
کی روا باشد از زمن هوا خواهی — که زنم پیش شه دم شاهی
تا توئی ملک بر کسی نسزد — بی تو خود زیستن زبهر چه سود
تخت ماوای چون منی نبود — جای تو جای چون منی نبود
مور با آن که بر سریر بود — کی سلیمان تخت گیر بود
شه دران از مایش کارش — چون پسندیده دید گفتارش
در دش صد هزار تحسین خواند — واشکارا بخشم بیرون راند
خواند فرزند دومی را پیش — خاص کردش باز مایش خویش
با فسونگر زبان نافسون داد — ماجرای گذشته بیرون داد
پسر زیرک از خرد مندی — کرد پرسنده را زبان بندی
گفت مارا بجان و بینائی — کردنی شد هر انچه فرمائی
لیک پیشت حدیث تاج و سریر — عیب باشد زبنده عیب مگیر
دیگری کی نهد بمسند پای — درمان تو که تا توئی برجای
با تو نیز آن کند که با دگران — وان زمان کین زمانه گذران
خود مزین کنی به گوهر خویش — گر بود در سرت که افسر خویش

قرعه بر تست بادشاهی را — رونق ماه تا بماهی را
آن بنا تو کنی بداد و بجود — که جهان خوش خدا بود خوشنود
ناتوان را برفق پیش آئی — بر توانا کنی توانائی
بشبانی رمه نگهدارے — گوسپندان آن بگرگ نسپارے
پور دانا بخاک سود کلاه — گفت جاوید باد دولت شاه
کی روا باشد از زمن هوا خواهی — که زنم پیش شه دم شاهی
تا توئی ملک بر کسی نسزد — بی تو خود زیستن زبهر چه سود
تخت ماوای چون منی نبود — جای تو جای چون منی نبود
مور با آن که بر سریر بود — کی سلیمان تخت گیر بود
شه دران از مایش کارش — چون پسندیده دید گفتارش
در دش صد هزار تحسین خواند — واشکارا بخشم بیرون راند
خواند فرزند دومی را پیش — خاص کردش باز مایش خویش
با فسونگر زبان نافسون داد — ماجرای گذشته بیرون داد
پسر زیرک از خرد مندی — کرد پرسنده را زبان بندی
گفت مارا بجان و بینائی — کردنی شد هر انچه فرمائی
لیک پیشت حدیث تاج و سریر — عیب باشد زبنده عیب مگیر
دیگری کی نهد بمسند پای — درمان تو که تا توئی برجای
با تو نیز آن کند که با دگران — وان زمان کین زمانه گذران
خود مزین کنی به گوهر خویش — گر بود در سرت که افسر خویش

افسانه گفتن آهوی مشکدم و مشک بیوست باز کرده از بطانه بیرون آوردن

لبیک فرمان شه چو بر جانست — گویم از جان هر آنچه فرمانست
این سخن گفت و لب کشاد ز بند — انگبین ریخته از قطره قند

گفت وقتی بروزگار نخست — بود شاهی بشهریاری چست
در سر آن دیب پایه تخت — قدم آدم افسر بخت
عهره تاغز نیش مهیا بود — عهره دیگرش ز دریا بود
هوسی بود دش از دل افروزی — در چه در کار داش آموزی
داشت پیوسته چون نکو رایان — میل بار زیرکان و دانایان
در دل هر که دید دانش بیش — خاص کردش بهمنشینی خویش
سه پسر داشت هوشمند و جوان — هم توانگر بعلم و هم بتوان
به قلم گشت با عطارد جفت — کار شمشیر خود چه شاید گفت
هر هنر کاندر و گمان نرسد — در رسد در کمال شان نرسد
کرده بود اوستادشان تعلیم — هر یکی گشت فیلسوف و حکیم
عقده زیشان چنان گشاد براز — که ملک را به کس نماند نیاز
خواند روزی نهانی از اغیار — هر یکی را جدا بپرسش کار
کاز مونش کند بکار سریر — کین تصور کرا بود بضمیر
گفت اول به اولین فرزند — که مرا شد بمفتهٔ سر و بلند
بعد زین چیست کار مشتی خاک — جز نیایش گری بحضرت پاک

نافه کشادن خلق بهرام روز شنبه در بهشت دوم در گنبد مشکین باغ ناله هندوی طلب افسانه کردن

روز شنبه که باد مشک انگیز — شد بدامان صبح غالیه ریز
شه به گنبد سرای مشکین شد — خانه زو همچو نافه چین شد
جامه را هم برنگ کیوانی — داد ترتیب عنبر افشانی
ماه هندو نژاد فور وی چهر — خاست از خوابگاه ناز بمهر
خدمت خاص را میان بربست — کمر بندگی بجان بربست
کرد چون ساقیان برعنائی — نقل ریزی و مجلس آرائی
ناز نین گشت هم طویله شاه — تازه کرده قران مهره و ماه
زاول بامداد تا گه شام — عشرت و عیش بود باده و جام
شب چو بر رسم خود ز عالم نور — گرد عنبر فشاند بر کافور
شه ز مستی نمود رغبت خواب — هم ز گل مست بود هم ز شراب
جانش از ذوق بوسه مفتون بود — مستی لعل نوش ازمی افزون بود
زن پری پیکری بهشتی وش — خواست کافسانه سراید خوش
خاک بوسید ماه سیمین ساق — گفت کای بادشاه روم و عراق
آسمان فرش سرای تو باد — هر چه جز بست خاک پای تو باد
تا جهان هست شهریاری کن — تخت گیری و تاجداری کن
من کیم هندوی شکسته زبان — کین دلیری کنم چو بی ادبان

چون بیامد دران خجسته سواد — گشت برلاله کرد و بر شمشاد
بوی گلهاش مغز پرور گشت — مغزش از بوی گل معطر گشت
پیشتر شد بوستان فراخ — میوه بر میوه دید شاخ بشاخ
چون در آمد بکارخانهٔ نو — دید هر سو نگارخانهٔ نو
جنتی پر ز حور زیبا دید — جان ز نظاره ناشکیبا دید
نیکوان آمدند با صد ناز — خاک روبان بگیسوان دراز
هر یک آشوب عالمی بجمال — صد جگر داغ کرده از یک خال
پیست کردند بر زمین رخ خوب — چون مه و آفتاب گاه غروب
جبهه را چون ز خاک بر کردند — جبهه شاه را نظر کردند
در فشاندند بر زمین چندان — که زمین شد چو آسمان خندان
ملک آمد ز بادپایهٔ زیر — شد بمهمانی گوزنان شیر
هر یکی را بپوزش تازه — پرسشی کرد پیش ازاندازه
رفت و نشست بر سریر بلند — همنشینش همان عروسی چند
مجلسی یافت پر ز نعمت و کام — باحریفان نوشست بجام
آنچنان شد بروی خوبان شاد — کش ز عیش گذشته نامد یاد
خواند نعمان کاردان را پیش — بخششی کرد از نهایت بیش
آفرین کرد بر چنان رائی — که برآراست آنچنان جائی

وانگه از اختیار طالع و روز — شد بهر گنبدی نشاط افروز

آن گنبد ۱۲

۱ قولہ بوی گلهای عجب آن نگار — بابوی معشوقان گلبدن ۱۲
۲ قولہ نیلوان آمد ای معشوقان بهرام محمد اسمعیل بهرام پرنیان آبنوس بنفشه زلف او مشکین بود و درازی صفت و حسن زلفست ۱۲
۳ قولہ هر یک آه ای هر یک از حسن خود پریشان کننده ۱۲
۴ قولہ پیست کردند یعنی رخ خوب خود بر زمین بوس پست کردند چنانکه ماه خورشید وقت غروب سر فرو می آرند ۱۲
۵ قولہ جبهه را چون ز خاک بر کردند — جبهه شاه را نظر کردند
از زمین بوس فارغ شدند سر برداشتند و صورت پادشاه دیدند ۱۲
۶ قولہ فشاندند آن گوهرهای بهرام را در دعا می فشاندند بر شاه و بر حاضران و بر زمین تا بخشیدن در سخن رفته شد

وانکه از بهر پرستش نبود — گرد چون مشته پرستش صندل اسود
وانکه زادینه داشت معموری — رنگ دادش چو زهره کافوری
هفت گنبد چو رنگ و بوی گرفت — جادر و هفت ماهروی گرفت
هر یکی هم برنگ مسکن خویش — جامه ارنگ داد بر تن خویش
چون شد اسباب هفت خانه تمام — بازگفتند قصه با بهرام
کانچه نعمان کاردان آراست — زادمی زادگان نباید راست
افریده دو چه کار کنند — گر کنند آفرید گار کنند
از صدا هفت گنبد تازه — هفت گنبد کند پر آوازه
هست هر یک چو چرخ نور سرشت — نسخه روشن از سواد بهشت
گشت هر هفت قبله جمشید — مطلع ماه و منزل خورشید
هر بتی در نگار خانه راز — گه غزل گو و گه سرود نواز
دم که در عاشق خراب دمند — بفسانه فسون خواب دمند
به سخن درد و دیده خواب آرند — خواب نیز از دو دیده بردارند
ساقیانی بصد دل آرامی — در خور بزمگاه بهرامی
خانه پر زاهوان شیر شکار — شاه را با شکار دشت چه کار
گر یکی زان شکار یابد شاه — به شکار دگر نجوید راه
شاه چون مژده شکار شنود — میل طبعش عنان ز دست ربود
ترک پوئیدن شکار گرفت — بسکونت دلش قرار گرفت
تا فت از دشت سوی خانه عنان — در صنمخانه رفت گشت کنان

بهرام گور سلطنت از ... ایران ... مطالعه ... خانه ... بنابرین ...

کاینچنان بایدم کز استادی
کار سنجی بسنجت بنهادی

زین اساسی نهی فراخ نه تنگ
زر زنی در عمارت کل و سنگ

از زمین تا فراز گنبد دهر
هفت گنبد برآوری چو سپهر

آن عمارت کنی که در همه ساز
چرخ زو خویش را اندازد باز

بود بنای کاردان مردی
کز زمین آسمان بنا کردی

شد اناسی که هر چه پیدا کرد
خلق را زان نمونه شیدا کرد

منظر از خاک تا قمر بستی
فرش سنگین بر آب بر بستی

شد بفرمان و فر نعمانی
مرد و آینده در عمل رانی

برد بنیاد هر نمونه به آب
تا نگردد گرد گر ز آب خراب

وانگه از هفت گونه سنگ لطیف
کرد ترتیب هفت اساس شریف

تا برآراست از پس سالی
بر زمین از بسیط هر تمثالی

هفت گنبد چو خرگه زربفت
کرد چون هفت آسمان هر هفت

صنعت خشت و گل چو کرد تمام
نوبت آمد بزینت جام و بام

داد نعمان آسمان فرهنگ
ز یکی هر یکی بدیگر رنگ

آنکه نو شد به شنبه آیینش
چون زحل بست رنگ مشکینش

وانکه یک شنبه اش رساند نوید
ز عفرانیش کرد چون خورشید

وانکه بود اندرو دوشنبه راه
کرد ریحانیش بگونه ماه

وانکه او گشتش ز سه شنبه تمام
کرد گلناز گونش چون بهرام

وانکه نسبت بچار شنبه داشت
رنگ تیرش مثل بر رنگ تیر گماشت

بازخوانی فرهنگستان زبان و ادب جمهوری اسلامی ایران

ای اول عمارت سازی و سنگ
تیاری کنی بعد از آن زر بکار
سازی یا آنکه گنج را صرف
کرده کمال استحکام و پختگی
بنا کنی ۱۲
۳ قوله از زمین
آه ای از زمین تا آسمان هفت
مکان نهایت بلند و بهایت محکم
باشوکت و عظمت تیار کنی ۱۲
۴ قوله آن عمارت
ای آن گنبد بنا را چنان
بلند و فراخ بنا کنی که در
تمام ساحتگاه فلک سیمای
او دو آنها فرق ندانند که من
کدام و گنبد بهرام کدام ۱۲
۵ قوله بر دهد بنیاد
از آب بنیاد مکان آنقدر
تا نهایت مستحکم باشد ۱۲
۶ قوله هفت گونه سنگ لطیف
هفت نگ که لطیف و یا گزیده
بود و بنای هفت مکان آنها
بر گنبد هفتم دیر باشد و
پایدار باشد و بهموضع نماند ۱۲
۷ قوله نوبت آمد بزینت
امر کاری و پرورده و سامان
شراب خواری و غیره ۱۲
۸ قوله آنکه نو شد آه
ای آن گنبد که در روز
عیش کرده شنبه و دوشنبه

جست دانای کار مردی چند — تجربه یافته ز چرخ بلند
بوده در پیش خسروان بسیار — هم سخن گوی و هم پیام گزار
داد شان یادگارهای گران — در خور پیشگاه تاجوران
چون متاعی که بود شد تسلیم — کرد شان نامزد به هفت اقلیم
کاورند از برای جلوهٔ تخت — هفت دختر ز هفت صاحب تخت
شان بیرون آمدند با همه ساز — هر یکی بر رهی شدند فراز
پیش هر یک برند تحفهٔ نامے — باز جستند کام بهرامے
پادشاهان بجان رضا دادند — دختران را بپادشا دادند
رهروان بعد هفت ماه خرام — آوریدند هفت ماه تمام
بانوان را به پرده ها بردند — بوکیلان پرده بسپردند
چون قوی شد بنای پرده سرا — کرد نعمان بنای دیگر ساز
بر لب جوی مرغزاری هست — کز بهشتش نمونه بود درست
خاکی از خرمی نشاط افزای — دلکش و جان نواز دیده کشای
جایگاهی کز اعتدال هوا — یافت رنجور چند ساله دوا
پیر فرتوت را جوانے داد — مرده را آب زندگانے داد
چون بدانگونه روضهٔ دریافت — تازه کرد آن نیت که در سر یافت
هر چه سرمایه عمارت بود — همه ترتیب کرده زود از زود
پیش طلب کرد هوذی از در کار — فرخ از دور اختران بشمار
خواند معمار کاردان پیش — باز گفتش خیال خاطر خویش

دیده از بینش اولی الابصار — در همه کارها نهایت کار
حل کن مشکلات دانایان — کسب همچون عطاش بی پایان
صنعت و حرفت هنرمندان — زانچه نتوان شمرده چندان
شه زبس دانش و معانی او — وز بزرگی و کاردانی او
در همه ملک اشارتش داده — دستگاه وزارتش داده
زان اشارت بچار ارکانش — هفت کشور مطیع فرمانش
پادشاهان شرق و غرب جهان — بنده حکمش آشکار و نهان
هر که زابروش یک اشارت دید — پیش چون او چو گوی دوید
در کسی در کشید از و سر خویش — سر او پیش او رسید به پیش
چون ز صحرا نوردی بهرام — مصلحت گسستند زمام
با خود اندیشه نمود شگرف — خواند لوح صواب حرف بحرف
وانگهی گفت با سران سریر — که شما بگذرید زین تدبیر
چند گاهی درین کفایت فن — مصلحت را رها کنید بمن
تا بهر دانشی که من دانم — عزم شه را عنان بگردانم
همه گفتند گفته گفته تست — قیمتی گوهری که سفته تست
چون پذیرفت مرد کار اندیش — هنر اندیشه را نهاد به پیش
تا چه سازد که آورد در راه — ماه گردنده را سوی خرگاه
کرد اندیشه یک شبی بتمام — هفته بر هفت عشرت بهرام
با مدادان که شد جهان پر نور — کامران گشت همت و دستور

---

۱ دیده از بینش اولی الابصار — در همه کارها نهایت کار
ای نهان از بینش جوله که صاحب بینائی بود و یعنی نهایت کار دیده
۲ حل کن مشکلات دانایان — کسب همچون عطاش بی پایان
کار یکدری و کار و پیشه — یعنی عاقبت اندیش بود
۳ شه زبس دانش و معانی او — وز بزرگی و کاردانی او
آفتاب را انگشت نمایند که مشکل نیست بر اهل جهان حال
۴ در همه ملک اشارتش داده — دستگاه وزارتش داده
و کسب علم او مانند سخنان اولی پایان بود
۵ زان اشارت بچار ارکانش — هفت کشور مطیع فرمانش
یعنی از انتهای سیارگان
۶ پادشاهان شرق و غرب جهان — بنده حکمش آشکار و نهان
قوله در همه ملک آگاه ای بهرام
۷ هر که زابروش یک اشارت دید — پیش چون او چو گوی دوید
از بسیاری دانش و معانی نهان را در کار آشکارا می
ملک مشار الیه کرده بود
۸ در کسی در کشید از و سر خویش — سر او پیش او رسید به پیش
و همه سلطنت با تو نفوض نمود
۹ چون ز صحرا نوردی بهرام — مصلحت گسستند زمام
قوله زان اشارت آن
ای بسیاران اشارت که نهان را مشار الیه کرده بود
۱۰ با خود اندیشه نمود شگرف — خواند لوح صواب حرف بحرف
در صدر دارا یعنی مردمان همه عالم مطیع و فرمانبردار
۱۱ وانگهی گفت با سران سریر — که شما بگذرید زین تدبیر
بود سنه تو دند
۱۲ چند گاهی درین کفایت فن — مصلحت را رها کنید بمن
قوله چون آمد چون نهان
۱۳ تا بهر دانشی که من دانم — عزم شه را عنان بگردانم
دید که بهرام از صحرا نوردی
۱۴ همه گفتند گفته گفته تست — قیمتی گوهری که سفته تست
بازنمی ایستد و مصلحت
۱۵ چون پذیرفت مرد کار اندیش — هنر اندیشه را نهاد به پیش
میسپارد تخریبی
۱۶ تا چه سازد که آورد در راه — ماه گردنده را سوی خرگاه
۱۷ کرد اندیشه یک شبی بتمام — هفته بر هفت عشرت بهرام
۱۸ با مدادان که شد جهان پر نور — کامران گشت همت و دستور

شاه فرمود کان وصیت حال | آید اندر نمونه تمثال
نقش بندان دارابرام بخانه تصویر | ای تصویر کشید شود
درخورنق نگاشتند و سمر

گفتار در اراستن خورنق و وصف این فردوس و چون ربقیصر و وی بهشتی گشتن بهرام دران

نقش پردازان این کهن پرکار | نقشها را چنین کنند بنگار
که چو بهرام گور در پی گور | پای بر پای داد گور پای ازور
آن هوس شاه را بسر می بود | روز تا روز بیشتر می بود
تا بدان گونه شد که خسر و عصر | هفته بر هفته نامدی سوی قصر
مهترانی که در گه و بیگاه | خاص بودند بهر خدمت شاه
زان دویدن بدشت و بیشه و کوه | مانده گشتند و آمدند ستوه
هیچکس را نبود زهره شیر | که دمی برکشد ز سینه دلیر
کاردانان شهر و لشکر نیز | آنکه شان بود عهده همه چیز
از برای حضور منعم خویش | مانده بودند سر فگنده به پیش
هر یکی را تا تلی ضمیر | کز طریق کفایت و تدبیر
چه بود چاره کز نشیب و فراز | اژدها سوی گنج گردد باز
زین نمط گفتگوی میکردند | چاره را جستجوی میکردند
پور منذر که بود نعمان نام | در سبق هم جریده بهرام
پیش منذر رموز غیب نمای | خوانده بودند هر دو در یکجای
رای نعمان ز کوشش شب و روز | گشته بود اختر سپهر افروز

زان نمونه که شرح نتوان داد — زنده را کشت و کشته را جان داد
دید چون شاه سیم مندی او — بست چشمی ز چشم بندی او
لیکن آورد هیچ طرّاران — بر گهر طعنه از خریداران
کاین چنین ها بسی ست اندر دهر — هر کسی دارد از طلسمی بهر
کارِ دانی بکشوری نبود — که از و کاروان بری نبود
در شکر خند شد بتِ شیرین — گفت آری ازان یکی منم این
زیرکان در همه بوند تمام — لیک بهتر ز مانه از بهرام
شاه کز ماده نر تواند کرد — به ازان هیچ کس نداند کرد
وانکه از مرده زنده گرداند — آنچنان هر که هست بتواند
عدل و انصاف کرده دین ست — هم خود انصاف داده که عدل این ست
جوهری کو گهر فراوان سفت — راست گفت آن که راست تر نتوان گفت
شاه آواز آشنا بشناخت — ناوکش را نشانه از جان ساخت
دست زد بر قع از رخش بگشود — رفت گرد از مه غبار آلود
داد منزل بجانِ مشتاقش — در برآورد و چون بغلطاقش
زد ز عذرِ گناهِ خود نفسے — عذرهای گذشته خواست بسے
پس بصد شادی و دل آرامی — باز بردش بتختِ بهرامی
دل گران پیش مهربان بودش — بیش ازان شد که پیش ازان بودش
زان هنر کرد و سوی دید آمد — هر که در گوش کرد شید آمد
زان عجایب که داستانی بود — داستانی بهر زبانی بود

کاهو از دشت سوی خود خواند — گشتند و باز زنده گرداند

دختری سر بمهر دهقانیست — خاتمش در نور سلیمانیست

گفتگوی بهر کران افتاد — غلغلی در همه جهان افتاد

این عجب کان بگوش گیهان ماند — هر که در گوش کرد حیران ماند

از پی دهندگان درگاهی — یافت دارای دولت آگاهی

زان هوسها که بود در بهرام — زین خبر در دلش نماند آرام

باندگان عنان بصحرا داد — سر و را باد و باد را پاداد

چون تمنای آن تماشا داشت — رفت جائی که آن تمنا داشت

پیش زان آفته بود جادوئی مست — چشم آهو بجادوئی می بست

گفت بهرام کار زود آرم — که هنرهات پیش چشم آرم

هر متاعی که هست در بارت — عرض کن چون منم خریدارت

نازنین را که آن همه دلدار بود — بهره شکنجه بهرام

زان تمنای شیفته در خور یافت — جای جولان خویشتن دریافت

گشت همراه شیرگیری شاه — تازندرا ه آهوان از ان راه

چون زد آهو لبی و گوراندا خت — لحن آهو نوا زرا بنواخت

آهوان رمیده با دل ریش — پای کوبان درآمدند بپیش

چون سوی خویش خواندشان بسرود — پرده خواب ساز کرده برود

در زمان کان نفس فسون بر دند — همه خفتند و گوی بردند

چون دمی دید هاتف و بستند — شاخ آن زخمه که بر جستند

چون نمود آزمون کرد خویش
خواست بیرون فتد ز پرده خویش

محبت از سر ہی شاہ سست کند
دعوی خویش را درست کند

چون شدی باد صبح نافہ کشای
بر نشستے بر خش آہو پای

بر گل تر نقاب بر نستے
سایہ بر آفتاب بر نستے

لالہ را داد قبا گشیدی تنگ
ہمرہ را خانہ ساختی ز خدنگ

تیغ ترکی و کیش تاتاری
راست کردی ز بہر خونخواری

در ہمہ جای گاہ و بیگاہش
بر نط عاشقانہ ہمراہش

کشتی آہوی دشت را بہ ستیز
گہ بہ پیکان و گہ بہ زخمہ تیز

ہمچو پیکانش زخمہ در خون بود
چوب او از پلارک افزون بود

زان دہن بستگان بقربانش
دل ربودی زبان پیکانش

ور از آنجای بر گرفتے گام
بنواز شگریش کردی رام

بر کشیدی نخست نالہ زار
تا ربودی ز وحش دشت قرار

ہمہ در پای بوس سرو جوان
آمدندی بپای خویش دوان

سو بسو صید زدندی از کمر و بیش
غائب از خویش و حاضر اندر پیش

ہمہ را چون بہم در آوردے
زخمہ در بر نط تر آوردے

پس منوّم چنان زدی بصواب
کہ شدی چشم آہوان دہ خواب

چون شدندی ز خواب خوش بیہوش
باز شان جستہ زدی گوش

کہ از ان جستہ بار جستندی
رستہ بر رستہ بار رستندی

این خبر شہرہ گشت در آفاق
کز جہان جادوئی برامد طاق

گفت یک یک ز جان بی آرام — قصهٔ خویش و غصهٔ بهرام
چون خردمند یافت آگاهی — کان دو دست از خزانهٔ شاهی
گفت زانجا که کارنامهٔ تست — شرف من ز بارنامهٔ تست
چون تو شائستهٔ خداوندی — من پذیرفتمت بفرزندی
گر قناعت کنی بخشک و تری — حاضر خدمتم چو حاضرئے
ور ولایت هست جانبی پرواز — دل دل تست من ندارم باز
صنمستم گفت چند گه بارے — خواهم افگند بر درت بارے
چون بفرزندیت شدم پیوند — پرورش واجبست بر فرزند
گرچه مهمان تو گران جانست — بتوان راند نش که مهمانست
من هم از حق شناسی که مراست — عذر جهای تو توانم خواست
چون بسی دُر ز درج نوش گشاد — شبچراغ دگر ز گوش گشاد
داد بر دست مرد گوهر سنج — گوهری قیمتش فراوان گنج
خواجه زان اختر فلک پایه — بر زمین بر فتاد چون سایه
گرچه بود از شکوه محترمی — گشت شرمنده چنان کرمی
غرفهٔ داشت ساخت منزل وی — کرد ترتیب نقل و میوه و مے
چون مزاجش بزیرکی دریافت — در سرش ریخت انچه در سر داشت
هر هنرها که بود حاصل او — از دل خویش ریخت در دل او
کردش اوستاد کار در همه کار — خاصه در پرده و بریشم تار
چند گه جاودئی شد اندر ساز — که بکشتی و زنده کردے باز

در شد اندر به کنج دهقانی
ور بسفالی شکسته ریحانی

بود دهقان جوان آزاده
هم هنرمند و هم ملک زاده

کرده علم سه گانه را تعلیم
تا یگانه نشده بهفت اقلیم

سبق حکمت بر دوم کرده درست
که سپهر و زمین چه را دو چه رست

فیلسوف و حکیم نو آگهی به تمیز
در طبیعی و در ریاضی نیز

طرفه بربط زنی گزیده سرود
دست چون برق و ابر بر سر رود

بازدانسته پردها را راز
مضحک و مبکی و منوم ساز

گوشه گیر از جهان فتنه سرشت
مزغ قانع شده بدانه گشت

واقعات زمانه دیده بسی
گرم و سرد فلک چشیده بسی

بساحت لبی زمین دیده
دامن از کار دهر برچیده

یک بیک زیر دست خود کرده
چار ساز و دوازده پرده

بربطش چون نوا برآوردی
جان ز تن بردی و در آوردی

چون نگه کرد سیر و سیمین را
روی گلرنگ و زلف مشکین را

ماند حیران که این چه جانور است
وانذرین دشتش از کجا گذر است

این پری از کجا پدید آنجا
ور پری نیست چون سند انجا

خاست از جای همچو باد روان
رفت در پیش سرو راد جوان

گفت ای چشم بد ز روی تو دور
کیستی تو بدین لطافت و نور

ملکی یا پری و یا مردم
خبرے ده که با خبر گردم

صنم تنگدل ز تنگدلی
داد بیرون دمی بصد حجلی

گر نه هیچ گر هیچ و پیچ خطا نامه دهقان از کاوش فلک و بی وفائی دهر و ستمگری روزگار و بیچارگی خود و بیان آنکه دهقان از کار دنیا آزاد شده بود و بهوای آموختن علم سه گانه رنج سفر بر خود هموار کرده بود و بعد از آموختن علم سه گانه بوطن مراجعت نموده بود و بعد از مراجعت بوطن بسیاری از اقربا و اعزا را مرده یافته بود و بعد از آ

شه شد و ناز نمین بر رنج بماند — اثر دها بر گذشت و گنج بماند
باشهان هر چه با خلاف رضاست — نتوان گفت گر چه باشد راست
هر که شد راست گو بدار و خویش — زد به تیغ زبان خود سر خویش
ماند بیخویشتن صنم تا دیر — تشنه و غرق آب و از جان سیر
پس بصد خستگی ز جابر خاست — راه صحرا گرفت و پیشه راست
بسکه منزل بدست غولان داشت — سایهٔ خویش دیو می پنداشت
بسکه ره بر سنان تیز رش بود — موزه غربال خاک بیز رش بود
از کف پای خار ها چون تیر — میگذشتی چو سوزنی ز حریر
پاکه از برگ گل فگار بود — چون شود چون بروی خار بود
کس همره نه ز همنشاش مگر — سایه در زیر و آفتاب زبر
می نمود اندران پریشانی — گفته و کرده را پشیمانی
زان بساط و دوان آهو جای — کرده بیم و دانش آهو پای
بیم بود ش که پا شود بطواف — چون سم آهو از میانه شکاف
قدر ری چون بر ین خط بشناخت — گذر اندر سواد دیمی یافت
خانهٔ چند و کشت زاری دید — تازه شد کا پنجمان بهاری دید
آن دهی بود بر کرانهٔ دشت — کادمی هیچ زان طرف نگذشت
بنجبر از صفاهای سپهر — بی گمان آن بهانه مه و مهر
مردمانی چو وحش صحرائی — خوگرفته دروبه تنهائی
آمد آن مه دران خرابه شتاب — همچو مهتاب کو فتد بخراب

اثر دها بر گذشت و گنج بماند — مراد بهرام گور که نگهبان دلارام بود — مراد دلارام
نتوان گفت گر چه باشد راست
زد به تیغ زبان خود سر خویش — گزد خود هلاک — ای خود رای
تشنه و غرق آب و از جان سیر — از زندگی آسوده
راه صحرا گرفت و پیشه راست — بجانب — ای اکراد
سایهٔ خویش دیو می پنداشت — هیرفت است
موزه غربال خاک بیز رش بود
میگذشتی چو سوزنی ز حریر — خون
چون شود چون بروی خار بود
سایه در زیر و آفتاب زبر
گفته و کرده را پشیمانی
کرده بیم و دانش آهو پای
چون سم آهو از میانه شکاف
گذر اندر سواد دیمی یافت
تازه شد کا پنجمان بهاری دید
کادمی هیچ زان طرف نگذشت
بی گمان آن بهانه مه و مهر
خوگرفته دروبه تنهائی
همچو مهتاب کو فتد بخراب

در نسخهٔ مصحح قزوینی و دبیر سیاقی این بیت نیست
بهرام ۱۲ رفت ۱۲ دلارام ۱۲
منقوله امیر خسرو ۱۲
مراد بهرام گور که نگهبان دلارام بود ۱۲ مراد دلارام ۱۲
گزد خود هلاک — ای خود رای
از زندگی آسوده
بجانب — ای اکراد
هیرفت است
خون
در نسخهٔ مصحح قزوینی و دبیر سیاقی این بیت نیست
درندگان ۱۲
بجنبر ۱۲
ج عمر
ج بجنبر ۱۲
دلارام ۱۲

کار نر چون بمادگی اندا خت — سوی ماده که نر کند در تا خت
دو یک اندازرا بهم پیوست — پس بر آهو روانه کرد نخست
هر دو در سر جنان نشاندش غرق — که دو شاخش پدید کرد بفرق
زان دو شرط هنر که در خور کرد — گرد نر ماده ماده را نر کرد
کرد چون خواهش صنم همه راست — از وی انصاف آن هنر درخواست
پاسخش داد ماه نوش لبان — کای کمان لوعقد بند زبان
این هنر قدرت خداوندی — جادوئی بودنی هنرمندی
کلک تیرت بر استی آن کرد — که باندیشه راست نتوان کرد
لیک آنجا که راست اندیشی ست — دستها را ز دستها بیشی ست
بینش که تا نلغزی ز بینش بیش — بینش خویش را ز بینش خویش
کانچه زین کرده‌ها بنغز نمود — نیز زان نغزتر نخواهد بود
شاه را تیره کرد گفتارش — زعفران گشت رنگ گلنارش
جوش صفرا ش کرده تیره درون — ریخت تلخی بزهر خند برون
شه که ابروش زبس تندی — داد دندان لطف را کندی
گفت کای در خور جفا و بدی — این چه گستاخیست و بیخردی
شیر گیری مکن که در نخجیر — گشتی از شیر شیر زه آهو گیر
من که کارم همه نمونه بود — ویگری به ز من چگونه بود
نزد او رو که چون منیست کسی — او فگندش ز زین و مرکب راند

اشقر خاص زیر ران آورد — لرزه در باد مهرگان آورد
ناز نین را بهمرکبی خویش — کرده همره زناشکیبی خویش
شاه بهرام ترک بهرامی — کرد صید نش بصید دل آرامی
هر دو پویه زنان براه شدند — صید جویان بصید گاه شدند
تنگ زنان میشدند دشت بدشت — آهوان میزدند گشت بگشت
شاه برزه نهاد تیر بوزن — میکشایند شیر راز گوزن
زین میان ناگه از کرانه دشت — آهوی چند پیش شاه گذشت
گفت باشه غزال شیر افگن — کاهو آمد بسوی شیر فراز
هر یکی راز تو چنان جویم — کانچنان افگنی که میگویم
گرچه تیرت بحکم پرهنر ست — آنکه حکمیست حکم آن دگر ست
زان دلیری که کرده ماه تمام — گفت باوی بطیرگی بهرام
که لب شیر چون بخندد دیر — کی کند آهو آزمایش شیر
لیک چون پیشه من آمد تیر — مرد راکی بود ز پیشه گزیر
باز گو تا زنم بدانائی — هر یکی را چنانکه فرمائی
سیم بر هم بر خصت شاهی — گفت این خواهش از زمن خواهی
ناوکی کز زن ببر آهو را — که بود ماده نر نرش ماده
شاه دریافت خوزده دانی او — تا خت مرکب بهمعنائی او
بخدنگی دو شاخ آهو نر — ق برده زان گونه کو نداشت خبر
چون به بر فرق او بدانسان راند — خوب که ازان نر بماده فرق نماند

گفت ای مهتر فرشته سیرت — کاین شکار از تو نیست در خور دولت

که ازان پس به بیشهٔ دهامون — زان دهن بستگان نیزه خون
گلهٔ گور کاید ش بدشت بنظر — ندهد نکشنا وکش خراش جگر
زنده گیرد بزور بازوی خویش — کندش وزن از ترازوی خویش
بخشد آنگاه زیور نامے — رانِ اورا ز داغ بهرامے
چون بتوقیع خویش کردش خاص — دهدش زان کمند فتنه خلاص
دل نزارزی زبانان شست — وین نیت کرد در درونه درست
بعد ازان چون بروبن شدی بشکار — کم رسیدی رمنده را آزار
بیشتر گور خورد سال وجوان — که روان تر بدی زباد روان
در کمندش بحکم بر بستے — باز گشتے وشاد بنشستے
گرم بر انش دل داغ فرمودی — خط آزادیش همان بودے
گور بر جستے و براه شدی — بنده داغدار شاه شدی
چرخ زان گور گیر گفتی مهر — گورخانِ زمانه کردش نام
وز بسی گورکان نشانی یافت — عالمی داغ گورخانی یافت
تا درین کهنه گورخانه پست — گوشهٔ گورخان همم ز داغ گور نرست

کیست راند بن بهرام شیر گیر یا دل آرام نخجیر و هنر مون بهرام آهو به تیر و
جهان گرفتن بهرام و غرالهٔ خود را آهو گرفتن و در بیابان گذاشتن

بامداد ان که این غزالهٔ نور — مشک شب را شکفته در کافور
شاه بهرام هم بعادت خویش — تو سنان شکار جست به پیش

گلهٔ گور کاید ش بدشت بنظر — بیابان ۱۲
ندهد نکشنا وکش خراش جگر — نوراندر جان ۱۲ ای
زنده گیرد بزور بازوی خویش — کندش وزن از ترازوی خویش
رانِ اورا ز داغ بهرامے — نامدار ۱۲
چون بتوقیع خویش کردش خاص — دهدش زان کمند فتنه خلاص
دل نزارزی زبانان شست — وین نیت کرد در درونه درست — بهرام گور را در بیابان رها کرد ۱۲
بعد ازان چون بروبن شدی بشکار — کم رسیدی رمنده را آزار
بیشتر گور خورد سال وجوان — وزان — که روان تر بدی زباد روان
در کمندش بحکم بر بستے — اکثر ۱۲
گرم بر انش دل داغ فرمودی — خوش ۱۲ دفعت بگاز ۱۲ ای
خط آزادیش همان بودے — شب ۱۲ ای بخانه بازآمدی و بعیش بادهٔ نشستے ۱۲
گور بر جستے و براه شدی — بنده داغدار شاه شدی
چرخ زان گور گیر گفتی مهر — ای راه ۱۲ گرفتی ۱۲
گورخانِ زمانه کردش نام
وز بسی گورکان نشانی یافت — عالمی داغ گورخانی یافت
تا درین کهنه گورخانه پست — مدین سبب عالم اورا گورخان ۱۲ می گفت ۱۲
گوشهٔ گورخان همم ز داغ گور نرست

۱ قوله گلهٔ گور کاید گوراندر آید گوران مظر بهرام آید ناگاه او گوران را خراش جگر شهدای ارخان گشته ۱۲
۲ قوله زنده گیرد زنده گیرد تا بازوی خود بسنجد و بسنجد نور خود یا سیب بکند ۱۲
۳ قوله ران ای ران گوران را ورا تا نام خود بر ران را بداغ دهد ۱۲
۴ قوله چون بتوقیع تا توقیع نشان کردن بادشاه بر نامه ای گور را بمهر خویش خاص کرده از کمند و قید فتنه خلاص یابد و آزاد کند ۱۲
۵ قوله خط آزادی شاه بر ران گوران داغ نهاد آزاد کردی آن داغ بری گوران خط آزادی او دید که داغ بهرام دیده شکار نکردی ۱۲
۶ قوله چرخ تا ای فلک گوری بهرام دیده ۱۲ بهرام گور را نیافتند بجوئین تا نعش آهو را آخر گردن ۱۲
۷ قوله بامداد ان تا ای بهرام

بود در کار تیر پر هنری — که نبود از همه چو او گری
آهن تیر چون محک کردی — خط گوران ز پشت حک کردی
ور ز آهو بدی نشانه راو — موی بشکافتی ز شانه او
ور شدی بر نشانه سخت انداز — رخنه در ناف کوه کردی باز
زانش باران تیر محکم بود — که کمانش کمان رستم بود
بیشتر در شکار خوردی می — خانه زین نشاط خانه وی
زعبتش جز بصید گور نبود — باد گر وحشیانش مور نبود
باده جز با کباب شور نخورد — هیچ خوردی چو آن گور نخورد
گور چندان فگندی از سر شور — که شدی پشتها چو گنبد گور
گر چه بودش چو برق کوه گذار — صد طویله بهر طویله هزار
لیک بود اشقری گزیده شاه — چیره تر ز ابلق سفید و سیاه
باد پائی که چون بگام شدی — تگ زدن بر صبا حرام شدی
ور با هنگ تگ برون بجستی — وهم را دست و پای بربستی
مرغ بودار چه پر نبود برو — ماند همگی را گذر نبود برو
شاه خوش کرده در ته رانش — داده سیاحی بیابانش
چون بصحرا ش گرم کردی پشت — گوش گوران گرفتی اندر مشت
بسکه شد اعتماد بر خویشش — که نشد هیچ وحشی از پیشش
گور چندان که بود نیرومند — یاد ستش گرفت یا به کمند
چون ز کشتن شلوته شد رایش — دل چنان گشته کار فرمایش

قامتی در خوشی چو عمر دراز
هوس انگیزتر ز عشق مجاز

بر چو نارنج نو بشاخ درخت
سخت رسته ز صحبت دل سخت

روی گلرنگ داد گل را رنگ
دهنش تنگ باشکر هم تنگ

سر در آورده ابروانش بکار
چون مقام به کعبتین قمار

هر طرف کابرو بخم کرده
آرزو بیش و هوش کم کرده

چون بدنبال چشم کرده نگاه
برده صد رهرونده را از راه

طره را سر زده بخونخواری
چشمهای دژم ز بیماری

نرگسش دور باش و غمزه خدنگ
لعل در آشتی و عشوه بجنگ

نیم دزدیده خنده زیر لبش
کرده تعلیم وزوی عجبش

سخن تلخ در لبش چو نبات
مرگ را داد چاشنی ز حیات

لعل او کرده بر شکر میری
شهد را داد چاشنی گیری

خال او کوه هزار پرده درید
عالمی را بکنجدی نخرید

گیسو پیچ پیچ از سر ناز
داد بر دست فتنه رشته دراز

تنی از نازکی در و نه فریب
پای تا سر همه لطافت و زیب

رگ نموده برون ز لطف بدن
همچو رشته درون در عدن

خوش در پوست در تنک سلبی
همچو مے در زجاجه حلبی

در تماشاش روز و شب بهرام
همچو جمشید در نظاره جام

روسوی صید گاه پیگاهش
آهو شیر گیر همراهش

داشت میلی تمام در نخجیر
گور صید شکار کرده بود به تیر

هر کرا دید در خرد پیشی
داد با شغل دولتش خویشی

کارواری[۵۱] شش نشد بر وی زمین
جز خردمند و راستکار و امین

عهده[۵۲] ملک چون بر ایشان گشت
خود بفارغ دلی بباده نشست

عیش میکرد و کام دل میراند
باده میخورد و گنج می افشاند

چون[۵۳] ببادهٔ صلای عام زدی
خلق بر زر ریخته گام زدی

مجلس[۵۴] آراستی ز ناموران
صف زدندی زهر کرانه سران

گه بقول ندیم داد[۵۵] دادی هوش
گه به پند حکیم کردی گوش

جستی از مطربان چابکدست
انچه نبی می توان شنید از وی مست

چون دل اندر ترانه دادی
بسرودی خزانه دادی

روز تا شب درین نجسته شمار
جز زر افشانیش نبودی کار

ور بخلوت نشاط فرمودی
فرخ آنکس که محرمش بودی

حاضر خدمتش غلامی چند
گشته همتاش در کمان و کمند

در[۵۶] خور مجلس و مصاف همه
ناوک انداز و موشگاف همه

کس نیارستی[۵۷] در گه و بیگاه
دور بودن دمی ز خدمت شاه

خاصه[۵۸] ترکان همه کنیز نبودی
آفتابی بزیر چرخ کبودی

اصلیش[۵۹] از چین و رخ چو صورت چین
گیسوش چون سواد چین مشکین

بسکه کردی بهر دلی آرام
بدل آرامیش بآمده نام

دیدنش[۶۰] کردی صلاح دور دلی
سینه را داغ ناصبوری داد

رنگ[۶۱] و بویش بگاه طنازی
این بدل آن بدزدی آن بغمازی

صفت دلارام که سر رشته گیسوی مشکین او تعلق بچین داشت

دوست بازی بهرام با آن کمند صید گور شکار و نخچیر کردن

گوران و گرما گرم داغ بر ران ایشان نهادن

گنج پیمای این خزانه پر — از خزانه چنین کشاید در

کافتاب جمال بهرامی — چون شد از نور در جهان نامی

پدرش سخت زندگانی بست — او بجای پدر بتخت نشست

خسروی رانشان کار گرفت — کار عالم بزور و قهر گرفت

سرکشان را بتیغ مالش داد — سر شان را ز خاک بالش داد

مخلصان را ز مهربانی خویش — کرد سرمست دوستگانی خویش

شرق و غرب جهان نماند کسی — کز خلاف رضا زند نفسی

آنکه سر در خلاف رایش کرد — سر خود را نشان پایش کرد

بر رعیت فگنده سایه جود — کز جهان کس نماند ناخشنود

زان بنمود ار عدل در همه چیز — شهری آسود و روستائی نیز

آنچنان ضبط شد ممالک خاک — کز ستم گشت وی گیتی پاک

گشت زان گونه کار عدل بزرگ — کله یمنی یافت گوسفند زگرگ

سر موی کجی ز دهر نخاست — جز سری کو ز شانه گرد راست

چون بر ینگونه گشت ضبط جهان — رفت در خاک باد کج کلهان

شه طلب کرد استواران را — نیک رایان و راستکاران را

قولہ سر کشان ان را آه ای ظالمان و بیدادگران کہ فرمان نبوده بفرمان و بیفرمانی نبود ۱۲

قولہ مخلصان ان را آه دوستگانی خویش فرمان پذیر راه مجبت و اخلاص گشته ۱۲

قولہ شرق و غرب آه ای در شرق و غرب از خالمان کسی نباشد که خلاف رضای بهرام نفسی نزند و بی قضی او کاری نکند ۱۲

قولہ آنکه سر آه ای هر که بهرام سر آن محبت را بخاک پای جهان بهرام کرش کرد بخشش و نوازش یافت ۱۲

قولہ چون بر ینگونه آه ای چون بهرام سر کار جهان نظام مملکت فرمود که هیچ سر موی فتنه و ناوفائی در جهان ظاهر نشد سوای آن سر که دوش از دستش کج شود

هر زنی کز سخا و تش فر دست — نا جوانمردیش جوانمرد ست
دل نگهبان رخت باید داشت — گره خویش سخت باید داشت
گره نقد را چو داری سست — دست از آبرو ببایدشست
در زن آرد دو فتنه رسوائی — سیم باشی و پیکر آرائی
بس عروسان که فتنه خوی شدند — از سفیده سیاه روی شدند
سرخی بد زر رو ببایدشست — سرخی روت سر خروئی تست
چون شدی بهر مفت و نه در رنج — نقد عصمت فتاد در شش و پنج
خال شبرنگ کز فساد کشی — همچو خال سفید بر حبشی ست
خال چون نقطهٔ گناه بود — همچو بک نقطه روسیاه بود
خال بد بر رخ ست داغ هلاک — خال بر جبهه به ز سجدهٔ پاک
اگر آئینه بایدت در پیش — پیش نه آینه ز زانوی خویش
وگرت شانه باید اندر مشت — شانهٔ مشت کن ز شانهٔ پشت
این همه فتنها که هست و بال — بار رضای حلال نه هست حلال
ور حلال تو هست بی پرهیز — در حرم خانهٔ خدا بگریز
در همه کار و بار عباس بناه — مشرف حال خود شناس خدای
گر خدایت کند ز عصمت شاد — بد عای کنی ز خسرو یاد
انچه من دیدمت صلاح دران — کرد مت پرده پوشی پدران
انچه موقوف جهد کردن تست — تو کن آنرا که آن بگردن تست
یار ت باد ره سوی رهائی باد — با زنان نیز دن آشنائی باد

کم دود مادہ شیر خون آشام
کبک پنہان خرام را بوطن
زن که در روز نش شتاب بود
وز تماشای روزنت هوس ست
روزن از خود چو چشم سوزن تست
پر گهر بادیت خزانهٔ خویش
گرچه گوهر ز سنگ نیک تر ست
نفس مردم چو باده گرد بود
مرد کردار خوب را سبب ست
سلخ گویند ار چه نوش لبان
باد پیچ و دنی که لعب نهست
دف شان بهر اس شمن دو دست
آنکه اول سرود ساده بود
ذات بی جفت بادیت بنهفت
بوفا با جلال یار ی کن
از عروسان خزینه داری به
خازنی کو بدزدی آرد روی
مرد اگر یک قراضه کار کند
چون نزشو چه خرزن فزون باشد

گر به باشد جهنده بام بمام
مجمره باید چو بیضه بیرون زن
بفتد گرچه آفتاب بود
روزنت چشم سوزن تو بس ست
دان که راه برون شدن تن ست
باش با سنگ خود بخانهٔ خویش
سنگ مردم نکو تر از گهر ست
سنگ زن به ز سنگ مرد بود
خوب کرداری از زنان عجب ست
تا نگیری ترنم جلبان
بر وی این چنبر ست و آن رسن ست
فتنه را بانگ میزند در پوست
در نهایت صلای باده بود
با همه طاق باش جز با جفت
نعمتش را جلال خواری کن
راست گوئی و راست کاری به
دزد کو پیش خزینه دار مگوی
زن بکد بانوئی هزار کند
حال سامان خانه چون باشد

از من این آنچه اولین پند ست — جهد بر طاعت خداوند ست

تا تو انی خدا پرستی کن — در نیاز خدای مستی کن

باید ت همچو دیده عزت و تاب — باش چون چشم خویش در محراب

نیکنامی طلب کنی در پوست — پارسا باش و پارسائی دوست

گیرمت سلک گوهری نبود — به ز تسبیح زیوری نبود

پاک تن باش همچو آب سپهر — بلکه پاکیزه تر ز چشمهٔ مهر

تا بوی همچو مهر از همه سوی — از پس چار پرده رو شن روی

کوش کز کشتن جوانی خویش — مرده باشی بزندگانی خویش

تا من از زندگانی تو برآر — از پس مرگ زنده گردم باز

زن چنان به که مرد روی نبود — تا زمان زاد پرده شوی بود

زن اگر مرد دید بسیار ست — شوو زن و دوک نیزه و تیر ست

گرچه زر باشدت فراخ نه تنگ — تا نداری ز دوک آهن ننگ

دوک و سوزن گذاشتن نه فن ست — کالت پرده پوشی بدن ست

پای بند امان عافیت ست کن — رو بدیوار پشت بر در کن

راه در کم کن از درون سرای — در مثل خضر در زند مکشای

تا سرت از شرف بماه شود — مقنعه بر سرت کلاه شود

زن که از شرم خو کند بسرا — شیرهٔ فی ستاره قمرا

گوشه گیران ستوده نام شوند — کوچه گردان فراخ گام شوند

زن که در کوچها به تگ باشد — زن نباشد که ماده سگ باشد

ای زعفت فکنده برقع نور — هم عفیفه بنام و هم مستور

ماهت از هفته برنرفته هنوز — روشنی چون مه چهارده روز

کاش ماه تو هم تمام بدی — در رحم طفل هشت مه بودی

لیک چون داده خدای روایت — با خداداد کان نیاید خطاست

من پذیرفتم انچه یزدان داد — کانچه او داد باز نتوان داد

شکر گویم بهر چه از در اوست — کان دهد بنده را که در خور اوست

هر چه او داد بس پسندیدست — هم در اول صلاح او دیدست

پدرم هم ز مادرست آخر — مادرم نیز دخترست آخر

گر نه بر در صدف نقاب شدی — قطره آب باز آب شدی

دانه بی کشت کی ببار آید — آسمان بی زمین چه کار آید

بی پدر ممکنست شد معلوم — چون مسیحا ز مریم معصوم

لیک بی مادر مجسته وجود — ولدی را نگفته کس مولود

ای تمنت را بجان من پیوند — که هم مادری و هم فرزند

تو بدین مایه کز قضا داری — گر نهی باز دیده جا داری

سر برآر از مبارک اختر خویش — که مبارک تری ز جوهر خویش

انچه نقش تو با صلاح منست — چون تو خون منی صلاح منست

گرچه خردی کنون و بی تمییز — روزی آخر بزرگ گردی نیز

تا بتو در بزرگیت دستور — خرده چند گویمت مستور

از عروسی شوی چو بر سر تخت — عصمتت خواهم اول انگه بخت

---

۱ قوله ای زعفت آه خطاب از نوع خود ای پیش پا افتاده بر قبای لباس فرو ریخت هم عفیفه نام میدارد ای و هم پرده پوش بعفت هستی ۱۲

۲ قوله ای چنانکه طفل هشت ماهه پیدا شود و پسر و کاش تو هم پسری یا مثل پیدا شدی ۱۲

۳ قوله لیک چون آه چون نکند خطا ایزدی هستی شکر میکویم چرا که بادا داده خدا نیز ترک کردن خطا ۱۲

۴ قوله شکر گویم الخ شکر گفتن آه ای چه از درگاه خدای تعالی بمن رسید لائق او میباشد چرا که بنده را بکار ۱۲

۵ قوله هم در اول الخ یعنی از اول صلاح او دیدست ۱۲

۶ قوله بی پدر الخ یعنی از نطفه پدر پیدا شدن ممکن است ۱۲

۷ قوله تا بتو الخ یعنی تا تو بزرگ شوی و بزرگیت ظاهر شود ۱۲

۸ قوله از عروسی الخ تفصیر پیش گرفت ۱۲

تمط رنگهای گنبد نور — ساز دیگر برآرم از طنبور
رنگی آرم که بوی هم باشد — وانچنان رنگ و بوی کم باشد
هر مثالی بعنبر افشانی — صندلی و بنفش و ریحانی
وانکه زرد است زعفرانی نام — کنمش رنگ زعفرانی وام
وانکه باشد سیاه و رنگین نیز — خوانمش عنبرین و مشکین نیز
وانکه سرخ و سفید پنداری — اینست کافوری آنست گلناری
گویم افسانهای طبع فزای — از لب لعبت فسانه سرای
هر فسانه صراحیی ز شراب — دور مستی و بلکه دار و خواب
هر یکی را بهشت نام کنم — حور و کوثر در و تمام کنم
هفت باشد بهشت و کوثر هفت — هشتم آن کاندر و بود هر هفت
پس نوشتم بکلک مشک شرشت — نام این هشت خانه هشت بهشت
تا کسی کاندر و گذر یابد — بی قیامت بهشت در یابد
خود بران دل که خازن هنرست — هر بهشتی قیامت دگرست
گر بود ناقد خزانهٔ راز — داند اندیشهٔ مرا پرواز
ور ز دانش نباشدش پیوند — هم بافسانه شود خرسند
چون من از خاطر سخن پردازد — کردم آغاز این صحیفهٔ راز
زیورش گر توان بدان پرداخت — سازمش آنچنان که باید ساخت
وان دگر زیوری که نتوان داد — آن خدائی بود خدای دهاد

نصیحت فرزند بهشتی ثمرة الفواد عفیفه دام عفافها

مراد از گنبد آسمان ۱۲ — ای هر حکایت ۱۲ — ای در خوبی و عنبر افشانی ۱۲ — رنگ ۱۲ — ای هر بهشت نامی از بهشتها که در ۱۲ — ای بی عقل هشت ۱۲ — ای قبل از قیامت ۱۲ — ای بی عقل هشت ۱۲ — ای فصل در نصیحت فرزند بهشتی ۱۲ — ای بی عقل هشت ۱۲ — ای بی عقل هشت ۱۲ — ای بی عقل هشت

کاولین نکته گرچه بهر جست بود — آخرین بهتر از نخست بود
مرد هر پیشه را که بیش کند — زان نکوتر بود که پیش کند
حرف طفلان زیرک از که و مه — پنجشنبه به آمد از شنبه
گر بسیی گفتن درود گر سازد — هر چه پس تر لطیف تر سازد
من که زو کردم این فسانه بگوش — آمد از رغبتم درون نه بجوش
دل نهادم بهمت والا — کارم آمد از سینه لولوی لالا
برگشادم خزینه خانهٔ راز — گشتم از نوک خامه گنج انداز
پاسی از شب ز خاطر چو چراغ — کردم اندر دل عطارد داغ
از سخنهای چون دری ناسفت — آنقدر گفته شد که نتوان گفت
پس ازین بادل هنر پیشه — من و پیغوله و اندیشه
این ورق را چنان کنم تحریر — که نیابیش در زمانه نظیر
کنم اول بحر فهای غریب — نکتهای کتاب را ترتیب
وز طریق سخن سرای کهن — هر چه دیدم دقیقهای کهن
دل پاک منش ضمیر بسیی — ساخت دستور من بدستوری
حقه بگشادم و گهر چیدم — چاشنی را نمونه برچیدم
جرعه را که عقل چیدز روی — همه چیدم درین قرابه مے
وآن نمودار هفت پیکر او — وین براهین هفت زیور او
وین بهر گنبدی به مجلس و جام — عیش خوبان و عشرت بهرام
یک بیک را نمونه برسازم — نرد نو بر بساط بر بازم

۱ قوله کاولین آه
۲ قوله مرد هر پیشه آه
۳ قوله حرف طفلان آه
۴ قوله پاسی از شب آه
۵ قوله از سخنهای آه

سینه[۵۱] ز اندیشه چون خزینهٔ پُر — نکته بر نکته بر علاقهٔ دُر

آدمی[۵۲] صورت و فرشته خوی — صورت مردمیش و یاروی

چون[۵۳] مرا یافت باز پیشانی — در گهر سنجی و زر افشانی

گفت ای جادو طلسم انگیز — موشگاف از زبان خامهٔ تیز

چون شود خامهٔ تو در تحریر — جان برقص آید از نوای صریر

گاه فکرت چو خوی کند رویت — صد عطارد چکد ز هر مویت

از هنرهای بیش ز اندازه — در فگندی بعالم آوازه

بردی[۵۴] اندیشه را علم جائی — که نگنجد بوهم دانائی

زان معانی که راه در جان یافت — بیش زان یافتی که نتوان یافت

هر[۵۵] یکی رقعه که کردی نشر — دوختی دامنش بدامن حشر

هر چریده که ساز کردهٔ تست — دری از لطف باز کردهٔ تست

سکهٔ[۵۶] معنی از چهار سواد — کردی آراسته چو سبع شداد

چون[۵۷] بعنوان پنجم آمد حرف — تا چه گنجینه کرده خواهی صرف

دادی[۵۸] اول بگنبد دوّار — روشنائی ز مطلع الانوار

کردی انگاه باشاطِ تمام — شهدِ شیرین و خسرو اندر جام

باز در عالم خردمندی — شور لیلی و مجنون افگندی

پس دهان پُر دُر دری کردی — شرح راز سکندری کردی

وین زمان کز جواهر انجم[۵۹] — می نگاری صحیفهٔ پنجم

کوش کین خط چنان نگاری چیست — که فزون آید از چهار نخست

برگشاده هوای نورانی — آسمان را گره ز پیشانی

رحمت از باغ برده باد خزان — باد نوروز نرم نرم وزان

گل ز شبنم پر از نسیم شده — پرده دار دُر یتیم شده

جنبش بادهای مشک سرشت — باز کرده دریچهای بهشت

من در احرام کعبهٔ دل خویش — نخل بر دست و چاه زمزم پیش

گشته کلکم کلید سینهٔ من — داد بیرون همه خزینهٔ من

در گریبان فرو رفته سرم — پر گهر گشت دامن هنرم

فکرتم در گرفت پنهانی — گنج پاشی و گوهر افشانی

خاطر من بگوهر افشاندن — وافرینش در آفرین خواندن

اوج پرگشته بلبلان ضمیر — کرده رستم ز ارغنون صفیر

هر نوردی که میکشادم باز — میکشیدم هزار نکته ز راز

گشته زان نکتهای مشک آگین — روی کاغذ نگارخانهٔ چین

نفس روح پرور و رنغزم — باد نخوت دمید در مغزم

خامه میگفت کز سواد همه — بعطارد دفر دنیارم سر

دل متاع گزیده می افشاند — مشتری راز آسمان میخواند

من بدینسان ز طبع گوهرزای — بسخن نکته بند و عقده کشای

کامد آن همنشین جانی من — ناقد سکهٔ معانی من

هم علے نام و هم به بینائے — چون علے در کشای دانائے

جبههٔ زاخته خرد پر نور — طرفه نوری که چشم بد زو دور

---

۱ قولہ از حمت آمدای باد خزان رحمت از گلبن باغ خود فرو فشان رفته از بلبل شوریده قرار و دلها بیقرار ۱۲ تسمه میوزید و لطف سیدا و یعنی بهار آمده بود ۱۲

۲ قولہ من در احرام اضافه احرام بالکسر بخود دادم گردانیدن بعضی چیزهای حلال بر خود حرام گردانیدن ۱۲

۳ قولہ دل خویش چندانکه دل بیشتر از زیارت خانه کعبه از تماشای محسن طالبست ۱۲

۴ قولہ کلکم کلید سینهٔ من بمعنی قصیده فتح درون ای تمام انوشته ۱۲ آن برخود حرام گردانیده قصد و نیت طواف کعبهٔ دل بودم و فکر شعر میکردم قلم در دست داشتم و دوات در پیش ۱۲

۵ قولہ در گریبان فرو رفته سرم آدمی سر قلم من چون گفتار مسخ نشد گنجش بود و ماند ۱۲

۶ قولہ فکرتم در گرفت پنهانی ای در تصحیف نسخه که بنظر من رسیده ۱۲

۷ قولہ خاطر من بگوهر افشاندن ای اختیار کرده ۱۲

۸ قولہ اوج پرگشته بلبلان ضمیر ای اوج فکرت من پرگشته بلبلان ضمیر ۱۲

۹ قولہ هر نوردی که میکشادم باز جمله موجودات ۱۲

۱۰ قولہ نفس روح پرور و رنغزم صفت سخن ۱۲

۱۱ قولہ خامه میگفت کز سواد همه ای سخن ۱۲

۱۲ قولہ دل متاع گزیده می افشاند ای سخن گزیده و برگزیده ۱۲

۱۳ قولہ مشتری راز آسمان میخواند ای ستاره مشتری ۱۲

۱۴ قولہ بسخن نکته بند و عقده کشای ای سخن نکته بند و عقده کشای ۱۲

۱۵ قولہ ناقد سکهٔ معانی من ای سخن ناقد سکهٔ معانی من ۱۲

۱۶ قولہ چون علے در کشای دانائے ای علی نام داشت و هم چون علے در کشاینده ۱۲

۱۷ قولہ طرفه نوری که چشم بد زو دور ای چشم بد از روی دور ۱۲

لیکن ارشه نعوذ بالله تافت — کی فراهم شود صفی که شگافت
شاه کوهی بود بسنگ وقار — جنبش او قیامت آرد بار
در صف جنگ با جوانان پوی — لیک تدبیر آن ز پیران جوی
گرچه برنا بزرم کار گرست — کوشش کار دیدگان دگرست
من کیم گفت زنم ز پند نفس — دولت و بخت پند گوی تو بس
همت بیدار کردن بیدار — همچون باران بروی ور ما بار
نسزد چرب کردن بادام — نه حلاوت بشیره دادن وام
لیکن آرد بحضرت شاهی — هر کسی قدر خود هوا خواهی
گر پذیری مزاجت احسان ست — ور گذاری خود از در آسان ست
سر زد این تحفه گر چه پیش سریر — تو کریمی کرم کن و بپذیر
باش تا هست چرخ زنگاری — در جهانگیری و جهانداری
زار زو صد نوید در گوشت — وار زو با همه در آغوشت
دولت راز کامرانی نور — گرد ناکامی از جناب تو دور
بخت نیکو همیشه یار تو باد — ایزد از بد نگاهدار تو باد

در سبب بنیاد نهادن هشت بهشت اصحاب یمین و می بسیم مدام نوشین وَسَقٰهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا

شبی از روز بیغمی خوشتر — وقتی از نوبهار دلکش تر
هفت و نه کرده ماه چارده روز — ماهتابی عجب شده جهان افروز

یاد کن زان گدای سنے توشه — که شب افتد گرسنه در گوشه
که چو فردا شمار کار کنند — اول از مفلسان شمار کنند
بیغمی بایدت بعالم ملک — غم عالم خور و مخور غم ملک
تا چو عزمے بود لوائے ترا — عالمے غم خورد برائے ترا
شه جهانگیری ار سوار کند — سر بی دست و پا چه کار کند
مردم از بهر آن شود ز سران — که کند کارسازی دگران
خدمت از بهر بخشش و کرم ست — ورنه یک تن ز دیگران چه کم ست
پیل چون مور راتبه پاسود — پرسش از پیلبانش خواهد بود
تا توانے بداد و دین گرائے — که بود ملک زین و پایه بجائے
بنده در خون کند چو دامن چست — دست از پادشه بباید جست
گرچه گفتی بگرد خود صد و بست — زان یکی دشمنت بود در پوست
گرچه در سد آهنی معصوم — مشو ایمن ز ناوک مظلوم
ور چه کس نیست دشمن تن تو — غفلت تو بس ست دشمن تو
آبخنان دار پاس جان عزیز — که تو خوش خسپی و ولایت نیز
ور چه صد پاسبان بود از پس — پاس تو به ز تو ندارد کس
بر چنین پایه کاستواری تست — پاسبان تو هوشیاری تست
پاسبانے که بهر مزد بود — پاسبان نے که سیم در زد بود
چون در آئی بصف تیغ زنان — از تزلزل کشیده دار عنان
لشکری کز عدو فرار کند — چون بسلطان رسد قرار کند

قول کیو فرداه فاضل کند تقاضا تو
یا امه تقالی ۱۲
قوله شبه جهانگیری آه سوار
بسواره مقابل پیاده
ای اگر پادشاه جهانگیری تنها
لشکر دشمن بسیار بدست و
پاست چه تواند کرد ۱۲
قوله پیل چون مور راتبه پاسود ۱۲
نبود دست و ظالم و مورانه
ناتوان ضعیف پیلبان مراد
ایشان شاهان ناتوان زبردست
ناتوان ای هم پیاده و ظالم
بتاتوان خواهد کرد پرسش
آن روز جز از پادشاه خواهد
بود ۱۲
قوله مشو ایمن ز ناوک مظلوم
ای از ناوک آه مظلوم ۱۲
قوله غفلت تو بس ست دشمن تو
ای از غفلت تو آید
دشمنی در جهان نگذشته
کشتن تر از بخیده کند
یکدل از غفلت کاسبب
عیش و تنعم واقع

برو رت خسروان زغرب و شرق
همه اصلع شده ز سودن فرق

آستانت کز و ست انور چشم
گشت نور سیاهی هر چشم

بسکه قصرت شده بگردون تنگ
آمده پای آسمان در سنگ

آفتاب از رجبینت شد مشهور
گرچه او گرد کرد چندان نور

ابر با این همه ز بر دستی
کرد در پیش دست تو پستی

داد دریا کف تو دُر بهوس
کف دریا چه داد مشتی خس

مهد گردون که ذوالامانت خواند
مهدی آخر الزمانت خواند

آب باری تو زان کف چو سحاب
ابر بارد و لے سوارک آب

سایهٔ مهر تو شکسته پناه
ذیل عفو تو پرده پوش گناه

عدل سرمایه تاج و بخت ترا
چرخ خ باز بچه طفل بخت ترا

شحنهٔ عدلت از رعایت خویش
گرگ را داد آشتی با میش

رزم و بزم تو بس عجب کاریست
دولتت مست و بخت هشیاریست

چون خدایت سریر شاهی داد
ملکت از ماه تا بماهی داد

کوش کاسوده داری از شاهی
عالمے را ز ماه تا ماهی

برستمکش ز عدل کم نکنے
برستمگار جبر ستم نکنے

خار بُن را برا فگنے ز گذر
خار کن را کنے نهال ز سر

چون بپیلان علف دهی جایے
از غم مور دل مکن خالے

عالم آسوده کن بنعمت و جود
تا تو خوش باشی و خدا خوشنود

چون بنخاصان دهی نواله و جام
کام شان خوش کنی بنعمت و کام

پادشاهِ جهان محمد شاه — سائبان جهان بچتر سپاه
مه سپهر منورش خوانده — وین غلای مصورش خوانده
شاه دیهیم بخش و تاج ستان — از عرب تا عجم خراج ستان
نوک پیکانش در مقام هنر — برده داغ کلف ز روی قمر
علمش سر بر آسمان برده — سایه بر آفتاب گسترده
دور باش وی از صف منصور — شمع خورشید را زبانهٔ نور
او چو گردون مظفر از شمشیر — ابلق روزگارش اندر زیر
آفتابی طلوع کرده ز شرق — غرب را بسته ز تیغ چو برق
ظلّ چترش پناه اهل جهان — بانگ کوسش ندای امن و امان
تیغش از برگ که سلیم شده — کوه چون آسیا دو نیم شده
زد بیک چاشنی تیغ چو آب — فتنه در خواب رفت مست و خراب
رمحش از آسمان ربوده کلاه — پرچم او شده محاسن ماه
تیغ و رمحش که خصم را سودند — ماه مکّوب و ظلّ ممدودند
فتح با تیر ملک گیرش باد — جان دشمن شکار تیرش باد

دُرفشانی لب بامدح بر نطع انبساط زمین بوس جناب رفعت سلیطانی

ای جهان در پناه دولتِ تو — آسمان بارگاه صولتِ تو
هفت اختر که خاک راهِ تو اند — سایه پرورد بارگاه تو اند
خاک سیه سیاه از رواج کونینی — یافته قرب قرة العینی

رفعت شغل

همه شیطان کش و فرشته خدم — روشن ضمیر و روشن روش
زنده دار شب از دم تسبیح — غلغل افکنده در رواق مسیح
هر سواز شین بشرع ساخته تاج — دل شان عرش و سجده شان معراج
ملک و حدت بنام ایشانست — بنده خسرو غلام ایشانست
نام من زان ستوده کیشان باد — حشر من در میان ایشان باد

مدح سلطان خلد بزمه سدرهٔ علم طوبی قلم علاء الدنیا والدین اعلاهُ الله علی اعلی علیین

مشتری کوست کاردان سپهر — دوش سوی من آمد از در مهر
گفت کای از ضمیر دریا کار — گشته بازار کان دریا بار
زآتش طبع یافته جاوید — روز بازار گرم چون خورشید
آمدم تا زدُرج درّ ثمین — سوی گردون برم متاع زمین
گوهری دیده که چرخ تاب بود — در خور گوش آفتاب بود
آن گهر پاکه آسمان تابست — کهنه وزرد و خورد بی آبست
گفتمش کان گهر که کردی یاد — دهمت گر بهاتوانی داد
گفت گر نبودم بهادارے — هست دیدار رایگان بارے
من چو گیرائیش نظر کردم — حقه را مهر بسته بر کردم
وانگهی ریختم برون زنهان — گوهر مدح پادشاه جهان
جم ثانی علای دین و دین — آسمان خاتم آفتاب نگین

۱ قوله غلغل افکنده در رواق مسیح
۲ پرده دریهای اسرار صبح چاشتگاه
۳ قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم قلب المؤمن عرش الله تعالی
۴ قوله سجده شان معراج
۵ قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم الصلوٰة معراج المؤمنین
۶ قوله بنده خسرو
۷ کاردان داننده کار
۸ ای قاضی قضا
۹ قوله گوهری دیده که چرخ تاب
۱۰ تلمیح بقول علی رضی
۱۱ تلمیح بقول شیخ
۱۲ قوله حضرت را آه حضرت نظر
۱۳ قوله بقای نظر ای مرواریدی
۱۴ قوله جم ثانی علای دین و دین
۱۵ قوله جم ثانی حضرت سلیمان علیه السلام و ای بجای همین مرادست

سفرش زین نه آشیانه برون — روزه از ماسوی الله شد برون
هر شبش زاوج عالم اسرار — صبح دولت دمیده از شب تار
با کبازی نگنده از سر گنج — هفت و چار زمانه در شش و پنج
آه او تیر چرخ گاه کشا — نفسش تیغ تیز همچون باد
زوه دهلیز قدر بر در دین — میخش او نادر شه حبل متین
خاک دهلیزش آسمان سلبست — بوریای وی از چه از قصبست
در رواقش بپوشش دیوار — خانه کرده فرشتگان بسیار
دیوار سلیش بدست صفا — هم سیه روی و هم کبود قفا
سروران سلوک درکویش — مسح کرده ز آب پاشویش
وان سواکش که عمدهٔ دینست — درج در را کلید چو بینست
در دل عاشقان پردهٔ راز — بانگ نعلین ارغنون نیاز
نور بخش درونه عین عطاش — رهنمای امید دال و عاش
چون نم وجد آمده دلش پر شور — سمعه را کرده کریارا کور
چشم مهرش مپرس تو جاوید — سنگ را کرد لعل چون خورشید
کیمیا سنج کورهٔ مقصود — کرده حل جمله نقد های وجود
دلش از عشق خون و دیدهٔ پر آب — اینست کبریت احمر آن سیماب
درد و درمانش در ته فرمان — گنج در دو خزانهٔ درمان
پیش استاد دل بکوششش چست — گشته شق شکستگیش درست
وان مریدان هر دو ان یقین — هر یکی والی ولایت دین

۱ آه هفت و چار زمانه در شش و پنج
از هفت پیچ چرخ و زمین و زمان و مکان خاصه که موالید سه گانه از ان بوجود آمده یا در هر مسکن شش جهت هیچ و هاجت آشنا ای چنان گنج عرفان دلیر که همه عالم امیر و هاجت
۲ تو له بوریای آه قصب به فتحتین نی و هر چه مانند نی باشد و حصیر که از نیان ابریشم بافند
۳ تو له وان سواکش آه سواک بالکسر مسواک عمده بالضم اعتماد کرده شده و فتح اول کبری ستون
۴ تو له سمعه آه یعنی شنوانیدن مل خیر بردم تا نیک بشنوانند
۵ تو له کیمیا آه کیمیا ای کیمیا ساز و کوره دلش شست پری را کرده آه وه بزای فارسی و هندی بکاوه صحیفه

زلهٔ کز رسول والا بود — نه کم از آدم و مسیحا بود
کنم اکنون ازان بغیم جلال — خوانچه مدح شیخ مالامال
غوث[۵۱] عالم نظام ملت و دین — قطب هفت آسمان و هفت زمین
رهبر پیش بین محمد نام — زده پی بر پی محمد گام
صوفی در شعار ثوب لباس[۱۲] سلیم — چرخ اطلس نهفته زیر گلیم
در قدم راهش[۵۲] از ملائک جامه[۱۲] — پایش از بوسهٔ ملائک ریش
قدمش را که آسمان محلست — پایهٔ خطوتین قد وصلست
از کرامت بر آسمانش جای — در ریاضت هوایش در تهٔ پای
سعدی[۵۳] از سر نوشت خود مسعود — خط پیشانیش طرف از سعود
مردم دیدهٔ ستاره و ماه — گفت[۵۴] چرخش علیک عین الله
پاک روح الله بدین قوی — زنده دار شریعت نبوی
شهپر همتش ببازوی دین — نسخه از جناح روح امین
شرف آدم از نکو خلقی — نائب مصطفی بوجه خفی
هو معکم برات حاصل او — کنت کنزا خزانهٔ دل او
کاروان ممالک ملکوت — مشرف کارخانهٔ جبروت
پادشاهان به بندگی شرفش — خواجگان زمانه در کنفش
بر زمین جبرئیل نورانی — زاده از بیضهٔ مسلمانی
آفتابیست آدمی زاده — آسمانیست از زمی زاده
نی ز ابرار دیده کس عملش — نی ز ابدال یافته بدلش

صوفی
عدد نشین احلسوی محمدی

هست[۱۲] — تحقیق رسیده
در میانه آمد و قدم[۱۲]
عیش
نقش
نیک بخت شدن[۱۲]
عین الله
بزرگی
ملائکه
عجاب
مقام
ابرار[۱۲]

۵۱ قولهٔ غوث علامه آن
بعضی گویند غوث آن ولی کامل است که میان زمین و آسمان قطب است و قطب آنجا
که سمت یمین دارد قطب ارشاد گویند
۵۲ بعضی گویند آن ولی کامل است که مقام او
باشد در عالم معنوی بحکم آنکه
در قضیهٔ اقتدار دعای مفوض ماشاء
۵۳ قولهٔ سعدی از سر نوشت
بحسب اول یکی از صفات حق
تعالی است در عالم قدرت
او را از ملائک پیش بینی یابی
یا قلم تقدیر یعنی یابی که
و عمل سعدی فرماید که
اصلی دارد و من لا قدم له
ای در عمل عبادت
سعادت برده ۱۲
قولهٔ سعدی چنانکه
اختران سعد از روز نخست
سعد و مستقیم یعنی از
از روز نخست نوشته
ازل سعود است و خط
پیشانی او را طرف از سعود
یا بیند ۱۲ آمد
تقدیر گفت آمد ای
رحمت خدا او را اسلام ۱۲

۵۵ ابدال
علیک گفت ۱۲
حق تعالی عالم
اولیا را اسد گ
بوجود ایشان
قائم دارد و آن
بهم معاون اند
عمل در شام
دعای او زمان
مردم بجای او مقرر شود ۱۲

یافت در خود متاع موزون را — دید بیشک خدای بیچون را
نکته برخواند بیو کالت هوش — قصه بشنید بیانجی گوش
گوش کی سرّ غیب آسنجد — بحر اندر صدف کجا گنجد
با هزاران هزار نقد مراد — در شبستان دولت آمد شاد
بهره واداز ره جوانمردی — ره روان را ازان ره آوردی
کرد چون بخشش خاصگان همه چیز — داد بخشش گناهگاران نیز
هر یکی را نوید احسان داد — یادگاری زیادِ یزدان داد
تا شدیم از چنان متاع امید — ما گدایان تو انگر جاوید
بین که چون گنج خانه داریم — که چو ایشان خزانه داریم
چه غم ار هست نقب زن بقفا — حسبنا الله وحده وکفی

مدح قدوة الخافقین نظام الحق فی الدنیا والآخرة

رضوان ریاض ریاضت که گلهای تازه وجوه یومئذ ناضرة و برگهای ترالی ربهانا ظرة در فردوس ارادت او توان یافت بلغه الله فی مقعد صدق عند ملیک مقتدر

چون من از خوان نعمت خواجه ریش — نعمتی تازه یافتم در پیش
زله کردم ازان رقاقی چند — تا کنم توشه ابد پیوند
گندمی بود زله آدم را — خوانچه نیز ابو هریره مریم را

۱ وقد ورد ان الله اوحی الی داود یا داود انی جعلتک خلیفة فی الارض فاحکم بین الناس بالحق ولا تتبع الهوی فیضلک عن سبیل الله ۱۲
۲ وله داود آه چون جناب رسول خدا صلعم در بیت معراج قرب مقام قرب رسید ندا میرسد یا محمد الیک التحیات والصلوات والطیبات فرمود السلام علینا وعلی عباد الله الصالحین یعنی السلام علیک ایها النبی ورحمة الله وبرکاته یعنی سلام و رحمت خدا و برکات او بر تو باد ای نبی زیرا که رسالت و محبت کسی را تواند دریافت مگر بنبوت و رحمت ایزدی پس جبرئیل چون سلام بر نبی تقسیم فرمود و محرم نگذاشت و راه نداد گفت السلام علینا وعلی عباد الله الصالحین یعنی سلام بر ما و بندگان صالح خدا باد بدین جهت در صلوات گویند اشهد ان لا الٰه الا الله واشهد ان محمدا عبده ورسوله ۱۲
۳ قوله غم اگر هست نقب زن بقفا یعنی شیطان پس خواهد آمد ۱۲
۴ کفایت میکند ما را الله در عاقبت کفایت میکند ۱۲ حدیث

رفت زانجا بمه نوا بنشید — خستهٔ خویش را دوا بخشید
پس به پیشش عطارد نامے — برد شعر یمانی و شامے
چون از انجا جنیبه راند به پیش — زهره در رقص شد ز قبهٔ خویش
در رهش آفتاب وش مه پاک — پیش ازان رو نهاده بود بخاک
چون به پنجم سپهر کرد خرام — طرفه قوازه چو چاوشان بهرام
چون ششم پایه شد قرارگهش — مشتری از عمامه رفت رهش
زحل از سهمناکی کیشش — گشت غلطان چو هندوان پیشش
چون ز اختر بتا بتات گذشت — زین تحرک دران ثبات گذشت
هم نوا ثابت سیاره جسته ذات شدند — هم مدر و یزه ثبات شدند
چون علم پیش بردزان پرکار — ماند بر جا زماندگے رهوار
عرش بردار جنیبه بارش را — پای کم شد جنیبه دارش را
رویش افگند ز افتاب حضور — بر قنادیل عرش پرتو نور
چون برخ عرش را منور کرد — دان مکان سر به لامکان برکرد
جلوه کرد از برای کونینش — سر بدرگاه قاب قوسینش
برگرفت از میان حجاب خیال — تا درآمد بجلوه گاه جمال
شد بجائی که جان نمی گنجد — خود هم اندر میان نمی گنجد
دیده را نور لایزالے داد — سینه را سر ذوالجلالے داد
چون ز عالم برون نهاد قدم — پیشرو شد به پیشگاه قدم
هستیی دید کش زوال نبود — نیستی را ورو مجال نبود

رفت زانجا بمه نوا بنشید — خستهٔ خویش را دوا بخشید
پس به پیشش عطارد نامے — برد شعر یمانی و شامے
چون از انجا جنیبه راند به پیش — زهره در رقص شد ز قبهٔ خویش
در رهش آفتاب وش مه پاک — پیش ازان رو نهاده بود بخاک
چون به پنجم سپهر کرد خرام — طرفه قوازه چو چاوشان بهرام
چون ششم پایه شد قرارگهش — مشتری از عمامه رفت رهش
زحل از سهمناکی کیشش — گشت غلطان چو هندوان پیشش
چون ز اختر بتا بتات گذشت — زین تحرک دران ثبات گذشت
هم نوا ثابت سیاره جسته ذات شدند — هم مدر و یزه ثبات شدند
چون علم پیش بردزان پرکار — ماند بر جا زماندگے رهوار
عرش بردار جنیبه بارش را — پای کم شد جنیبه دارش را
رویش افگند ز افتاب حضور — بر قنادیل عرش پرتو نور
چون برخ عرش را منور کرد — دان مکان سر به لامکان برکرد
جلوه کرد از برای کونینش — سر بدرگاه قاب قوسینش
برگرفت از میان حجاب خیال — تا درآمد بجلوه گاه جمال
شد بجائی که جان نمی گنجد — خود هم اندر میان نمی گنجد
دیده را نور لایزالے داد — سینه را سر ذوالجلالے داد
چون ز عالم برون نهاد قدم — پیشرو شد به پیشگاه قدم
هستیی دید کش زوال نبود — نیستی را ورو مجال نبود

راه شناز آنکه نه فلک زیر پست — توشه خوشنودی خدای بس ست
هر یکی سرمایه سر مدی دارند — زانکه نور محمدی دارند
همه را داد دولتش همه چیز — کافرین باد بروی و بر ایشان نیز
ایدالله محمدی بادا بخت — از خدا باد شان درود و سلام
گرد آن انجم سپهر افروز — پرتو نور مصطفی شب و روز
هر که از مصطفی ندارد نور — سایه اش دور باد از ما دور
نام پاکش که مرده آرنم — زنده باد از یاد او جانم
بنده خسرو که نام عشق آن — ای در بهر وصال
مرده و زنده خاک راهش باد
گر شنو د مردم آسمان از تاج — جود محمد کراست این معراج

صفت معراج سید المرسلین خاتم النبیین مصطفی محمد صلی الله علیه وسلم

فرخ آنشب که آن چراغ دو کون — زد بقندیل عرش پرتو عون
شب چو بر سر نهاد چتر سیاه — چتر اسری کشیده بر سر ماه
جلوه گر شد به لاجورد سریر — دولتش زین سرای دامنگیر
شب او گشته زیور ماهش — نور او گشته مشعل راهش
در دل شب ز پرتو آن نور — حرف باریک غیب خوانده ز دور
جبرئیل آورید شش از درگاه — راهواری که وهم راز و راه
برنشست و عنانش داد فراز — تا شتابان رود براه دراز
اول آندم که کوس اسری زد — خیمه در بارگاه اقصی زد

قوله راه شان ۵ یعنی در ان راه گم ایشان میروند نروی بلند و پستی نیست شش بهشت واقع شده و توشه راه برای ایشان خوشنودی خدا بس ست ۱۲
۵۲ قوله شب چو بر سر آه چتر سیاه مراد سیاهی شب ظلمت است که عالم را فرا گرفته بود ماه چتر اسری بر سر کشیدی گویا سریر شب ۱۲
۵۳ قوله دولتش آه ضمیر شین راجع بسوی لاجورد سریر یعنی آسمان چرا که بر دوش چندین سال دولت ذات احدی حامل نموده بود ۱۲
۵۴ قوله شب او آه شب او را زینت داده ازغایش مبارک و ماه او را آینه کرده ضمیر شین راجع بسوی او ۱۲
۵۵ قوله حرف باریک غیب خوانده ز دور آه یعنی عنایت ربانی بدو حرف نازل فرموده بود و نور انها او را مشغول راه حضرت شاهی ساخته بود ۱۲

بر سریر فلک بخت همیر — لای لولاک دور باش سریر
پرورد بجگاه نماز — پرورد ان
پنج منشور از چه ظلمات — سوی نه بام کرد بان نجات
عارف علوی
کنگر شین شرع از آن همه را — بر شدن را فگنده حبل الله
مراد دنیا ضلالت و بیعیمی ۱۲
برده بر عرش خوجگی را تاج — عرشیانش به بندگی محتاج
غلغل مرغ سدره در باغش
آنکه او سنگ زد بدندانش — یافت گوهر ز لعل خندانش
عذر خواه امم بپرده راز — عذر او جرم سوز و محرم ساز
وصفش از حد عقل و جان برتر — بارگاهش ز لامکان برتر
آفرین باد بر چنان خاکے — که از و زاده شد چنان پاکے
نور او را زمین برون داده — آسمان و زمین از و زاده
خاک و آبش نگار خانهٔ راز — گشته قبه بام را عمارت ساز
افلاک ۱۲
چار یارش بچار سوی زمین — چار رکن و چهار صفه دین
ایوان خانه ۱۲
آن بزرگان که همنشین دیند — روشن از پرتو یقین دیند
اول آن اولین خلیفهٔ کار — مراد ابو بکر رضه ۱۲
دوم آن کز شکوه پایهٔ او — دیو بگریخته ز سایهٔ او
عمر رضه ۱۲
سوم آن جامع جریدهٔ پاک — چاشنی گیر خوان ارسلناک
مراد عثمان رضه ۱۲ مراد از قرآن تجرید ۱۲
چارم آن قصر وحی را دلیر — در علم و کلید خیبر نیز
مراد از مرتضی علی رضه ۱۲
دوستان دگر گزان جمعند — صبح را نور و شام را شمعند
آنکه پاک اند پاک کیشانند — رضی الله عنهم ایشانند

در خیبر ۱۲ — بر دو معنی تابنده و کلید خیبر — العلم و علی بابها — ابوی الکبر نه — موافق حدیث — قوله در علماء

کارپرداز کارنامهٔ غیب[۴۱] — خازن[۴۱] گنج خانهٔ لاریب

امی[۴۲] و حرف دستور العمل[۴۲] سنج تخته کن — قلمش راست کار و راست سخن

کاف و نون یک رقم زنامهٔ او — لوح محفوظ زیر خامهٔ او

بهترین نقطه رسل بشمار — آسمان دائره است او پرکار

در سرشت خود آن دقیقهٔ عون — ذات پاکش خمیرمایهٔ کون

نه سپهر از وجود او شد چیز — بلکه هجده[۱۸] هزار عالم نیز

زبدهٔ[۴۳] هر چه بود و هر چه بود — دولتی زین بزرگتر چه بود

درة التاج کن فکان نسبش — قرة العین انس و جان لقبش[۴۴]

هستی از وی علم برآورده — او تفاخر به نیستی کرده

وصف او عیسی از کتاب احد — گفت من بعدی اسمه احمد

ذات او خلق را کلید نجات[۴۵] — هم حیات جهان هم آب حیات

عیسی از کیمیای جانش بوست — بیگمان کیمیای عیسی اوست

خاتم چرخ زاده ز انگشتش — پدر[۵] او چکیده از پشتش

اوست جانی که قالبش بمقین — جان روح الله است و روح امین

ختم پیغمبران و یار خدای — گمرهان را بصدق او رهنمای

منکر شرع را ز اصل و فرع — سرزده هم بتازیانهٔ شرع

بهدایت دلیل بیدینان — بشفاعت پناه مسکینان

چون بحجت ز بهر دعوی خاست — حجت او را درست و دعوی راست

در جهانگیری از زبر تا زیر — هم زبانش درست هم شمشیر[۴۶]

---

۴۱ قوله خازن گنج الخ آه خازن تکلید دار و گنج خانه تیست تقلوب ای خانه لاریب لاریب مراد از مضمون آیه کریمه ذلک الکتاب لاریب فیه ۱۲

۴۲ قوله امی الخ آه ای کسیکه خواندن و نوشتن نداند و لقب حضرت رسول صلی الله علیه وسلم از انست که آنحضرت از کسی تعلیم نگرفته تا فضیلت استاد بر آنحضرت ثابت نشود ۱۲

۴۳ قوله زبدهٔ هر چه الخ آه یعنی خلاصهٔ اولین و آخرین ۱۲

۴۴ قوله قرة العین آه خنکی و رونق چشم ۱۲

۴۵ قوله پدر او آه باعتبار مضمون حدیث شریف اول ما خلق الله نوری ۱۲

۴۶ قوله هم زبانش آه ای زبان هدایت بیان که بدان تعلیم اسلام میفرمود و هم شمشیر کش ای تیغ جهاد که در راه خدا میکشید

چون بصحرا نهی نهان همه — شرمسارم مکن میان همه
از گناه انچه در جهان کردم — رحمتم داد دل ازان کردم
چون ز رحمت شدی عمل یارم — هم برحمت حواله کن کارم
چون رسد خواجهٔ نکوکاران — در شفاعت گهِ گنهکاران
زان شفاعت سواج کارم بخش — بشفیع بزرگوارم بخش

در رو دروان سوی روضهٔ محمدی که هشت بهشت را گل خلود از گلاب عرق او شگفت اللهم صل علی محمد

سخن آن به که بعد حمد خدای — بود از نعت خواجهٔ دوسرای
احمد مرسل آن خلاصهٔ کون — پرده پوش امم بدامن عون
میم احمد که در احد غرقست — ق — کمر خدمت از پی فرقست
احمد اندر احد کمر بندست — یعنی این بنده آن خداوندست
عاصیان را در آفتاب نشور — ظل ممدود دار داز منشور
نور او آفتاب را روز قیامت سایه — سایهٔ خلق را ببر و سایه
بهر تعظیم وی اراوت پاک — سایه او را روا نکرده بخاک
پایهٔ قدرش آسمان پیوند — سایهٔ نورش آفتاب بلند
روشنائی ده چراغ یقین — نور پیشین و شمع بازپسین
نور او کز سپهر صد چندست — مه شگاف و سپهر پیوندست
انبیا پیش آن نجسته چراغ — طفل گهواره در مقام بلاغ

گوهر اندر صدف به بند کنی — پس ببازی وار جمند کنی

شب فرستی و شب فروزی هم — روزی آری فراخ روزی هم

وهی از لطف هر کرا خواهی — چشمه را آب و آب را ماهی

پشه را بیمه سائی جود — طعمه بخشی ز کاسه نمرود

عاجزی را چو دل بزور کنی — شهر زه شیری ز بون مور کنی

از تو خاکی خوش آتشی ناچیز — بولهب خوار و بوتراب عزیز

هر کرا شکر گوی خویش کنی — نعمتش را شکر بیش کنی

وانکه با شکر نبودش خویشی — گوشمالش دهی بدرویشی

ای بصد لطف کارساز نده — بنده را از کرم نوازنده

بندگان را ز بندگی شب و روز — خواجگی بخش و بندگی آموز

آمدم بر درِ تو بیخود وار — باخودم دار و بیخودم مگذار

بکرم رخت خواجگیم بسوز — بنده ام خوان و بندگی آموز

دور کن باد خسروی ز سرم — پر کن از خاکِ بندگی بصرم

بی نیازم کن از در همه کس — جز بدرگاه می نیازی بس

آپخنان ره بخویش گم بازم — کز تو با دیگری نپردازم

همه جا ترس خویش یارم دار — بر درِ خویش تر سکارم دار

اندران تلخیم که در انجامم — ز آنده نزع تلخ گردد کام

او لم کن بشیرینیِ سیراب — کاخرم تلخی نیارد خواب

در قیامت که حشر کار بود — عاصی از کرده شرمسار بود

هر چه اندر جهان ندانند کس — همه دانند کان تو دانی و بس
ساختی از قضا جریدهٔ راز — بستی از حرف کاف نونش طراز
لای توحید از آ آرد پای — که خدایان خورند و بگذارند خدای
اندران لای معرفت پیشه — لام الف گشته پای اندیشه
همه هستی ز ملک تا ملکوت — یک رقم زان جریدهٔ جبروت
هست زین بی نیست آشکار و نهفت — هم توئی جز ترا نشاید گفت
تو بدی و نبود این همه چیز — هم توانی و کس نماند نیز
کی کسی چو تو پایدار بود — بنده کی آفریدگار شود
هر چه تو ان زیاد شاهی کرد — کردی و میکنی و خواهی کرد
کردنی هر چه در جهان شاید — آنچنانش کنی که میباید
حرف انگشت چون ز تست بمشت — کس بحرف تو چون نهد انگشت
کارسازی و کارسازت نه — هیچکس کاردان رازت نه
تو توانی که بنخشی از شاهی — هر چه خواهی و هر کرا خواهی
گر بجان زندگیست حیوان را — زندگانی تو میدهی جان را
جان که او را بجان نداند کس — رایگانش دهی بمور و مگس
تو نگاری ز خاک صورت پاک — تو توانیش باز کردن خاک
خاک را آدمی توانی کرد — آدمی نیز خاک دانی کرد
گل برآری ز گل بجلوه گری — هم برآری و هم فرو بری
سمن آری ز خاک صحرائی — هم بیاری و هم بیارائی

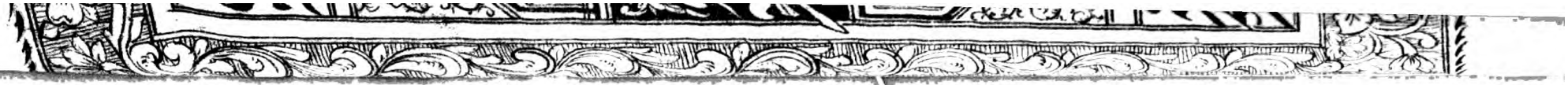
ق

بسم الله الرحمن الرحیم

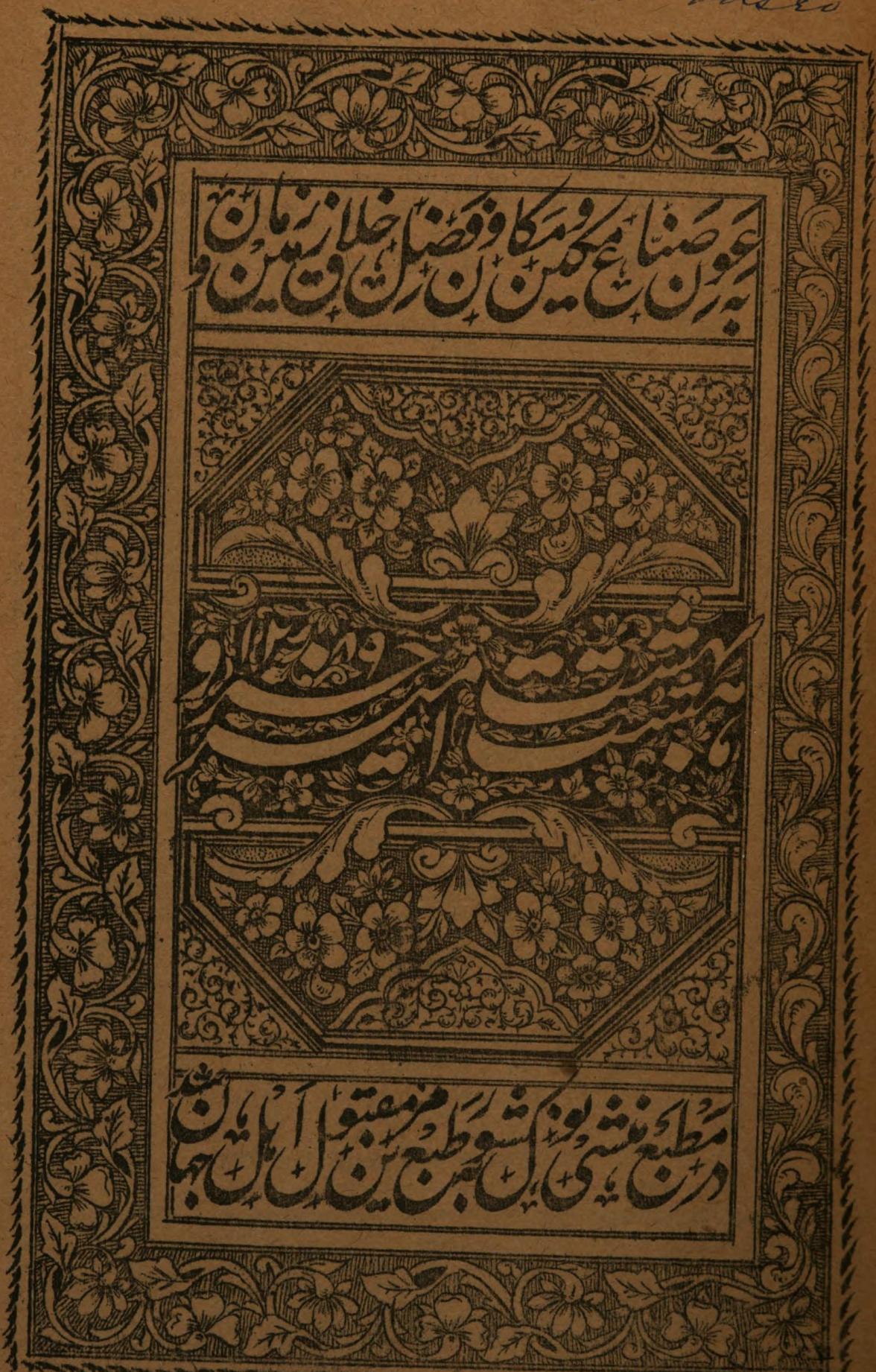
ای کشایندهٔ خزانهٔ جود — نقش پیوندِ کارگاهِ وجود
کوکب آرایِ آسمانِ بلند — هم زمین ساز و هم فلک پیوند
بودنے را همیشه بود از تو — بودِ نابود را وجود از تو
آفرینش رقم کشیدهٔ تست — هرچه چیز است آفریدهٔ تست
در نیائی به فهمِ عالمیان — در نگنجی بوهمِ آدمیان
آدمی کیست خاکِ بیسر و پای — کو بداند خدای را چو خدای
سخن آنجا که از خدا رانیست — لافِ دانش دلیلِ نادانیست
آنکه خود را شناخت نتواند — آفرینده را کجا داند
آنکه در کارِ خویش گم باشد — دمِ غیب از وی اشتلم باشد
مور کافتد میان دریا بار — کی رسد از شناوری بکنار
عقل کو صد هزار رنگ آمیخت — از خجالت ببایِ پس بگریخت

۱ ای ذات خدای را بصفات بی‌همتا موصوف ست آدمی بسر دریا دانستن نتواند ۱۲
۲ اشتلم بضم اول و سوم لفظ ترکی ست بمعنی لاابالی و گزافه‌گو ۱۲
۳ دریای بزرگ را گویند که کنار نمودار نباشد ۱۲

Hasht Behasht Amir Khusro

Hasht bihisht.

Khusrau, Amīr, Dihlavī.

1873